

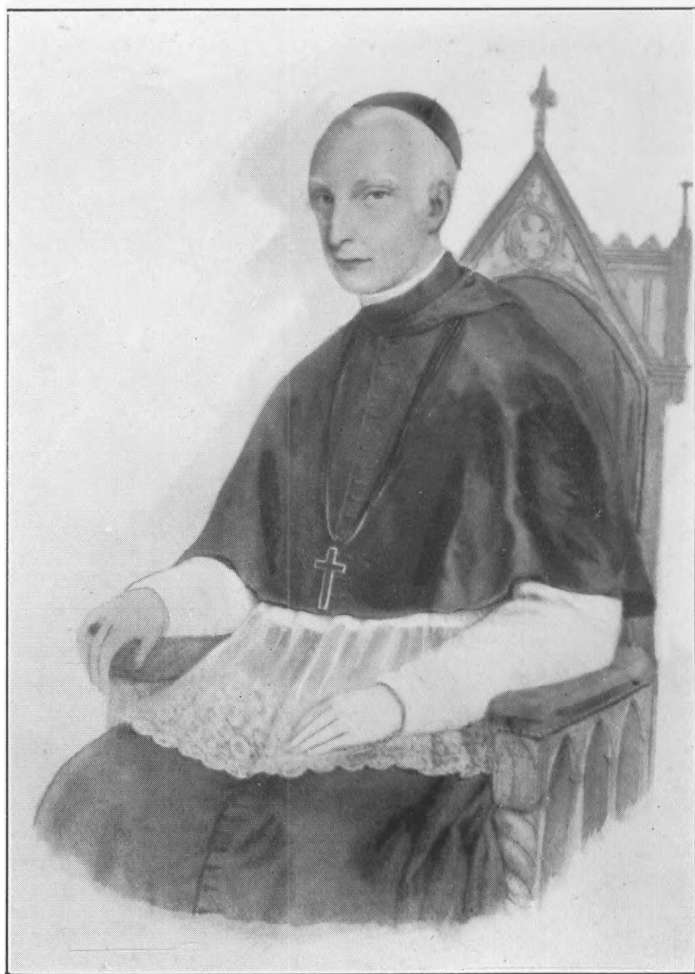
A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA
HITTUDOMÁNY-BÖLCSELETI OSZTÁLYÁNAK FELOLVASÁSAI
II. kötet. SZERKESZTI TÓTH TIHAMÉR OSZTÁLYTITKÁR 1. szám.

HÁM JÁNOS
SZATMÁRI PÜSPÖK ÉS KINEVEZETT PRIMÁS
EMLÉKIRATAI
1848/49-BŐL

SCHEFFLER JÁNOS
RENDES TAGTÓL

*Székfoglaló értekezésül felolvasta s bemutatta 1928. évi
május hó 11-én.*

BUDAPEST
STEPHANEUM NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ R. T.
1928.

HÁM JÁNOS

szatmári püspök (szül. 1781. jan. 5. — megh. 1857. dec. 30.)

BEVEZETŐ.

A szatmári püspökség közel 80 éve kegyelettel őriz egy drága történeti ereklyét: legnagyobb püspökének, b. e. *Hám János* szatmári püspök- és kinevezett esztergomi érseknek 1848—49-re vonatkozó följegyzéseit, — vagy amint a hagyomány nevezi — *Pro Memoria*-ját. Ebben az elég terjedelmes emlékiratban a szentéletű püspök főleg a forradalmi időkben végigszenvedett hányattatásait és lelkigyötrelmeit, különösen pedig primási kinevezésének és letételének történetét írja le, de emellett érdekes beletekintést nyújt annak a kornak mozgalmas politikai és egyházi életébe.

Sokáig zár alatt őrizték Hám János utódai ezt az értékes és érdekes történelmi okmányt, egyrészt mert a benne szereplő vagy abban érintett személyek még igen elevenen éltek a köztudatban és csak most kezdenek a történeleméi lenni; de meg másrészt olyan oldalról mutatja be a magyar szabadságharc idejét, amilyent e kornak meglehetősen egyoldalú beállításához szokott magyar szemünk nehezen tudott volna befogadni. Attól tarthattak, hogy e följegyzések miatt talán halála után évtizedekkel is sárral dobálnák be sokan annak a nagy püspöknek emlékét, akit életében megbélyegeztek és hazaárulónak minősítettek.

De közben 80 esztendő telt el. Nyolc évtized magában véve is tisztes történelmi távlat, amelyből az események tisztultabb összképben állanak elénk. De meg ezalatt mi is átmentünk forradalmakon és világtálatalkulásokon. Saját átélésünkből tudjuk, hogy mi a forradalom és hogy minden erjedés és forrongás sok salakot vet felszínre. Ma már nyugodtabb lélekkel fogjuk végigolvasni a 70 éves, szelídlelkű Hám püspöknek a megszokottól sokban eltérő meglátásait: talán túlságosan is konzervatív, de véreben és lelkében magyar s mindennek fölött katólikus felfogását.

Időközben Meszlényi Gyula szatmári püspök megküldte ez emlékirat másolatát az esztergomi primási levéltárnak. Miután e másolati példány révén többen fölhasználták adatait (főleg dr. Meszlényi Antal: A magyar kath. egyház és az állam 1848—49-ben c. igen érdekes művében, Budapest, 1928.), semmi okunk nincs többé e történelmi dokumen-

tumot elzárni a történelmi kutatás elől. Azért a szatmári püspökség, amelynek tulajdona az eredeti kézirat, szívesen járult hozzá annak közzétételéhez.

Ezért bocsátjuk azt közre. Egyrészt hadd derüljön e réven is több világosság a függetlenségi harc korszakára. Jó szolgálatot fog tenni annak a — hála Istennek — mind öntudatosabbá váló irányzatnak, amely a magyar nemzet történetét objektívebb és katolikusabb megvilágításban akarja látni és bemutatni, mint ahogy eddig történt.

De másrészt jólesik a magyar katolikusok öntudatában fölelevenítenünk ennek a nagy magyar katolikus főpapnak emlékét, akit a szatmári egyházmegyében életszentsége, alkotótehetsége, a szegények szeretete, apostoli önfeláldozása és fejedelmi alapításai révén ma is mindenki áldva emleget; akit a világegyház is úgy ismer, mint a XIX. század szentéletű püspökeinek egyik díszét, akinek boldoggá avatási eljárása megindult (L. Kempf S. J.: *Die Heiligkeit d. Kirche im 19. Jahrhundert*, 7. Benzinger 1921. 31—34. l.); de akit a forradalom napjaiban honfitársai sárral dobáltak és a későbbi, forradalmat istenítő magyar történetírás is mint gyáva hazaárulót szeret feltüntetni (V. ö. pl. a nagyon népszerű Gracza-féle Szabadságharc tört. II. köt. 48. l.), a mai magyar katolikusok pedig egészen elfeledtek.

A három részre darabolt szatmári egyházmegye az idén ülte meg százéves fordulóját annak az örömdetes eseménynek, hogy Hám János, — akit a királyi kegy 1827 május 25-én nevezett ki az 1804-ben létesült szatmári egyházmegye negyedik főpásztorává, — 1828 április 15-én bevonult szatmári székesegyházába, amelynek 30 éven át volt szerető és gondos püspöke. Ha már más emléket nem állíthatunk neki, ha a hálás utókor még nevét is leradírozta Szatmár egyetlen utcájáról, legalább e följegyzések legyenek Hám János jubiláris emléke.

Hadd álljon elénk ennek a nagy, hazáját és királyi családját egyformán szerető, egyházáért és felebarátaiért egy életet áldozni tudó főpapnak alázatos, istenes, szelíd alakja abban az egyszerű és mégis olyan vonzó önportrait-ban, amelyet élete alkonyán maga rajzolt meg, — és amelynek rajzolása közben sebzett, felzaklatott lelke megpihent Abban, akiért egyedül élt, dolgozott és szenvedett.

HÁM JÁNOS EMLÉKIRATÁNAK RÖVID LEIRÁSA.

1. Az a kézirat, amelynek szövegét itt közreadjuk, 34 sűrűn írott oldalra terjed. Címe nincs. Kereszttel és «Anno 1850» jelzéssel kezdődik.¹

Hogy valóban Hám János, szatmári püspök írta, ahhoz kétség nem fér. Már maga az iratot kegyelettel őrző hagyomány is elegendő bizonyíték volna e mellett. De ezenfelül egyrészt félreismerhetetlen benne a Hám János jellegzetes apróbetűs gyöngyszem írása, másrészt a kézirat elején is, a végén is az író megnevezi magát. Az elején : per J. H. Epum Szathmariensem, a végén pedig : J. H. pm. Epus Szathmar.²

Az egész kézirat két részre osztható. Az első, nagyobb rész (1—32. old.) az 1848—49-es eseményeket tárgyalja. Ezt röviden Emlékiratnak fogjuk nevezni. A második, kisebbik rész (32—34. old.) későbbi adalék. Utolsó éveinek aggodalmait és elmélődéseit írja le benne. Ezt Függeléknek fogjuk nevezni.

2. Az első részt, a tulajdonképeni Emlékiratot rövidesen a forradalom leverése és az ő Szatmárra visszatérése után (1849 okt. 1.) kezdhetette és 1850 februárjában fejezte be. Ő maga jelzi e rész végén : Hanc connotationem feci mense Feb. A—o 1850. — Még eleven emlékében élnek a mozgalmas események, még sajognak lelki sebei, még élénken foglalkoztatja a primásságról való letétel székelyene, ehhez járul a forradalom leverése utáni idők nyomasztó hangulata . . . Mindez amúgy is kissé zárkózott lelkét még melanchólikusabbra hangolja és az egész iratnak nagyon komoly, szinte komor tónust ad, de e lelki ború fellegein mindvégig átragyog a nagy léleknek izig-vérig természetfölötti gondolkozása, Isten szent akaratát porba sujtva és megalázottan is imádó odaadása.

Bántja honfitársainak méltatlan eljárása, amellyel hazaárulónak bélyegezték; leveri, hogy elrabolták vagy elpocsékolták minden vagyonát, amellyel pedig nagy céljai voltak egyházának és szegényeinek javára, de legjobban nyomasztja lelkét az, «hogy az ő feddhetetlen hűségét gonosz ellenségei irigységből befeketíteni akarták?»

¹ Tehát a primási levéltárban levő másolat címe (v. ö. Meszlényi i. m. 73. l. 1. jegyzet) csak a másolótól ered.

² V. ö. e mű elején lévő facsimilét.

E följegyzéseknek épen ez az első és legfőbb célja, «hogy igazolja az ő feddhetetlen hűségét». Azért főképen azokat a dolgokat kívánja érinteni, amelyek az ő személyével szorosabb összefüggésben vannak.

A Függelék 1855 november 20-án fejezte be, amint annak a végén ő maga jelzi. Ebben először olyan 48—49-es eseményeket jegyez föl, amelyek csak az első rész megírása után jutottak tudomására, azután hálálkodik az isteni Gondviselésnek egész életén át vett jótéteményekért, legvégén pedig leírja újabb aggodalmait, talán nem is egészen indokolt tépelődését azon, hogy a kormány még mindig rossz szemmel nézi őt és a szatmári püspökségtől is el akarja mozdítani.

3. Az egész irat latin nyelven készült. Azon a latin nyelven, amelyen a mult század első felében még az országgyűlésen is tárgyaltak és a hivatalokat vezették. Jelen kiadásban egyik oszlopban adjuk az eredeti szöveget, lehetőleg eredeti latin helyesírásával, a másik oszlopban pedig lehetőleg szó szerinti hűséges magyar fordítását.

4. A kéziratot a szentéletű püspök nem osztotta be részekre, csak épen az évszámot írta rá minden nagyobb rész élére. E kiadásban célszerűnek látszott a szöveget nagyobb áttekinthetőség céljából fejezetekre osztani, rövid kurzív betűs summáriummal. Ezek tehát nem Hám Jánostól valók, hanem a kiadótól.

Az egész kézirat áttekintése a következő:

I. Rész: A tulajdonképeni emlékirat.

1. Bevezetés. A följegyzések célja.
2. A forradalmat előkészítő okok áttekintése.

Anno 1847:

3. A nevezetesebb 1847-es események.
4. István főherceg látogatása Nagykárolyban (szept.) — Nádorra választása; jelleme.

Anno 1848:

5. Az 1848-as országgyűlés általános szelleme.
6. A márciusi vívmányok; a bécsi küldöttség — felelős minisztérium — márc. 15. — Trikolor — Jobbágyság felszabadítása.
7. A hálaadó istenitisztelet márc. 19. — A papi tizedről való lemondás.
8. Az alsó papság mozgolódása (március—április).
9. Készülődés a megüresedett püspöki székek betöltésére.
10. Hám primási kinevezése (június 25.). — Aggodalmai.

11. Júliusi események. — Az innsbrucki küldöttség (aug. 8.). — A kir. család visszatér Bécsbe.

12. Augusztusi forrongó napok. — Hám figyelmezteti az udvart a bekövetkezendő bajokra.

13. Szeptemberi forrongás. — Gróf Lamberg meggyilkolása (szeptember 28.).

14. A prekonizáció soká késik. — A nemzeti zsinat ügye.

15. Az országgyűlés feloszlata. — Hám szerződése öccsével.

16. Október végétől november elejéig. — Az olmtützi folyamodás. — Szemere Bertalan leckézteti a püspököket.

17. Az 1848-i év utolsó eseményei. — A trónváltozás.

Anno 1849 :

18. Január 5. : Windischgrätz és Jellasic hvonulása. — Főpapok tisztelgése, Te Deum, küldöttség terve és annak lefűvása.

19. A püspöki kar körlevele (jan. 20.). — Hámot hazaárulónak nyilvánítják és vagyonát elkobozzák.

20. Windischgrätz követelése a magyar főpapságtól (1 millió frt.).

21. Április: A honvédek bevonulása Pestre. — Hám Bécsbe menekül.

22. Május: Hám bécsi tartózkodása. — Látogatásai. — Az udvar újból követeli az egymillió frtot.

23. Júnus: Első mesterkedések Hám letételére. — Schwartzenberg bíboros és a nuncius látogatásai.

24. Júnus 17—július 14 : Meschutár apát és báró Geringer küldetése. — Hámot lemondattják. — A letétel okai. — Scitovszky kinevezése.

25. Hámot kinézik Bécsből. — Újabb vádák. — «Keressen a valásban vigaszt!»

26. Hám hazatér. — Pesten és a püspöki birtokon mindenét elrabolva látja.

Anno 1850:

27. Hám leírja saját szegénységét.

II. Rész: Függelék.

28. Hám János újból Szatmáron. — Szatmár hálátlansága.

29. Hám elmékedése élete szakairól.

30. Egy epizód az 1849 áprilisi menekülésből.

31. Hám János újabb aggodalmai.¹

¹ A következőkben e beosztás szerint fogjuk a szöveget idézni, így: E. I. 11. p. = Emlékiratok 11. pontja.

Hám János, mint Magyarország hercegprimása.

1848 június 25.—1849 július 14.

Amikor az 1848-as mozgalmas napok beköszöntöttek, Magyarországon két érseki- (az esztergomi és egri) és négy püspöki szék (a győri, székesfehérvári, váci és szepesi) állott árván. Pedig ha valaha, különösen e forrongó időkben volt szüksége a népnek jó pásztorra, a forradalom árába sodródott papságnak pedig okos és erős fegyelmező kézre. Azért a püspöki kar ismételten sürgette az új független magyar minisztériumnál a megüresedett püspöki székek betöltését.

De különösen a primási méltóság betöltése látszott a többenél is sürgősebbnek. Hiszen Kopácsy József primásnak 1847-ben bekövetkezett halála óta egy egészen új világ alakult ki Magyarországon: új alkotmány, amely az egyház közjogi helyzetét is közelről érintette; új egyházpolitikai törvények, amelyek az egyház működési keretét megváltoztatták; új társadalmi és gazdasági viszonyok, amelyek a nép és papság anyagi kérdéseit egészen új alapokra fektették; új szellemi áramlatok, amelyek a gyengébb lelkeket elbódították; és mindezek révén forrongó, jórészt elégedetlen papság, forradalmosított nép, amelyet az új keretek közt új módon kell elhelyezni. E sok égető kérdés megoldása nemzeti zsinat összehívását tette szükségessé. Gr. Nádasdy Ferenc kalocsai érsek, mint az országnak akkor egyedüli érseke, 1848 augusztus 1-én ki is hirdette a nemzeti zsinatot, amelynek helye Esztergom, ideje pedig szeptember 24-ike (vagy ha az országgyűlés addig fel nem oszlik, akkor az országgyűlés feloszlatása utáni 28-ik nap) lett volna. Ennek a zsinatnak szabályszerű vezetése és sikeres munkája is megkívánta a primási székek addig való betöltését.

Azért amikor br. Eötvös József kultuszminiszter 1848 húsvétja után a püspöki kart, főleg az alsó papság anyagi helyzetének megtárgyalása végett Pestre hívta, az egybegyűlt püspökök, különösen Scitovszky János pécsi és Lonovics József csanádi püspök, ismét kérték a minisztert, járja közben öfelségénél az üresedésben levő püspöki, de főleg a primási szék betöltése érdekében. A pécsi és csanádi püspök — Hám sejtése szerint — legtöbb reménnyel gondolhattak a primási méltóság elnyerésére.¹

Hám János a maga közismert szerénységében más időkben sem gondolt volna arra, hogy az ő személye e méltóságok betöltésénél tekintetbe jöhetne. Az akkori viszonyok között pedig épenséggel nem számíthatott ilyesmire. Hiszen a magyar minisztérium előtt nem volt titok, hogy az ő izig-vérig katolikus, nagyon is lojális és talán túlságosan is

¹ E. I. 9. p. V. ö. 10. p. végét is.

konzervatív lelke mennyire idegenkedik a kormánynak attól a forradalmi ütemben és viharral dolgozó szellemétől, amely minden régit olyan hirtelen felforgatott, a katolikus egyház iránt oly kevés megértést, a királyi család iránt pedig nem mindig a Hám lojális felfogásának megfelelő tiszteletet tanúsított. Emlékiratának több helyén leírja leküzdhetetlen idegenkedését ettől a túlzó újítási vágytól.¹ A kormány bizonyára azt is megtudta, milyen nehezen tudott megbarátkozni a gondolattal, hogy a márciusi vívmányokért Te Deumot tartson (márc 19). Az sem mutatott a kormány bizalmára, hogy a vele egy fedél alatt, a szerviták rendházában lakó államrendőrség minden lépését gyanakvással leste-kísérte.²

Azért amikor 1848 pünkösdjé előtt Korizmits Antal veszprémi kanonok, miniszteri tanácsos — bizonyára a kormány megbízásából — azzal a kérdéssel kereste fel őt szállásán, a szervita atyáknál: hogy *nem lenné-e hajlandó az üresedésben levő egri érsekséget elfogadni*, Hám semmi alapot és fontosságot nem tudott tulajdonítani ennek a közlésnek, mert «nem tudta elhinni, hogy a magyar minisztérium, amely igen jól ismerte az elveitől való teljes idegenkedését, az ő előléptetésében közre fogna működni».

Pedig ez a terv nagyon is komoly volt, azzal a különbséggel, hogy nem az egri érsekség, hanem egyenesen a primási méltóság várakozott a mit sem sejtő szerény szatmári püspökre. Minden jel arra mutat, hogy maga a felséges uralkodó család kívánta Hám János primási kinevezését. Ugyanis Hám János már fiatal pap korában megnyerte az udvar nagyra-becsülését. 1809-ben, amikor az udvar Napoleon elől Egerbe menekült, az egri érsek a fiatal Hámot, aki akkor teológiai tanár volt, bízta meg azzal, hogy a jámbor királyné, Mária Ludovika előtt minden nap szentmisét mondjon. A fiatal pap áhítata és feltűnő szerénysége olyan jó benyomást tett, hogy néhány év múlva a királyné szorgalmazására br. Fischer egri érsek a mit sem sejtő Hámot, aki akkor még csak 13 éves presbyter volt, kinevezette székesegyházi kanonoknak. Bizonyára szintén az udvar különös kegye juttatta Hámot 10 év múlva, 1827 május 25-én a szatmári püspöki székbe. Azóta 21 éve már, hogy vezette a szegényes, kezdetleges szatmári egyházmegyét és apostoli buzgóságával, mindent jegyesének odaadó bőkezűségével s hatalmas alapításaival csodákat művelt abban a katolikus szempontból dezolált pátriában. Az egész országban úgy állott, mint az apostollelkű főpásztorok mintaképe. Karolina Augusztá császárné pedig 1838 óta különösebb módon is érdeklődött Hámnak egyik kedvenc alapítása, a szatmári irgalmas nővérek zárdája iránt, amelybe a jámbor Karolina Augusztá támogatásával telepítette szent Vince leányait és azóta virágzó anyaházat létesített.

¹ Kül. E. I. 6—7. p.

² E. I. 11., 14., 17. p.

Ebben a szatmári zárdában helyezte el Hám a Leonhard Mihály tábori püspök bőkezűségéből alapított nevelőintézetet, a császári és királyi hadsereg altisztjeinek lánykái részére. Ez iránt az intézet iránt Bécsben különösen is érdeklődtek; Leonhard maga is többször járt Szatmáron, sűrűn levelezett a vele oly rokon gondolkozású Hám Jánossal és így ez az intézet, meg a buzgó tábori püspök tartotta fenn a kapcsolatot a szatmári püspök személye és a bécsi udvar között. Még az 50-es évek levelezésében is gyakran említi Leonhard, hogy az «Imperatrix» nagyon érdeklődik a szatmári anyaház iránt, lánykákat ajánl, noviciákat küld...

Valószínűnek látszik, hogy a királyi udvar kezdettől fogva Hámra gondolt. De mivel a kormánynak sehogysem volt ínyére a Hám személye, úgy próbálta az udvart is kielégíteni, hogy Hámot az egi érsekségre ajánlotta. Így magyarázható a Korizmits első híradása az egi érsekségre vonatkozólag. De úgy látszik, az udvar kitarzott a nála oly nagy becsben álló szerény szatmári püspök személye mellett, azért a kormány kénytelen volt engedni és Hámot előterjeszteni. Hám maga is így írja: «Később hallottam egyesektől, hogy a minisztérium Innsbruckból (ahol akkor a királyi család a bécsi forrongás miatt tartózkodott) kapott felszólításra terjesztett elő...»¹

Ez 1848 június 25-én történt. Ugyanakkor töltötték be az egi érsekséget (Lonovits József), a székesfehérvári (Karner Antal), a szepesi (Jekelfalussy Vince) és a Lonovits előléptetése folytán megüresedett csanádi püspökséget is (Horváth Mihály). A Pesti Hírlap, mely akkor a kormány hivatalos lapja is volt, július 2-iki számában hozta e kinevezéseket.²

Hám János ezalatt (pünkösöd előttől Urnapja utánig) egyházmegyéjében tartózkodott és nem is sejtette a reá várakozó nagy kitüntetést. Csak június 30-án értesült a kinevezésekről. Amint ugyanis e nap estéjén megérkezett Pestre, megszokott szállásán a szervita atyák perjele azzal fogadta, hogy valami nagyon érdekes újságot tud, de nem szabad megmondania. Hámot nem nagyon izgatta a kíváncsiság és egy szóval sem unszolta a perjelt a titoktartás megszegésére. De a perjelben nem állott meg a szó és csakhamar elujságolta, hogy «a mai napon hirdették ki a minisztériumban a fenti kinevezéseket és hogy holnap Korizmits tanácsos személyesen fogja meghozni a primási kinevezés hírét». Másnap szentmise után csakugyan megjelenik Korizmits és a minisztérium megbízásából közli Hámmal, hogy öfelsége esztergomi érsekké és az ország primásává legkegyelmesebben kinevezte. Hámnak e közlés inkább nyugtalanságot okozott, mint örömet. Első hallása után rögtön, szinte ösztönszerűleg menekülésre és szabadulásra gondolt. Meg is kérde Korizmitsot: «Lehet-e

¹ E. I. 10.² 608. old.

ezen még változtatni ?» De Korizmits kijelenti, hogy «a dolgok jelen állása szerint változtatásnak nincs helye ; ne késlekedjék, hanem 11 órára menjen István főherceg nádorhoz, aki őt ebben az órában kihallgatáson fogadja». Erre Hám megnyugszik és a jelzett időben már mint kinevezett primás tiszteleg a főherceg nádornál.

Hám kinevezését *a királyi udvar érthetőleg nagy örömmel fogadta*. Már ez első tisztelegés alkalmával azzal vigasztalja István nádor az új primást, hogy e kinevezés híre Innsbruckban igen nagy örömet okozott. Amikor valamivel később, mint az országgyűlési küldöttség tagja Hám is Innsbruckba megy, még a küldöttség fogadását megelőző napon, augusztus 7-én magánkihallgatást nyer. Ezen a király és királyné kitüntető szívességgel fogadják, «Salve Domine Primas!» köszöntéssel megelőzik és így fejezik ki örömeiket.¹ Később bécsi és 1849-ben ismét bécsi, olmtüzi és prágai látogatása alkalmával is úgy Ferdinánd excsászár, mint az új király és annak apja, Ferenc Károly főherceg és azok családja mindig kitüntető szívességgel fogadják és asztalukhoz is meghívják a kinevezett új primást. Hám emlékirataiban «hálás szívvel gondol vissza erre a jóságra és kegyességre, amelyet vele, méltatlannal és érdemetlennel szemben ez időben tanúsítottak . . .»²

De annál kevesebb örömet váltott ki ez a kinevezés *a kormánykörökben*. Hiszen Hám éppen ebből az időből panaszkodik, hogy a magyar államrendőrség rossz szemmel nézi pesti tartózkodását, szorgosan figyeli minden lépését, sőt amikor egyszer Domokos tanácsos meglátogatta őt, kérdőre is vonták : mit keresett, miért jött és hova ment ?³

Augusztus 4-én a Kossuth-féle irány egyik vezérszónoka, *Madarász László* az országgyűlésen támadja a Hám (és Lonovics) kinevezését azzal a kifogással, hogy «amikor pénz nincs, az ilyen helyeket üresen kell hagyni . . .»⁴ Hogy a keret még szebb és a szándék még átlátszóbb legyen, ugyanabban a beszédben kel ki Madarász a párbér, egyházi birtokok, katolikus iskolák és szerzetes-tanítók . . . ellen ; néhány nap mulva pedig (aug. 9-én) a papok bűneit sorolja fel «Isis papjaitól» . . . végig, «a hierarchia rothadt épületéig» . . . és dorongolja a papságot, mint amely «a reakció ármányát a nemzet kebelén ápolja . . .»⁵

Az emlékiratok úgy sejtetik, hogy a püspöki kar egyes tagjait is bántotta Hám előléptetése és «felköltötte bennük az irigységet, amely aztán különféle «machinációkra» vezetett. Ezeknek a kulisszák mögött dolgozó tényezőknek nem csekély szerepük lehetett abban, hogy ez a váratlan kinevezés éppen olyan hamar és olyan tragikusan végződött.

¹ E. I. 11. p.

⁴ Pesti Hírlap 1848. évf. 737. old.

² E. I. 11. p. végén.

⁵ P. Hírlap. 752. sz.

³ E. I. 11. p. V. ö. 17., 21. p.

Az Uristen a nagy lelkeket ritkán vezeti a nagy sikerek és kitüntetések útján, hanem inkább azon az úton, amelyen megszűlött Fiát megdicsőítette: a szenvedés és megaláztatás tisztító és nagyjánelvő útján. Hám János alázatos életébe mintha nem is illett volna belé a primási rang, fény . . . s hozzá majd a bíborosi kalap. Ő maga is sejti, hogy ez a rövid felmagasztalás csak arra jó, hogy annál mélyebben megaláztassék. Azért a kinevezés hírének vétele után mintegy prófétai sejtéssel alkalmazza magára a zoltáros szavát: Domine, elevans allisisti me. Uram, fölemelvén levetettél engem.¹

Az egész primási kinevezés számára csak fájdalmas tragédia, ő maga pedig két malomkő közt őrlődő, mindenkitől félreértett, megalázott és büntetett tragikus hős lett.

A bajnak gyökere és kiindulópontja az volt, hogy a királyi kinevezés után a pápai megerősítés (prekonizáció) nagyon sokáig késett. Ezalatt Hám a legkritikusabb helyzetekbe sodródott, amelyek közt a politika uri huncutságaihoz nem értő, sőt azokat szívből utáló egyszerű lelke nem tudott a két ellentétes irány között elég ügyesen lavírozni; — ezzel ürügyeket szolgáltatott irigyeinek kezébe, amelyeket a legközelebbi kedvező alkalommal nem is késtek ellene kijátszani. Se jobbra, se balra nem néző egyenes eljárása miatt a magyarok a haza ellenségeként bántották, a királyi családnál pedig mint a túlzókkal egyetértő, illojális magyart feketítették be.

Már maga a kinevezésnek első aktusa is jogi vitákat idézett elő. Ez volt az első eset, ahol a magyar minisztérium működött közre püspöki kinevezésnél. Kossuthék fölfogásából csak természetes, hogy a magyar minisztérium a főkegyúr kinevezési jogát is olyan kormányzói jognak tekintette, amelyet a király magyar felelős kormánya által tartozik gyakorolni. Azért először Budán állították ki a kinevezési okmányt. De ez ellen a bécsiek tiltakoztak. A vita vége az lett, hogy új kinevezési okmányt állítottak ki — Bécsben. Persze — teszi hozzá Hám — mind a két helyen fizetni kellett; és pedig amint a Leonhard püspökkel folytatott levelezésből kitűnik,² eléggé tekintélyes taxákat. Már ez a huzavona is időbe került. Hozzájárult később a bécsi forradalom, a királyi család menekülése Innsbruckba. Mindez a dolgok rendes menetét nagyon lassította. Így csak szeptember végén került a sor a hűségeskü letételére, amelyet Hám az erre külön meghatalmazott országbíró, Majláth György kezébe tett le.³

Természetes, hogy ilyen zavaros politikai viszonyok között a prekonizációs eljárás is hosszabb időt vett igénybe. Csak október első napjaiban került a sor a hitvallás letételére, Pesten szintén meghatalmazott előtt.

¹ Zsolt. 101, 11.

² L. volt a Hám bécsi pénzkezelője.

³ E. I. 14.

De azután egészen megakadt a római eljárás, mert közben kitört a Mazzini-féle római forradalom. 1848 november 15-én meggyilkolják Pellegrino Rossi minisztert, megostromolják a Quirinált, kierőszakolják IX. Piustól a radikális minisztérium kinevezését. A pápa november 24-én Gaétába menekül. Persze a diplomáciai kar nem ment mindjárt utána. Így az egész ügy jó időre megrekedett. Leonhard tábori püspök még február 14-én és 15-én azt írja Bécsből a Pesten időző és várankozó Hámnak, hogy a prekonizáció nehezen halad előre, mert a monarchia pápai követe még nincsen Gaétában; különben is a pápai udvart most sokkal sürgősebb kérdések tartják lekötve. Csak a március 3-iki levélben közli Leonhard, hogy az osztrák követség már megérkezett Gaétába.¹

Ilyen körülmények közt hiába sürgette Hám 1848 augusztusában a bécsi nunciaturán a magyar püspöki kar megbízásából a közeledő nemzeti zsinatra való tekintettel az új primás prekonizációját. A nunciatura maga sem tartotta lehetségesnek a kánoni eljárás lebonyolítását szeptember 24-ig, a nemzeti zsinat megnyílásáig, azért oly módon gondoskodott, hogy Hám számára külön pápai brevét eszközöl ki, amelynek alapján Hám mint a Szentszék kiküldötte vezesse a nemzeti zsinatot. Hám 1848 szeptember 7-én köszöni meg ezt a felhatalmazást.² De ez a megoldás gróf Nádasdy kalocsai érseket bántotta, aki ebben a felhatalmazásban a kalocsai érseki székek kijáró jogok sérelmét látta.³ Megnyugtatóására nemcsak Hám írt neki, hanem Rómából külön megnyugtató brevét eszközölt ki arra nézve, hogy ez az intézkedés nem fog a kalocsai szék ősi jogainak prejudikálni.⁴ Erre Nádasdy megnyugodott ugyan, de Hám eltökélte magában, hogy a kapott felhatalmazással semmi szín alatt nem fog élni. Erre különben úgy sem került a sor, mert ezalatt Magyarországon az események rohamosan követték egymást. Már augusztus-szeptemberben Hám aggódó szívvel látja az országgyűlésnek mindinkább kiütköző forradalmi szellemét. A maga szerénysége szerint próbál is közbelépni és az udvar figyelmét közvetítők útján felhívja a közelgő veszélyekre, de hiába.⁵

A forradalom feltartóztathatlanul rohan tovább megkezdett útján. Mikor Hám augusztus vége felé visszaérkezik Pestre, semmi javulást nem talál, hanem ellenkezőleg, úgy tapasztalja, hogy az országgyűlés vakmerősége napról-napra nőtt... 1848 szeptember 28-án történik gróf

¹ E levelek a szatmári püspöki levéltárban vannak 1849. Sine Nro feliratú csomagban.

² E. I. 14. p.

³ Szatmári püsp. levéltár 1848. Sine Nro.

⁴ Szept. 13-i kelettel, másolatát l. szatmári pki levéltár 1848. Sine Nro.

⁵ Lásd ezt bőven EI. 12—13. p.

Lamberg meggyilkolása a Lánchidon, azt követi az országgyűlést feloszlató királyi leirat; de már akkor az országgyűlés nem engedelmeskedik és, így a nyílt forradalom útjára lép. Majd megindul a fegyveres küzdelem is a minden oldalról fenyegető ellenséggel szemben.

Ezeket a válságos időket Hámnak Pesten kellett végigélnie, helyesebben végigszenvednie. Egész életén át a visszavonult életnek és a csendes munkának embere volt. Csak ritkán és akkor is csak kényszerből vett részt az országgyűlés tárgyalásain. De most nem távozott el Pestről. A többi püspökök mind találtak okot vagy ürügyet az eltávozásra, de Hámot a primási kinevezéssel teremtett különleges helyzete Pesthez kötötte. Ugyanis egyrészt a folyamatban levő prekonizációs eljárás miatt készenlétben kellett lennie és itt, az országgyűlés székhelyén várakoznia;¹ de másrészt nem is volt hová mennie. Az egyházjog szerint ugyan még a prekonizációig a szatmári egyházmegye püspöke volt, igen ám, de a szatmári püspökség javadalmát már átadta volt a királyi kamarának, tehát oda vissza nem mehetett. Az esztergomi érsekség javait viszont a kamara átadta ugyan már neki, de sem helyes egyházjogi érzékével, sem szerénységével nem tudta összeegyeztetni, hogy a pápai megerősítés előtt akár Esztergomban, akár az esztergomi érsekség területén más helyen telepedjék meg. Pedig a szervita atyáknál az örökké leselkedő államrendőrség miatt, amely kétszer is ki akarta lakoltatni és csak 24 órát engedélyezett kiköltözésére, tarthatatlan volt a helyzete. Egy alkalommal keservesen el is panaszkolta ezt az ő «föld nélküli János-helyzetét» Scitovszky pécsi püspöknek.

Wéber József nagyszombati vikárius 1849 június 11-én Nagyszombatba hívja a valósággal földönfutóvá vált Hámot, mert — úgy mond — Nagyszombatban biztonságban lehet, míg Esztergomba költözhetik; de Hám, aki akkor már sejti az ő primásságának végét, akkor is azt feleli, hogy az eddig követett útról nem lép le és nyugodtan megvárja a Gondviselés további irányítását.²

Igy kénytelen volt a forradalmi országgyűlés színhelyén mindvégig kitartani. Ezt a pesti tartózkodást később nagyon kihasználták rosszakarói az ő befekettetésére. És arról a Hám Jánosról, akinél lojálisabb alattvalója aligha volt az egész birodalomban úgy Ferdinánd, mint I. Ferenc József császár és királynak, és akinél jobban senki sem undorodott ettől «az átkozott országgyűléstől» — mint ahogy ő nevezi, — elhitették később a bécsi körökkel, hogy szándékosan maradt ott... és hűtlen lett a királyi családhoz.

De még jobban felrótták neki a püspöki kar 1848 október 28-iki

¹ V. ö. E. I. 16. p.

² Szatmári pki ltár 1849. Sine Nro.

feliratát, amely szintén e kényszerű pesti tartózkodásának idejére esik. Ugyanis október vége felé az országgyűlésen felülkerekedett az a fel fogás, hogy kibékülést kell keresni a forradalom útjára siklott kormány és az uralkodó család között. A közvetítőszerepre a püspöki kar látszott legalkalmasabbnak. Azért a kormány felszólította a püspöki karnak Pesten tartózkodó tagjait, hogy ilyértelmű folyamodást szerkesszenek és azt személyesen vigyék fel Olmützbe, ahol a királyi család azidőt tartózkodott. Egy püspöki tanácskozás alkalmával Lonovits József ki nevezett egri érsek egészen meglepetésszerűen terjeszti elő ezt a tervet ; Horváth Mihály, az új csanádi püspök pedig már bemutatja a kész folyamodás szövegét. De mivel ez a folyamodás hemzsegett a «keserűbb és a püspöki kar jobbágyi hódolatával össze nem egyeztethető kitételek től», a püspöki kar vonakodott azt magáévá tenni. Mivel pedig az ideig lenes kormány nemcsak kívánta, hanem valóságos terrorral fenyegetve követelte e szolgálatot,¹ abban állapodtak meg, hogy megtisztítják a feliratot a keserűbb kifejezésektől és szemrehányásoktól és hogy azt Fogarassy Mihály szkodári vál.-püspök és nagyvárad kanonok vigye el Olmützbe, ugyanis őneki, mint volt udvari káplánnak az udvarnál sok jó barátja van, kiváló tekintélynek örvend és az udvar kegyét is bírja.²

Hámnak e folyamodás körül hármas szerepe volt : 1. minden képen iparkodott enyhíteni annak hangját, hogy ha már okvetlenül meg kell lennie, abban csak a legnagyobb «jobbágyi hódolattal» és csak «térdenállva könyörögjenek ő felségéhez, kegyeskednék magas bölcseségéhez és jóságához képest módot találni a hazát fenyegető bajok megszüntetésére» ; 2. Lonovits felszólítására külön felkérte Fogarassy vál. püspököt, vállalná a folyamodvány elvitelét Olmützbe ; 3. később a kormányzó-bizottság kívánságára ő és Lonovics is kénytelen-kelletlen vállalkozott, hogy Fogarassyval együtt személyesen Olmützbe utaznak ez ügyben. De ez utóbbira már nem került a sor.³

E folyamodvány «megtisztítva» is keserű szemrehányásokat tartalmazott.⁴ Így az akkori zaklatott idők zaklatott lelkületét is tekintve, nem csodálkozhatunk, hogy egyáltalában nem találkozott az udvar jóvá hagyásával. Fogarassy ugyan azzal a hírrel jött haza Olmützből, hogy a folyamodvány nem okozott nagyobb visszatetszést («nicht ungnädig genommen»). Azonban csakhamar kiderült, hogy nagyon is rossz néven

¹ V. ö. E. I. 16. p.

² U. o.

³ L. bőven E. I. 16. p.

⁴ Teljes szövegét lásd *Horváth Mihály: Magyarorsz. függetl. harcának tört.* II. 32—36. l.

vették azt a püspöki karnak. Mert amikor 1849 januárjában, Windischgrätznek Pestre való bevonulása után a püspöki kar küldöttséget akar Olmützbe küldeni az időközben trónralépett I. Ferenc József császár üdvözlésére, a kihallgatás kegye megtagadtatott és az Olmützbe való utazásra nem kapták meg az engedélyt. Az okot Windischgrätz így adja meg: «propter certum Adresse». Ez a bizonyos Adresse az október 28-iki folyamodás. Igaz, hogy most a püspöki kar kimagyarázó és megkérlelő levelet küldött úgy Ferdinándhoz, mint Ferenc Józsefhez és onnan megnyugtató választ kaptak, de azért ezt az írást még soká rossz néven vették a püspököknek, első sorban természetesen a kinevezett új primásnak.¹ Hozzá még — úgy látszik — Fogarassy később azzal mosakodott Bécsben, hogy ő csak az új primás parancsára vállalkozott kellemetlen szerepére. Hám később az egész Fogarassy-féle felkérésben rosszakaratú beugratást sejtett irigyei részéről, hogy legyen, amit adandó alkalommal föl lehessen használni ellene.²

A forradalmi országgyűlés színhelyén való maradás és ez a folyamodás indítja meg Hám számára a kegyvesztés folyamatát és a hajsztát, amely csakhamar olyan kiméletlen megtorlásra bírta a bécsi udvart.

De még inkább maga ellen ingerelte az udvart az a következetessége, amellyel a császári hadsereg nagyobbarányú anyagi támogatását megtagadta.

Windischgrätznek és Jellasicznak Pestre való bevonulása után (1849 jan. 5.) Hám ismét több tanujelét adja a királyi család és az uralkodó személye iránt való hűséges ragaszkodásának. Amikor a Pesten tartózkodó főpapokkal együtt Windischgrätznél tiszteleg, kifejezi öfelsége iránt érzett hűségét és hódolatát és önként ajánlkozik, hogy öfelsége, az új császár, «boldog és dicsőséges uralkodásáért» ünnepélyes nagymisét és Te Deum-ot tart (febr. 18.). Aztán január 20-án a püspöki kar nevében körlevelet bocsát ki, amelyben kioktatja a népet a helyzetről, hűségre inti Ferenc József, mint törvényes király iránt és arra kéri, hogy a császári csapatokat ne mint ellenséges hadsereget tekintse, hanem mint jóbarátot, amelynek egyedüli célja a béke helyreállítása és a nép boldogítása. Ezt a körlevelet a Windischgrätz kívánságára az egész püspöki kar nevében ő maga írta alá.³

Azonban Windischgrätz mindezzel még nem volt megelégedve, hanem az alattvalói hűségnek olyan bizonyítékát kívánta a főpapságtól, első sorban a kinevezett primástól, amelyhez sem lelke, sem módja nem

¹ E. I. 18. p.

² E. I. 24. p.

³ E. I. 18—19. p. — A körlevél szövegét lásd a debreceni Közlöny 1849. ápr. 20-i sz. 308. köv. 1. V. ö. Meszlényi i. m. 188—195. l.

volt. Már az első napokban is többrendbeli követeléssel lépett föl a császári hadsereg részére. A főpapok, Hám is nem nagyon szívesen adtak ugyan, de úgy fogták fel a dolgot, hogy a császári hadsereg támogatása által csak annál hamarabb tér vissza a béke és jogrend az országban, azért szerény tehetségéhez képest adakozott is. Így pénzben 8000 forintot adott «avégett, hogy a boldogító béke a haza javára visszatérjen és az igazi rend minél teljesebben helyreálljon». Azonfelül a prímási palotát is átengedi a tiszteknek és ott állandóan több tisztnak ad lakást és ellátást.¹

De Windischgrätz nem éri be a főpapoknak ezzel a vékony adakozási készségével. Nemsokára azzal a kívánsággal áll elő, hogy a püspöki kar egy összegben egymillió forint fizetését vállalja magára és akkor nem fogja őket több irányú zaklatás érni. Természetesen a püspöki kar nem olyan könnyen állott rá erre az alkura. Előbb különböző kifogásokkal éltek: hogy ez a kérdés mindnyájukat egyformán érinti, és így a Pesten tartózkodó főpapok nem tehetnek ígéretet távollevő kartársaik nevében azok meghallgatása nélkül; hogy erre legalkalmasabb lesz majd a nemzeti zsinat, ahol ügyis mindnyájan összegyűlnek stb. Windischgrätz látszólag megnyugodott e válaszban, de már néhány nap múlva Hámhoz írt levelében azt követeli, hogy ő a kalocsai és egeri érsekkel együtt írásban vállaljon kötelezettséget az egymillió forint kifizetésére. Persze az egeri és a kalocsai érsek a válaszáadás kellemetlen szerepét Hámra tolta, azon a címen, hogy a Windischgrätz levele is Hámhoz szólt. Ezzel az odiumnak új forrását zúdította maga ellen Hám.² Igaz, hogy Windischgrätzet még április folyamán visszahívták, de az egymillió forint megszavazásának kérdése ezzel még nem oldódott meg. Később ismételtén és a legmagasabb helyről szorongatták erre Hámot és bizonyára az e kérdésben tanúsított merev viselkedése tette végleg kegyvesztetté az udvar előtt.

Míg így az egyik oldalon Hám fokozatosan elveszti az uralkodó-ház régi kitüntető kegyét, addig a másik oldalon a magyarok rásütik homlokára a hazaárulás bélyegét. A bécsieknek nem volt eléggé lojális, a magyaroknak nem volt eléggé magyar. A bécsiek rossz néven veszik neki, hogy Pesten a forradalmi országgyűlés helyén maradt; a magyarok meg azért marasztalják el, hogy az ország prímása Pesten bevárja a magyarok ellenségét, Windischgrätz herceget; hogy követségben jár nála, hálaadó istentiszteletet tart, de különösen hogy körlevelében császárhűségre buzdítja a magyar népet.

A február 18-i *Te Deum* híre csak márciusban jutott el Debrecenbe. A *Közlöny* március 7-i, 46. száma gúnyos hangon ujságolja el: «Hám,

¹ EI. 20. p.² EI. 20. p.

a primás, kénytelen volt a második felszólítás után a hála-misét elmondani. Lehet, hogy az öreg úr nem is nagyon szabadkozott; mert ha valóban nem akart volna ilyen hazafiatlanságban és erkölcsileg rossz ügyben engedelmeskedni, egy kis betegség által megóvhatta volna magát a haza átkától. Ily eljárásban a főpap példát vehetett volna több becsületes lelkű paptól.»¹

De még nagyobb lett a felháborodás, amikor a Hám névaláírásával ellátott január 30-i *körlevél* Debrecenbe jutott. Ez a körlevél aránylag hosszú ideig nem tudódott ki a magyar csapatoktól tartott területeken. Csak amint 1849 tavaszán a magyar hadsereg győzelmesen előnyomult Pest felé, jutott a kormány kezébe. Horváth Mihály kinevezett csanádi püspök, a debreceni minisztérium kultuszminisztere még a Közlöny április 20-i számában is misztifikációnak minősíti az egészet, mert hiszen, — bizonyítgatja, — ez az állítólagos pásztorlevél teljesen ellenkezik a püspöki karnak olmtüzi folyamodásával, de meg január 20-án csak két püspök volt Pesten, ketten pedig «semmi ürügy alatt, semminemű célokra nem bitorolhatják a magyar püspöki kar címét»; a végén pedig hozzát teszi: «Álljon itt maga az alávaló irat egész terjedelmében cáfolatul ön-magának.»²

Mikor aztán kiderült, hogy a királyhűségre intő pásztorlevél és a primás aláírása mégis hiteles, azonnal megindult az eljárás a «főbűnös», Hám ellen. A Közlöny 110. száma május 17-i kelettel már hozza az igazságügyi minisztériumnak 1367. sz. végzését, amely Hám Jánost hazaárulónak minősíti és vagyonvesztésre ítéli, őt magát pedig körözteti. A végzés szósz szerint ezt mondja:

«Hazaárulás bünteltével terhelt Hám János esztergomi érsek és Scilovszky János pécsi püspök javainak elfoglalása az álladalom részére megrendellevén, az illető hatósági elnökök és kormánybiztosok odaaulasíllnak; hogy hatóságuk kebelében e' honárulók minden javainak zárlati biztosítása iránt, addig is, míg a pénzügyminisztérium az összeírásra, és kezelésre nézve a' teendők iránt rendelkeznek, haladék nélkül kötelezőleg intézkedjenek.» — Debrecen, május 17-én, 1849. Igazságügyminiszter: Vukovics Sebő.

Egyidejűleg megindulnak Szatmáron is a tüntetések és népgyűlések a «hazaáruló» Hám püspök ellen. Egyszer a városi tanács gyűlésén bélyegzik meg, máskor a városházának erkélyéről szónokolnak ellene; majd ismét a piacon tartanak népgyűlést, ahol demagóg szónokok ilyenféle-képen szokták a nagy püspököt aposztrofálni (Hám saját följegyzése szerint): «Ha megkaphatjuk azt a huncut hazaárulót, a két torony között húzatunk gerendát és arra akasztjuk fel.»³ stb.

¹ I. h. 162. l.² Közlöny 84. sz. 308—9. l.³ L. EI. 28. p.

Persze, hogy később, amikor a szatmáriak a forradalom örületétől megszabadultak, nagyon megbánták e méltatlan bánásmódot. A városi tanácsnak ez ügyre vonatkozó jegyzőkönyveit tintával úgy átfestették, hogy lehetetlen ma elolvasni a vastag fekete húzások alól kikandikáló barnás betűket. Mások, így pl. Gaál Mária, Vajay Imre özvegye 1849 nov. 1-én levélben kérleli meg a nagy püspököt, amiért az ő Károly fia is szónokolt ellene a piacon és a forradalmi tömeg előtt «méltatlan, igazságtalan és sérelmes kifejezésekkel illette.» Hám másnap azt feleli, hogy : «Üdvözítőnk példájának és a keresztény szeretet elvének szívből mindenkor és minden időben hódolván . . . az említett méltatlanságokat szívesen megbocsátom és semmi büntetést nem követelek.»¹

A fenti miniszteri rendelkezés alapján aztán megindul Hám János vagyonának lefoglalása, elárverezése, részint elrablása úgy a püspöki birtokon, mint itthon Szatmáron.

Szatmáron rögtön a *Közlöny* vétele után, 1849 május 22-én Laki Sándor «elnökölgármester» bizottságot küld ki a «honarulás bűnével terhelt Hám János, volt szatmári püspöknek . . . e város határában található, úgy akármi néven nevezendő ingó, mint ingatlan javainak rögtön teendő összeírására ; netalán elrejtett ingók kipuhatolására és átaljában minden javaknak zárlati biztosítása eszközlésére». — A bizottság tagjai (Zsiga György tanácsnok, Békési Károly főjegyző, Joo 'Sigmond tiszti főügyész és Madrasy János képviselő) május 26-án és június 1-én állították össze a püspöki javak jegyzékét és tették zár alá nemcsak azt, amit a püspöki palotában találtak, hanem Hám János mindennemű alapítványait is.² — A «netalán elrejtett ingók kipuhatolása tekintetéből» kihallgatták Lintzy József nagyprépost, püspöki helynököt, Májerhold József kanonok, alapítványi gondnokot, Mály János püspöki «titoknokot», Laza Jánost, mint az apácázárda igazgatóját, Gyöngyössy Konrádot, az irgalmasok házfőnökét, Gyöngyössy György színérváraljai plébánost, továbbá Günther János püspöki- és Szártory Ignác káptalani ügyvédeket. Mindegyik írásos vallomást nyújtott be, amely azonban az egész vonalon nemleges volt. Pedig a bizottságot különösen Hám Jánosnak «ügynevezett pénzesládája» érdekelt volna, amelyről a püspöki titoknoktól várta a fölvilágosítást. Ugy szintén a püspöknek értékes ezüstneműjére vonatkozólag. Mály János titkár azonban nyilatkozatában, amelyben — mint mondja — «a szigorú, de mindamellett humánus» bizottság előtt önértzetesen «kitárja keblének redőit», — kimutatja, hogy «a pénznek tökéletes hiánya a déli napnál világosabban kitűnik» ; — aminthogy valóban Hám János már szatmári háztartását is feloszlatta, sőt az egyházmegyei iroda

¹ Püspöki levéltár 1849. 490. sz.

² V. ö. EI. 19. p.

kiadásait is a kamara, amely a püspöki javak kezelését átvette, folyósította.¹ Az ezüstneműkről még könnyebb volt kimutatni, hogy Hám János még a mult év folyamán több társzekerre való holmit Pestre szállíttatott, aminthogy a honvédek Pesten is meg találták és el is rabolták összes ezüstneműit.²

A bizottság június 14-én számol be a polgármesternek, ez pedig június 20-án a «tisztelet pénzügyi Minister úrnak». De ebben a beszámolásban a polgármester a «javakra vonatkozó feleleteket nem tartja kielégítőnek» és egy miniszteri- vagy kormánybiztos kiküldetését látja szükségesnek a felülvizsgálásra. Ezenfelül különösen szívén fekszik a borok eladása, amire nézve sürgős rendelkezést kér.³

A szabadságharc leverése után (szeptember 9-én) Kende Zsigmond, szatmármegyei kormánybiztos rögtön utasítja a városi tanácsot, hogy a püspök lefoglalt javait azonnal adja át Mály János titkárnak, egyben meg is dorgálja e javak leltározásáért a tanácsot. De a tanács azzal hárítja el a dorgálást, hogy felsőbb utasításra járt el, és kijelenti, hogy ezzel nem akarta Hám János érdemeit a legkevesebbé sem csorbítani.⁴

Szatmáron még az volt a szerencse, hogy a leltározás és zár alá vételnél tovább nem jutott a dolog. Ellenben a püspöki birtokon a forradalmi kormány a püspök jószágállományát (kb. 10.000 darab nemesített birkából álló nyáját, sertésnyáját és kb. 500 szarvasjószágát), teli magtárainak és pincéinek tartalmát részint potomáron elárvereztette, részint a katonaság emésztette fel. A kárt Hám maga csekély számításal 300.000 forintra teszi. Nagy Sándor egri ügyvéd, a szatmári püspöki javak rendes ügyésze pedig, aki a forradalom leverése után az elárverezett, illetve elrablott jószágok visszaszerzése végett keresetet indított, azt írja a «Cs. és kir. Előadó Biztos úrnak», hogy «nincs e megyében, aki javaiban a szatmári püspök, Hám János ő kegyelmességénél a szerencsétlen forradalom által többet szenvedett volna», és — hogy «ennek a nagyszerű valóságos rablásnak híre van országszerte, mint a Tatárjárásnak.»⁵

E károsodásokat is tekintetbe véve, még jobban megértjük, hogy milyen kellemetlen volt Windischgrätznek, majd az uralkodóház tagjainak sürgető kérése, amellyel a hadsereg számára hatalmas összegeket akartak kicsikarni Hámtól.

De nem jártak jobban azok a holmik sem, amelyeket Hám már

¹ Lásd a püsp. levéltár 1849. 1, 132, 193, 340. stb. sz.

² L. később, 21. l.

³ E leltározás összes ügyiratait lásd püspöki levéltár 1849. Sine Nro a.

⁴ *Bagossy Bertalan*: Szatmár megye és Szatmár-Németi monografiája II. 271. l.

⁵ L. 1849 okt. 1-én kelt keresetét, püspöki levéltár 1849. Sine Nro.

előzetesen Pestre szállítottatott és amikor áprilisban a magyar sereg közeledésének hírére Bécsbe menekült, ott hagyott. A honvédek rátaláltak holmijaira és mint hazaárulótól, mindent elkoboztak. Így került kezükre 80 személyre szóló ezüst evőeszköze, abroszai és minden ruhája. Nem is kapta vissza többé soha.¹

Őt magát is elfogták volna, ha április 21-én Korizmits kanonok, — aki úgy látszik, igazi őszinte tisztelettel volt iránta, — nem figyelmezteti, hogy a honvédek közelednek Pestre, jó lesz elmenekülnie. Másnap Biró László oldalkanonokjával, — aki aztán 1867-ben második utóda is lett a szatmári püspöki székből, — el is menekült a kivonuló császári csapatok védelme alatt.² A honvédek keresték és útközben Pápánál már nyomában is voltak; csak különös véletlen folytán menekült meg kezükből.³

Hám János most sokat tanakodott azon, hogy hol töltse száműzetése idejét. Végül Bécsbe találta legalkalmasabb helynek. Május 1-én meg is érkezik oda és a kapucinus atyáknál száll meg. Itt fejeződött be aztán primásságának kálváriajárása. Hazájából kitartó királyhűsége miatt száműzték. Bécsben pedig úgy tekintették, mint a forradalmi magyar kormány kreatúráját és csak a rebellis magyart látták benne, azért csakhamar fejére olvasták a megsemmisítő ítéletet.

Amikor Hám május 1-én Bécsbe ért, egyszerű lelkével nem is sejtette, milyen lelki keserűség és megaláztatás vár itten rá. Alighogy megérkezett, legelső kötelességének tartotta, hogy a felséges uralkodóház tagjainál tisztelegjen. Május legelső napjaiban a fiatal új királynál, I. Ferenc Józsefnél nyert kihallgatást, ki is nagyon kegyesen fogadta és azzal vigasztalta, hogy nemsokára teljesen helyreáll a rend és akkor nyugodtan visszatérhet hazájába. Május 19-én Bécsből Prágába utazott, hogy ott V. Ferdinánd lemondott királynál tisztelegjen. Május 21-én abban a kegyben részesült, hogy ő felségeik asztalukhoz is meghívták. Visszamenet, május 22-én Olmützben meglátogatta az uralkodóház többi tagjait, elsősorban az új király apját, Ferenc Károly főherceget. Itt ugyanolyan kegyes volt még a fogadtatás, ebédre is meghívták. De a meghíváshoz kellemetlen desert kapcsolódott. Ugyanis a meghívást közvetítő Domokos tanácsos a főhercegnek azt a kívánságát is tolmácsolta, amellyel néhány hónappal azelőtt Windischgrätz útján zaklatták szegény Hám püspököt: hogy t. i. a császári hadsereg számára nagyobb összeget ajánljon meg és ezt a kérdést az ebédet megelőző kihallgatáson Hám maga hozza fel. Ismét előállott a régi dilemma: Hámot — mint láttuk — ott-hon mindenéből kifosztották; kedve sem volt a császári hadsereg szá-

¹ EI. 26. p.² EI. 21. p.³ Lásd EI. 30. p.

mára katonát állítani; de meg élénken dolgozott benne az a tudat is, hogy az egyházi vagyonnak nem katonaállítás a rendeltetése.

Hogy megmeneküljön a további zaklatásoktól, kénytelen-kelletlen 50.000 forintot ajánlott fel «azon törekvések támogatására, amelyek célja visszaadni Magyarország békéjét és nyugalma és a lakosok boldogságát». Május 23-án visszaérkezik Bécsbe. Ott természetesen tovább sürgetik. Erre Hám engedélyt kér arra, hogy az ígért 50.000 forintot a primási birtok terhére kölcsönvegye. Az erre vonatkozó folyamodást ügynöke útján Ferenc Károly főherceghez juttatja, hogy az nyújtsa át császári fiának.¹

Ez a folyamodás volt Hámnak utolsó primási aktusa. Az ügynök ugyan arról számolt be neki, hogy azt Ferenc Károly kegyesen fogadta. De a következmények egészen mást mutatnak. Az udvar Hámnak ebben a kérdésben tanusított ismételt merevségét, — úgy is fogalmazhatnók: túlságosan magyar és egyházas felfogását — nagyon rossz néven vette. A kölcsönre vonatkozó kérelmet már el sem intézte, hanem helyette elintézte — a kérelmező primási méltóságát.

Hogy mik voltak a Hám letételének legtitkosabb rügői, a kulisszatitkok, azt még homály fedi. De az Emlékiratok sejtetik, hogy Hámnak ez a húzódósa a hadseregátogatástól, pecsételte meg sorsát.²

Eddig is sokat tudtak már ellenségei a rovására írni; a forradalmi országgyűlésen való kitartás, az olmützi petíció, amelyet rosszakarói, bármily ártatlanul is, teljesen az ő számlájára írtak; magyar neve és származása, német nyelvben való gyenge jártassága is kítűnő fegyver volt ellene, — főleg az osztrák kormánynak ama mentalitása mellett, amely úgyis mindent és mindenkit el akart temetni, ami a magyar független minisztériumtól származott. Ennek az összbirodalmi irányzatnak talán már ez is elég lett volna arra, hogy Hámot minden egyéni és egyházi kiválósága mellett is elejtse. De az a vonakodás a győzelmesen előnyomuló császári sereggel szemben végleg kegyvesztetté tette őt az udvar szemeiben.

Ezzel teljesen megérett a helyzet az áskálódásokra és intrikákra. Hám Emlékiratában ismételten célzásokat tesz titokban dolgozó irígyeire és ellenségeinek «machinációjára». Hogy kik voltak ezek az irígyek, azt az Emlékiratból némileg sejtteni lehet, de világosan nem mondja meg. Nem valószínű, hogy a császári levéltárban e kulisszák mögött folyó áskálódásoknak írásos nyoma volna, mert — az intrikákról nem szoktak jegyzőkönyvet fölvenni. Egyedül Altieri nunciusnak időszaki jelentései

¹ EI. 22. p.

² *Meszlényi A.*, aki e korszakot az Emlékiratok alapján tanulmányozta, szintén ezt olvassa ki. V. ö. i. m. 229. l.

deríthetnének fényt Hám letételének e sötét és dísztelen hátterére. De mivel a XVI. Gergely halálánál (1846) frissebb levéltári anyag még nem hozzáférhető a kutatás számára, egyelőre le kell mondanunk arról, hogy e sötétben dolgozó tényezők munkájába beláthassunk és meg kell elégednünk a már felsorolt okok mellett a letétel menetének rövid ismeretetésével.

A letétel tervének első híre úgy érte a mit sem sejtő Hámot, mint a derült égből lecsapó villám. Alig néhány héttel a prágai és olmtüzi látogatások és kegyes megvendéglések, no meg az adakozásra való sürgetések után, június 10-én érkezik Hámhoz a lemondatási terv első előfutára. E napon látogatja meg őt Schwartzemberg Frigyes bíboros, salzburgi hercegek, az osztrák miniszterelnöknek (Félix) testvére, akinél Hám már azelőtt többször tisztegett és a legnagyobb bizalommal kérte ki tanácsát sok ügyben. E látogatás során minden összefüggés nélkül a bíboros felteszi a kérdést: «Nem szándéka-e az esztergomi érsekségről és a primásságról lemondani?» — mert hát, — teszi hozzá — «nehéz időköt élünk és a primástól nagyon sokat kívánnak» stb. Hámot e kérdés nem hozta zavarba. Egyszerűen azt felelte, hogy ő ezt a méltóságot se nem kereste, se nem kívánta és csak azért fogadta el, mert Isten akaratát látta benne; de ha most Isten, ő felsége és a minisztérium útján, más-képen intézkedik vele, teljes megadással megnyugszik szent akaratán. De Schwartzemberg ezzel a válasszal nem volt megelégedve. Azt akarta elérni, hogy Hám önként mondjon le. Azért ajánlotta is ezt Hámnak. De Hám kitartott álláspontja mellett. Később Schwartzemberg a bécsi nunciust is rá akarta venni, hogy Hámnak a lemondást ajánlja. De ettől azt a feleletet kapta, hogy a Szentszéknek sokkal jobb információja van róla, semhogy ilyet ajánlani tudna.¹

Hám János tehát már június 10-én el volt ejtve. De mivel az ország-világ előtt köztiszteletben álló főpap letétele, — hozzá minden igaz ok nélkül — méltán megbotránkozást szült volna, előbb olyan látogatást akartak adni elmozdításának, mintha a nehéz időkre és a primási méltósággal járó terhekre való tekintettel ő maga, saját akaratából kérte volna felmentését. Bármennyire is hangsúlyozta Schwartzemberg bíboros, hogy ő csak mint magánszemély ajánlja a lemondást, mégis igen közel-fekvő az a feltevés, hogy az udvar és a bécsi kormány őt használta fel közvetítőnek. Hám maga is úgy tudja, hogy Schwartzemberg bíboros volt a Scitovszky érdekében dolgozó párt vezető embere.² De nincs kizárva az sem, hogy Schwartzemberg látva a bekövetkezendőket, önként és jó-akaratból tette, amit tett, hogy így Hám személyét megkímélje még nagyobb meghurcoltatástól.

¹ EI. 23. p.

² EI. 23. p.

Az ítélet tehát már készen volt. A végrehajtás most már igen gyorsan pereg le. A minisztérium egy hétig várt. Mivel Hám ezalatt egy lépést sem tett a kérdésben, június 17-én déli 10 órakor Meschutar apát, miniszteri tanácsos a minisztérium nevében már hivatalosan is felszólítja őt a lemondásra. Ugyanazt megismétli néhány óra múlva báró Geringer, a Magyarország számára kinevezett királyi biztos. De Hám kitartott elvei mellett. Nem mondott le, hanem ezeket a küldötteket is azzal bocsátotta el: «Tegyen velem a minisztérium, amit Isten előtt leghelyesebbnek lát, az én dolgom lesz minden intézkedésben megnyugodni».

A minisztérium ezután újból néhány hétig várt és miután Hám még mindig nem mondott le, most már csakugyan megtette, «amit legjobbnak látott»: egyszerűen üresedésben levőnek nyilvánította az esztergomi érsekséget és a primásságot. Július 14-én d. e. 9 órakor ezt Meschutar apát által tudomására hozták Hámnak és egyben felszólították, hogy «a nép előtti jó hírneve megóvása végett» rögtön adja be írásbeli lemondását. Meschutar hozzátette, hogy egy óra múlva elküldi szolgáját (!) a lemondó nyilatkozatért. Most már nem volt miért vonakodni. Hám 10 órakor átadta a lemondást a jelzett szolgának.¹

Ezzel az első lemondólevéllel azonban (melynek szövege — sajnos — elveszett) nem voltak megelégedve a bécsiek. Ujat követeltek. Erre Hám július 17-én másat állított ki. Ennek szövege a következő: «Alulírott ő felségének a magas minisztérium útján mai napon velem közölt parancsa következtében, melynél fogva nekem meghagyatik, miszerint írásbeli nyilatkozatot adjak, ezennel ez iratban hódolatos kegyelettel és készséges engedelmességgel kijelentem, hogy valamint mindenkor, úgy most is ő cs. kir. felségének személyemre vonatkozó minden rendelkezését teljes odaadással fogadom, legmélyebben tisztetem és annak magamat alávetem; kijelentem továbbá, hogy az esztergomi érseki székre vonatkozólag semmi jogom, se érdemem nincsen: a netalán vélt jogról pedig önként lemondok: és ő felségének engem bármi módon érintő rendelkezéseiben ő felsége bölcsességét és igazságosságát a legalázatosabban tisztetem és abban Isten imádandó szent akaratát felismerem, ki is császári királyi kegyelmességébe legmélyebb alázattal ajánlott, maradok a cs. kir. felségének Bécsben, július 17-én 1849. Legalázatosabb és örök hű alattvalója s legkisebb káplánja *Hám János*, szatmári püspök.»²

Néhány nap múlva, július 21-én már aláírták az új primásnak, Scitovszky János pécsi püspöknek kinevezési okmányát. Hámnak pedig megüzenték (!), hogy az ő nevére szóló primási kinevezési iratokat küldje vissza a minisztériumba, mert különben írásban fogják erre felszólítani.

¹ EI. 24. p.

² Lásd *Irsik Fer.:* Hám János élete Szatmár, 1894. 207. l.

Hámnak nem kellett külön felszólítás. Rögtön elküldötte azokat oldal-kanonokja, Biró László útján.

Emlékiratának ezt a részét így fejezi be : «Igy hozták meg ellenem a letétel ítéletét és aki érdemem nélkül felmagasztaltattam, épúgy minden hibám nélkül letaszítottattam.»¹

Hám János nem volt az egyedüli a büntetésben. A szabadságharc leverése után jött a kegyetlen megtorlás, amelyben bizony sok főpap is kivette részét. Hámnak különös kegyképen még megengedték, hogy visszatérhessen régi püspöki székhelyére, Szatmárra. Mások még sokkal keményebben lakoltak. A Gesamtmonarchie minisztériumának főtörékvése természetesen arra irányult, hogy elsősorban a független magyar minisztériumtól eszközölt kinevezéseket semmisíttesse meg. Ami nagy részben sikerült is. *Lonovitsot*, akit Hámmal együtt neveztek ki érseknek, nemcsak az egri érsekségtől fosztották meg, hanem a csanádi püspökségről is le kellett mondania, aztán a melki bencés apátságba internálták. Hasonlóképen járt *Jekelfalussy* Vince szepesi püspök. Őt is letették és kolostorba zárták. *Horváth* Mihálynak szélsőséges magatartása miatt oka volt félni a kegyetlen megtorlástól, azért Schweitzba menekült ; de így sem kerülte el, hogy 35 társával együtt in effigie fel ne akasszák. Hasonlóképen bűnhődött *Bémer* nagyváradi és *Rudnyánszky* besztercebányai püspök is.²

Hámnak tehát, — bár valamennyi közt őt érte legártatlanabban a büntetés, — megmaradt az a szomorú vigasztalása, hogy nem egyedül éri a letétel szégyene és büntetése. Leonhard tábori püspök 1850 március és május közt írott leveleiben hetenként közli a Szatmárra visszatért Hámmal, hogy mit tervez az osztrák kormány majd ezzel, majd azzal a püspökkel ; hogyan próbálják őket különböző osztrák zárdáknak nyakába varrni, de azok mind szabadkoznak. Végül jelzi, hogy Lonovicsot Melkbe, Rudnyánszkyt Klosterneuburgba internálják, — de ezt a nagy kegyet is csak a nuncius közbenjárásának köszönhetik : Bémert ellenben az olmtüzi várba szállítják stb. Nagyon érdekesek és kedvesek ezek a levelek, amelyekkel a tábori püspök lelki barátját vigasztalja. Telvék az abszolutisztikus kor keresztény kritikájával, amelytől nem sok jót vár, és (telve) természetfölötti motívumokkal, amelyekkel Hám nagy lelkét egyensúlyban tartani segíti. Ez a jólelkű főpap, aki Hám kiváló lelki tulajdonságait és működését közelről ismerte, volt talán az egyedüli osztrák vezető ember, aki megértette és enyhíteni akarta nagy fájdalmát.

Hám a fájdalmas lemondás, de mégis szent megnyugvás hangján, köszöni meg Isten jóságát, amely e szenvedéssel sujtotta. Azt írja

¹ EI. 26. p.

² V. ö. *Meszlényi*: i. m. 229. l. köv.

Leonhardnak, hogy élete veszélyben forgott, vagyonától és becsületétől megfosztották, de megmaradt két kincse, amelyet senki sem vehet el tőle: Istenbe vetett bizalma és tiszta lelkiismeretének tanúsága.¹ Azzal is vigasztalja magát, hogy mivel lelkiismerete úgysem engedte volna mindannak teljesítését, amit később követeltek volna tőle, csakhamar ügyis és sokkal nagyobb szegénnyel kellett volna a primási széket ott-hagynia.²

A letétel után még az a veszély is fenyegette, hogy büntető eljárást indítanak ellene főleg azon a címen, hogy a forradalmi országgyűlés helyén kitartott. Július végén híresztelték ezt Bécsben. Hám, azok után, amik már érték, joggal tarthatott tőle, hogy ráadásul még ezt a meghurcoltatást is végig kell szenvednie. Azért Bach belügyminiszterhez fordult felvilágosításért. Ez megnyugtatta, hogy hűsége iránt senmi kétség nem merült fel. Ráadásul jónak látta még azt a tanácsot adni a szentéletű püspöknek: hogy megpróbáltatásaiban keressen a vallásban vigasztalást.³

Ezzel az útravalóval mármost Hám elindulhatott volna Szatmárra. De a közlekedés még nem volt biztos, azért egy ideig még Bécsben kellett várakoznia. Augusztus elején tudtára adták, hogy már kellemetlen a kormányköröknek további bécsi tartózkodása. Azért Hám a külvárosban, az iskolatestvérek Landstrasse-i házában húzta meg magát, míg szegyenével együtt elhagyhatja Bécset, hogy senkinek ne legyen szálla a szemében.

Ezalatt Szatmáron mindent megtudtak és az ezidőben kelt egyházmegyei iratokból, kerületi gyűlésekből kiérezhető az a néma részvét, amellyel az egész egyházmegye együtt szenvedett megpróbált püspökével. Megvédeni nem tudták ártatlanul meghurcolt főpásztorukat, de legalább olyan bizonyítványt szegeztek a bécsi eljárással szemben, amely becsületeére válik a szatmári káptalannak és papságnak. Mikor az új primás augusztus 23-án kimutatást kért azokról a papokról, akik a forradalom alatt különösen kitüntették magukat királyhűségükkel, Lintzy József nagyprépost és püspöki helynök íveken át fejtegeti a szatmári püspök «homágiális hűségét», a hazaárulónak nyilvánított főpap kárait és szenvedéseit a királyért... Legalább annyi önértetes elégtételt vett magának az egyházmegyei papság a püspökét ért igazságtalanságokért és inzultusokért.⁴

Végre Czigler budai tábori főpap útján megjött a hír Leonhardhoz, hogy bár a komáromi és péterváradi vár még nem adta meg magát, mégis kerülő úton már veszély nélkül lehet Pestre és onnan Szatmárra

¹ 1850. aug. 15. levél. L. püsp. levéltár 1850. Sine Nro.

² EI. 29. p.

³ EI. 25. p.

⁴ L. 1849. 455. sz.

menni. Hám e hír vétele után szeptember 17-én rögtön útnak indult és résztint hajón, részben tengelyen 19-én Pestre érkezett.¹

Most is a szervita-atyáknál szállott meg, ahol 14 hónappal ezelőtt primási kinevezésének első híret vette és szomorú végét előre sejtette. Azalatt a két nap alatt, amelyet Pesten töltött, ki sem tette a lábát a szerviták házából. Csak egy látogatást tett — Haynaunál, . . . kegyelmet kérni egy kivégzés előtt álló szerencsétlen papja, Gonczekzy János számára. Gonczekzy tábori lelkész volt, de a szabadságharc idején a honvédek szolgálatába szegődött. Ezért várt most reá a halál. De ez a közbenjárás is csak újabb tövist jelentett Hám főpapi lelkének. Másnap már megtudta, hogy Gonczekzyt agyonlőtték.

Ilyen lelkiállapotban indult Hám tovább szeptember 21-én Szatmár felé. Utközben Tisza-Nánán a püspöki birtokon végigszemlélte azt az abominatio desolationist, amelyet a magyar forradalmi kormány és a honvédek végeztek vagyonában.

1849 október 1-én este érkezett meg Szatmárra régi jegyeséhez, amely akkor is hűséges maradt hozzá, amikor mindenki üldözte, hogy aztán 1857 december 30-án bekövetkezett haláláig többé el se szakadjon tőle. A jó Isten Gondviselése rendezte így, hogy nagy alkotásaira rátegye a koronát és hogy mindvégig, halála után is a szatmáriaké legyen.

Azon az októberi estén csak kevesen várták a Szamos hídjánál és kísérték a régi püspöki rezidenciáig. Itt a kivilágított kápolna várta régi gazdáját. Oda tér be a fáradt vándor hosszú földönfutása után. Sokáig, mélyen magába merülve imádkozik. Kísérői belefáradnak a várakozásba és egyenként eltávoznak. Az óra már éjfél is elütötte és Hám János még mindig nem mozdul. A vastag gyertyák már kifáradtak és elaludtak; Magyarország letett primása még mindig imádkozik. Az éj sötét csendjében Istennek ajánlja azt a sebet, mely többé sohasem fog begyógyulni. Istennek szenteli a szatmári egyházmegyét, amelyet többé sohasem fog elhagyni.

¹ EI. 26. p.

I. rész: Hám János emlékiratai.

Anno 1850.¹

Anno 1848.

1. — Bevezetés. — E feljegyzések célja.

Ex Funestâ Revolutionis Hungaræ Anno 1848° erumpentis epochâ, per I. H. Epûm Szathmariensem [I. H.], quædam circumstantiæ adnotantur, pro Statû notitiæ, quæ tamen inservire queat, ad vindicandam suam imaculatam fidelitatem, quam iniqui Inimici ex livore invidiæ suspectam reddere tentarunt; — ea proin tantum attingentur, quæ suam proxime respicunt personam.

Az 1848-ban kitört magyar forradalom gyászos korszakából H. J. szatmári püspök által egyes körülmények feljegyeztetnek, tudomásul vétel végett, de amelyek arra is szolgálhatnak, hogy igazolják az ő feddhetetlen hűségét, amelyet gonosz ellenségei irigységből meggyanúsítani törekedtek. Következésképpen csak azokat a dolgokat fogjuk érinteni, amelyek legközelebb az ő személyére vonatkoznak.

2. — A forradalmat előkészítő okok áttekintése.

Perniciosæ hujus Revolutionis semina pridem sparsa, et dispersa esse debuerunt; — prorsus enim impossibile videtur, ut tam dira, et a multis tanto enthusiasmo promota revolutio, brevis temporis opus esse potuerit. — Vili meo, et in politicis parum versato sensû, multum ad ejus evolutionem contulerunt, a) frequens ab A° 1825°, et in multum tempus protracta Comitiorum celebratio: — in quibus praevaluerunt contra Conservativos oppositionistæ, qui dispositionibus, et intentionibus Regiminis, etsi optimis, et maxime

Ennek a veszedelmes forradalomnak magva bizonyára már rég el volt hintve és szétszórva; ugyanis teljességgel lehetetlennek látszik, hogy egy ily iszonyú és sokaktól akkora lelkesedéssel előmozdított forradalom rövid idő müve lehetett volna. Az én szerény és politikai kérdésekben kevésbé járatos véleményem szerint annak kifejlődéséhez nagyban hozzájárultak a következők: a) Az 1825 óta gyakori és hosszú ideig tartó országgyűlések, amelyeken a konzervatívok főlé kerekedtek az ellenzékiek, akik működésük céljának és

¹ 1850-ben írta e részt Hám János. L. a 27. pont végén.

Anno 185

De Junge Revolutionis Hungaricae

Anno 1848° eximientis Epochâ, per J. H. Epus Lub. Anno 1848
inamensam, gradam Circumstantia adnotantur, pro Stati
notitia, qua tamen inseruire quæst, ad vindicandam suam
indaulatam fidelitatem, quas iniqui inimici et hinc
invidie suppositam reddere tentantes: ea proit tantum at-
tingentur, qua sua ipsa propria personam.
Luniciosa hujus Revolutionis semina pridem
sparsa, et dispersa esse debuerunt; — prout enim impossi-
bile videtur, ut tam diu, et a multis tanto exuberant.
uno promota Revolutio, brevis temporis opus esse poterit.
— Vbi mox, et in politici parum versato sensu, multum
ad ejus evolutionem contulerunt, aq. fragrans ab Cl:
1825°, et in multum tempus protracta Comitiarum celeb.
ratio: — in quibus prevaluerunt Contra Conservativos q.
oppositio, qui dispositionibus, et intencionibus Regimini,
et si optimis, et maxime salutaribus contrarie: — Casu eversq.
ita: — antiquam Conspirationem saluare: — Catholicæ Re-
ligionis Reverentiam imminuere, si non penitus tollere: —
Clari auctoritatem deprimere, pro scopo, et Operationum suar.
Fundamento habuerunt. — Cujus magna Clari Ducis bo-
næ Lepi Latoris erga Oppositores propensio, Favore, et pro-
tectio: — Lincius hic Latoris Regius, qui SD, et ultra ar-
tis Latoris in Regis geris officium, erat ^{quidem} Ecclesiasticus
talentorum, et aliarum in oib. qualitatibus, q. raris Liber-
tatem, in sui generis Dependens, et Catholicæ Religio-
nis maxima faventem Principium. — Cujus Ipsius Regiminis
nimia indulgentia: — et ipsa Severitatis defectus: —
— ac fort. etiam minor, et tanti mali amoverendi de-
positus obligatis, attentis, ac pro, et provisio

salutaribus contraire : — eas evertere : — antiquam Constitutionem subruere : — catholicae Religionis reverentiam imminuere, si non penitus tollere ; — Cleri auctoritatem deprimere, pro scopo, et operationum suar. fundamento habuerunt. — *b)* magna Archi-Ducis Iosephi Palatini erga oppositionales propensio, favor, et protectio : — Princeps hic Caesareo-Regius, qui 50, et ultra annis Palatini in Regno gessit officium, erat quidem excellentium talentorum excelsarumq. in oib. qualitatibus, ast nimis liberalium, in aevi genium propendentium, et Catholicae Religioni minime faventium principiorum. — *c)* Ipsius Regiminis nimia indulgentia : — et justae severitatis defectus : — ac fors etiam minor, ac tanti mali antevertendi deposcebat obligatio, attentio, ac prae-, et provisio.

Comitia ab A° 1825. celebrabantur : — Año hoc in duos fere años protracta ; — A° 1830. 4 mensibus ; — Anno 1832° usq. a^{um} 1836um : — Anno 1839 anno uno ; — A° 1843 semialtero anno. — Ego Comitibus interesse coepi a° 1830 : — sed jam tunc, tantum a Comitibus hungaricis aversionem concepi : — ut iis me subducere semper studuerim : — et in iis praesentem esse, pro poenâ, et afflictione habuerim : — nam nec principia, quae praevalebant, nec me-

alapjának tekintették : a kormány rendelkezéseivel és szándékaival, — mégha azok a legjobbak és legüdvösebbek is, — szembeszállni ; azokat felforgatni ; a régi alkotmányt megdönteni ; a kath. vallás iránti tiszteletet csökkenteni, ha nem egészen tönkretenni ; a pap-ság tekintélyét lenyomni. — *b)* József főherceg nádornak az ellenzékiek felé való vonzódása, kedvezése és pártfogása. Ez a császári és királyi főherceg, aki 50 évnél tovább viselte az országban a nádori hivaltalt, kiváló tehetségekkel és minden tekintetben kitünő tulajdonságokkal felruházott egyén volt ugyan, de túlságosan liberális, a korszellem felé hajló és a katolikus vallásnak legkevésbé kedvező gondolkodású. — *c)* Magának a kormánynak túlságos engedékenysége és a megfelelő szigorúság hiánya — és talán kevesebb figyelem, előrelátás és óvatosság, mint amennyit akkora baj elhárításának kötelessége megkívánt volna.

Országgyűlést tartottak : 1825-ben ; ez évtől majdnem két évig húzódott ; — 1830-ban 4 hónapig ; — 1832-től egészen 1836-ig ; — 1839-ben egy évig ; — 1843-tól másfél évig. — Én 1830-tól kezdem résztvenni az országgyűléseken, de már akkor is olyan ellen-szenvem támadt a magyar országgyűlésekkel szemben, hogy mindig törekedtem azokból kivonni magam, az azokon való részvétel pedig kín és gyötrelme volt számomra. Mert sem azok uralkodó

thodus tractandor. negotior. genio
meo cōrespondebant, imo directe,
et ex toto opposita erant.

Anno 1847.

3. — A nevezetesebb 1847-es események.

Advenit añs 1847us quo ex lege
satis infausto omine latā, v. ex-
torta, Comitia Regni indici debu-
erunt; — adjuncta quaedam, quae
praecesserunt, considerationem me-
rentur, quae parando revolutionali
malo non parum favebant. —
a) Magnae memoriae Imperator
Franciscus a° 1835° e vitā decessit,
cujus providentia, et auctoritas,
quam firma populorum fiducia, et
tenacissima adhaesio venerandam
aeq., ac metuendam reddiderunt,
mali eruptionem impeditisset. —
b) Successit in throno optimi Patris
optimus Filius Ferdinandus 5us,
Princeps indole mitis, cordis boni-
tate nulli secundus; — cujus boni-
tatem et indulgentiam malevoli
in rem suam vertere noverunt. —
c) Anno hoc 1847° mense Ianuario
Princeps Archi-Dux Iosephus Pala-
tinus mortuus est, qui etsi fautor
fuerit oppositionistarum, rem tamen,
eo quo devoluta est, deduci
vix sivisset; — si tñ impedire
potuisset, cum postremis temporibus
ejus respectus multum imminutus
apparuerit. — d) Mortuus etiam
est año eodem mense Septembri
Primas Regni Iosephus Kopácsy,
qui suis consiliis chorum Epōr. et
hoc mediante clerum a multis malis
praeservare potuisset. — e) in co-

elvei, sem az ügyek kezelésének
módja nem egyezett az én felfogá-
sossal, sőt azzal homlokegyenest
és teljességgel ellenkezett.

1847-ben.

Elkövetkezett az 1847-iki év,
amelyben az eléggé kedvezőtlen
előjelek közt hozott, illetőleg ki-
csikart törvény alapján ország-
gyűlést kellett összehívni. Néhány
megelőző körülmény megfontolásra
mélto, mert azok nem kevésbé ked-
veztek a forradalmi baj előidézésé-
ben: — a) az 1835-ben meghalt ki-
váló emlékü Ferenc császár, akinek
előrelátása és tekintélye, amelyet
népeinek szilárd bizalma és szívós
ragaszkodása nemcsak tiszteletre-
méltóvá, hanem félelmetessé is tett,
a baj kitörését megakadályozta
volna. — b) A legjobb atyát kö-
vette a trónon a legjobb fiú, V. Fer-
dinánd; szelíd lelkű, páratlan szív-
jóságú fejedelem, akinek jóságát és
engedékenységét a rosszakaratúak
a maguk céljaira ki tudták hasz-
nálni. — c) 1847 január havában
meghalt József főherceg nádor, aki
bár kedvezett az ellenzékieknek,
mégsem engedte volna a dolgot
odáig jutni, ahová kifejlődött, ha
ugyan megakadályozhatta volna,
— mert az utóbbi időkben tekin-
télye erősen lehanyatlottnak lát-
szott. — d) Ugyanazon év szept-
emberében meghalt az ország pri-
mása, Kopácsy József is, aki taná-
csaival a püspöki kart és annak út-
ján a papságot is sok bajtól meg-

mitiis indicendis, juxta legem eligendus erat Palatinus; — ut vota pro Archi-Duce Stephano, defuncti Palatini filio obtineantur, nescio ex cujus, sed vere improvido consilio, Is totum Regnum circumcursavit, quasi sufragia pro se collecturus; — factoque hoc probare videbatur eam abominabilem, multarumque caedium feracem consuetudinem, quae ab aliquot annis in Regno invaluit in restaurationibus: — quae cum computationibus; — jurgiis, — certaminibus; — concussionibus, — non raro cum caedibus: — semper cum magna moralitatis, et religiositatis populi destructione institui consueverunt: — lucratus etiam est plurimorum propensionem, maxime eorum, qui dominantibus aevi principibus addicti, monarchiae aequae catholicae Religioni haud patrocinabantur.

óvhatta volna. — e) Az egybehívandó országgyűlésen kellett a törvény értelmében nádort választani. Hogy a szavazatok a megboldogult nádor fia, István főherceg számára megszereztesse, ez — nem tudom kinek, de valóban meggondolatlan tanácsára — az egész országot körülfutkosta, mintegy szavazatokat gyűjtve a maga számára; és ezzel a tétével mintegy helyeselte azt az utálatos és sok bajt hozó szokást, amely néhány éve az országban a tisztújításoknál, meghonosodott amelyek nagy ivásokkal, perlekedéssel, veszekedéssel, verekedéssel, nem ritkán emberöléssel, de mindig a nép vallásosságának, erkölcsének romlásával szokott volt együtt járni. Meg is nyerte sokak vonzalmát, főképen azokét, akik koruk uralkodó elveinek hódolva a monarchiát épöly kevésbé pártolták, mint a katolikus vallást.

4. — István főherceg látogatása Nagykárolyban. — Nádorrá választása; jelleme.

In Cttû Szatmariensi Statuum, et Ordinum homagium M Karollini apud Il. Comitem Georgium Károlyi excepit; — dies hic erat dies Veneris ante Festum Nominis Mariae: — Ipse ex invitatione Viennae ex Cancellariâ acceptâ, praevidelic cum Capitularibus Szathmarino Karolinum comparui: — sero vesperti (die Jovis) solemni cum pompâ introductus est; — Viae Comes,

Szatmár vármegyében a karok és rendek hódolatát Nagykárolyban mélt. Károlyi György grófnál fogadta. Épen a Szűz Mária nevénapját megelőző pénteken volt.¹ A Bécsből, a kancelláriától kapott utasítás szerint káptalanommal magam is elmentem Szatmárról Károlyba. Csütörtökön későn este ünnepi pompával vezették be. Kisérője és útjának főrendezője nagymélt.

¹ Szeptember 8-a utáni péntek.

et supremus dispositor erat Ex. Nicolaus B. Vaŷ HC. addictus : — quem, praeŷ advenientem, cultŷ deferendi, et audientiae exoperandae gratiā accessi, una oravi, ut a Ser. Principe, pro cujus incolumitate, felici itineris successŷ, et totius regnantis Domus felicitate, sequenti die sacrum offerē, et cum devoto populo orare intendem, rescire velit : — an etm̄ interesse ; — ac in hunc casum, horam praestituere dignetur. — Sequenti mane mihi, apud Patres Piaristas hospitanti, per praetit. D^m Baronem Vay medio cancellistae, satis frigide, ne dicam contemptive nuntiatum est, quod Ser. Archi-Dux diebus feriatis Sacrum audire n̄ soleat. — Praemisso campanar. compulsŷ Sacrum, eo n̄. obstante, in praemissum finem celebravi ; — populus magno numero interfuit, et in absentia Archi-Ducis n̄. parum scandalizatus ē. — Mihi pro deferendo homagio undecima hora designata fuit ; — adduxi mecum clerum congregatum una cum Capitularibus, et lingvā Hḡricā competenter salutavi, fausta quaeq̄. aŷprecatus : — respondit, ut ad similes salutationes responderi solet. — Non facile de hominibus, praesertim ad primum conspectum v. congressum, soleo iudicium formare : — praecipitata iudicia plerumq̄. eŷronea sunt. — non tamen mihi placuit, quod erga res Religionis Catholicae, populiq̄. religionaria sensa tam parum fuerit attentus ; — ac in prandio etm̄

Vay Miklós gróf, a helvét hitvallás követője volt. Mivel ő előbb érkezett meg, elmentem hozzá tisztelegni és a kihallgatás kegyét ki-
eszközölni és egyben arra kértem, tudná meg a fenséges főhercegtől, akinek jólétéért, útjának szerencsés kimeneteléért és az egész uralkodóház boldogságáért a következő napon szentmisét bemutatni és a buzgó néppel együtt imádkozni szándékozom, vajjon ő is méltóztatik jelen lenni és ez esetben az órát megállapítani kegyeskedjék. Másnap a fennebb tisztelt Vay báró úr írnoka útján eléggé hidegen, hogy ne mondjam, megvetően meg-
üzente nekem szállásomon, a piarista atyáknál, hogy ő fensége a főherceg, köznapokon nem szokott misét hallgatni. Előzetes harangozás után a szentmisét mindazonáltal az említett célra bemutattam. A nép nagyszámban jelent meg és a főherceg távolmaradásán nem kis mértékben megbotráncozott. Nekem tisztelegés céljából a 11. órát jelölték ki. Magammal vittem az összesereglett papságot a káptalani tagokkal együtt és magyar nyelven illően üdvözöltem, minden jót kívánva neki. Ő pedig úgy válaszolt, ahogy effajta üdvözlésekre felelni szokás. — Nem egykönnyen alkotok magamnak az emberekről ítéletet, főképen nem az első látásra vagy találkozássra — az elsieltett ítéletek többnyire tévesek ; — mindazonáltal sehogy sem tetszett nekem, hogy a katolikus vallás dolgai és a nép vallásos érzülete

solos carnales cibos, (cum tñ Comes esuriales, aut mixtos praeberere fuerit paratus) apponi curaverit; — itemq. quod se minus serium, ac conditio natalium, jamq. etñ aetas secum tulisset, (agebat enim aetatis añum 30um) et quadamtenus se ventosum exhibuerit.

In Comitii igitur A¹ 1847^m Stephanus Archi-Dux in Palatinum Regni electus est: — quem Primate mortuo, duobus Archi-Ep̄is Agriensi et Coloczensi ob infirmitatem absentibus, quā praesentium Ep̄or, senior, tam Comitia aperientem, quam electum, coram congregatā magna multitudine, ad Tabulam Procerum salutavi. — Hic Patris vestigia in eo, imo abundantius, et ultra mensuram secutus est, quod oppositionalistas foverit, cum iisque familiariter fuerit conversatus: — nec aliud in his Comitii initio Novembris incoatis, usque mensem Martium A¹ 1848ⁱ quidquam actum; quam Palatinus electus; — imo res nec eo deduci potuit, ut prima repraesentatio gratiar. actoria Viēnam expediretur; — ubi tam fortia et urgentissima aderant motiva! — tum quod Rex in propriā personā Comitia aperuerit, tum quod primo hueadusq. exemplo, Nationem Hḡram, in signum specialis propensionis, et gratiae, Lingvā Hḡrā allocutus sit.

iránt olyan kevés figyelmet tanusított és az ebédnél is csupán húseledeleket szolgáltatott fel (holott a gróf hajlandó lett volna bőjtös ételeket vagy halféléket adni); úgy-szintén, hogy kevésbbé komolynak mutatta magát, mint azt akár származása, akár kora (ugyanis 30-ik évében volt) megkövetelte volna, sőt némileg szelesnek mutatta magát.

Az 1847. évi országgyűlésen tehát István főherceget megválasztották az ország nádorává. Miután a prímás meghalt volt, az egri és kalocsai érsekek pedig betegségük miatt távol voltak, mint a jelenlevő püspökök közül a legidősebb, én üdvözöltem őt a főrendek házában az egybegyűlt nagy sokaság előtt úgy az országgyűlés megnyitásakor, mint megválasztatása után. István apja nyomdokait követte, sőt még inkább és módfelett is abban, hogy az ellenzékieknek kedvezett és velük nagyon bizalmas viszonyt tartott fenn. Nem is végeztek mást ezen az országgyűlésen, amely november elején kezdődött, egészen 1848 márciusáig, mint nádort választottak; sőt annyira sem jutottak, hogy az első hálálkodó küldöttséget elindítsák Bécsbe, holott erre igen súlyos és sürgős indokok voltak! — Egyrészt, mert a király személyesen nyitotta meg az országgyűlést, másrészt, mert ekkor történt első ízben, hogy a magyar nemzethez különös ragaszkodása és kegye jeléül magyar nyelven szólott.

Anno 1848.

1848-ban.

5. — Az 1848-as országgyűlés általános szelleme.

Advenit mensis Martius; — attulit illiadem malor: — modus tractandor. negotiorum penitus imutatur; — hucadusq. longo tempore parum, aut nihil fiebat; — nunc praecipitanter oia agi coeperunt: — brevi tpre omnia antiqua instituta convulsa et anulata: — inotuit opositionalistis, quid in Galliis factum sit; — quod Rex Philippus fuga sibi consulere debuerit;¹ — quid in Italia et Germania per Revolutionarios attentetur; — auctore potissimum Ludovico Kossuth, quem pocuniae Comitis Ludovici Bathyiányi in Ablegatum Cottus Pestiensis ad haec Comitia crearunt, proclamatum est, tpus adesse, ut Hgri, quod pridem meditantur, in effectuationem sumant; — quare aliquot puncta concinat, libertatis, et aequalitatis principiis superstructa, in quibus subsecuturae revolutionis fundamenta artificiose iacta sunt; — haec proponit sine mora suae Mjstis ratihabitioni substernenda.² — Priusquam haec ad publicam sessionem perfeerentur, secretae conferentiae Statuum habitae sunt, ad quas etiam Conservator. (sic!) praecipui, qui in loquendo et potentes, et audaces erant, admissi erant: — quid in his actum est, ex sequelis con-

Elérkezett a március hava és elhozta a bajok egész sorozatát. Az ügyek kezelésének módja teljesen megváltozik. Eddig hosszú ideig keveset vagy semmit sem végeztek; most mindent elhamarkodva kezdenek intézni. Rövid idő alatt az összes régi intézményeket aláássák és megsemmisítik. Az ellenzékiek megtudták, hogy mi történt Franciaországban: hogy Fülöp királynak futással kellett életét mentenie; hogy mire törek-szenek a forradalmárok Itáliában és Németországban. Főképen Kossuth Lajos szorgalmazására, akit Batthyányi Lajos gróf pénze választott meg Pest vármegye követévé, kimondották: itt az idő, hogy a magyarok valóra váltsák, amit már oly régen terveznek. Azért a szabadság és egyenlőség elvei alapján néhány pontot állítanak össze, amelyek által mesterségesen lefektetik a bekövetkezendő forradalomnak alapjait. Ezeket előterjeszti mint olyanokat, amelyeket haladéktalanul be kell nyújtani ő felségének jóváhagyás végett. Mielőtt ezek nyilvános gyűlés elé kerülnének, titkos rendi gyűléseket tartottak, amelyeken a kiválóbb konzervatívok is, akik tudniillik a beszédben kiválóak és merészek voltak, résztvehettek.

¹ V. ö. *Pesti Hirlap* febr. 22. és márc. 5. sz.² Kossuth márc. 3. terj. elő — «Az egész egy szó ellentmondás nélkül, ált. lelkesüléssel fogadtatott el.» P. H. márc. 7. sz. 189—191. l.

jecturare licet ; — nam hi elingves facti sunt ; — et dum constitutionis Hęrae eversiva puncta haec in publicā Statuum sessione exhibita, et perlecta sūt ; nemo vocem levare ausus est, et conclusum, nullā interjecta morā, ad Tabulam Procer. eadem transponenda.

4ta Martii, seu Sabatho ante 3 ultimos dies Bachiferales, in privatis negotiis ascendi Posonio Viēnam ; 7ma Martii Ex. D^{nm} Cancellarium Comitem Georgium Aponyi invisi ; — in discursu de negotiis comitialibus habito, n. in termisi comemorare, me n. concipere, quomodo in Tabula statuum puncta tam magnae considerationis, absq. ullā reflexione, nemine ex conservativis vel verbulum proloquente, potuerint stabiliri : — Is in bonam spem me erexit, affidendo, rem in Tabula Procer. aliam faciem induituram : — incussus teŕor in Tabulā Statuum conservativos silere fecit : — ast nunc Palatinus, qui Viēnae adest, cum sufficienti instructione descendet ad iniqua consilia evertenda, et anūllanda.

9ma Martii Posonium reversus, audio, quanta interea facta sint ; — quam temerariae eruptiones contra Judicem Curiae, et alios, qui in absentia Palatini praesidium tenere debebant, facta sint, quod in tam urgenti negotio sessio apud magna-

Hogy mit végeztek e gyűléseken, kitűnik a következményekből. Ugyanis ezek (a konzervatív szónokok) elnémultak és amikor a magyar alkotmányt felforgató eme pontokat a rendek nyilvános gyűlésén előterjesztették és fölolvasták, senki sem mert szót emelni és határozatba ment, hogy azokat haladéktalanul át kell tenni a főrendek táblájához.

Március 4-én, azaz farsang három utolsó napját megelőző szombaton magánügyekben Pozsonyból Bécsbe mentem. Márc. 7-én meglátogattam nagymélt. Apponyi György gróf kancellár urat. Az országgyűlési ügyekről folytatott beszélgetés során nem mulasztottam el megemlíteni, hogy nem bírom felfogni, miként állapodott meg a rendek táblája e nagyfontosságú pontokban, minden megfontolás nélkül, anélkül, hogy egy konzervatív egyén is csak egy kis szót emelt volna. Apponyi azzal nyugtatott meg, hogy majd másképen fog a kérdés festeni a főrendek tábláján ; a megfélemlítés a rendek tábláján elhallgattatta a konzervatívokat, de most a nádor, aki éppen Bécsben időzik, elegendő utasítással tér vissza a gonosz tervek megghiúsítására és megsemmisítésére.

Március 9-én Pozsonyba visszatérve, hallom, hogy ezalatt mi minden történt ; hogy minő ki-rohanások történtek az országbíró és mások ellen, akik a nádor távollétében az elnöki tisztet ellátni tartottak ; hogy ilyen sürgős kérdés-

tes habita n. sit; — 11^a Martii accessi conferentias Magnatum, experturus, quid in re sit, qualiterve procedet Tabula Procer. ad rejicienda puncta Statuum; — et cum stupore adverti, omnes in sumā esse confusione: — oēsq. de eo potius sollicitari, quomodo vitam salvent, quam in punctor. discussionem, v. rejectionem se imitant.

ben a főrendeknél nem volt gyűlés. Március 11-én elmentem a főrendek gyűlésére, megtudandó, hogy miképen áll a dolog és hogyan fog eljárni a főrendek táblája a rendek pontjainak visszavetésében, — és ámulva láttam, hogy mindnyájan a legnagyobb zavarban vannak és inkább azon töprengenek, miképen mentsék meg életüket, mintsem ama pontok vitatásába avagy elvetésébe avatkozzanak.

6. A márciusi vívmányok; a bécsi küldöttség. — Felelős minisztérium. —

Márc. 15. — Tri kolor. — Jobbágyság felszabadítása.

13ta Martii habita publica sessio in Tabulā Procerum: — ante sessionem in privatis discursibus referebatur: — quid Vieñae evenirit? qđ Cancellarius Comes Aponyi se officio abdicaverit; — et formalis revolutio eruperit; — (de quā ii, qui per occultam politiam omnia, fere ipsa internā hominum sentimenta, cognoscere solebant, nihil prorsus sciverant, aut per ipsos occultae politicae hñes, coruptos utiq. delusi erant) — In sessione, famosa illa puncta, quae revolutionem praeparare apta erant, sine ullā contradictione acceptata, et Palatino proponente, mox suae Mjsti substernenda; et per Deputationem Vieñam perferenda ēe conclusum, v potius editum est. — Deputatio, ex copiosis utriusq. Tabulae membris coadunata, cujus praesidem ipse Palatinus agebat, sine morā Vieñam ascendit. — Palatinus tam potenter causam hanc agebat, ut, ni mitis

Március 13-án nyilvános gyűlés volt a főrendek tábláján. Gyűlés előtt magánbeszélgetésben elujsgolták: hogy mi történt Bécsben, hogy Apponyi gróf kancellár hivataláról leköszönt és valóságos forradalom tört ki, (amelyről azok, akik a titkos rendőrség útján mindent, majdnem az emberek belső érzelmeit is tudni szokták, semmit sem tudtak, vagy maguk a titkos rendőrség emberei, természetesen megvesztegetve, kijátszották őket). A gyűlésen azok a hirhedt pontok, amelyek alkalmasak voltak a forradalom előkészítésére, minden ellentmondás nélkül elfogadtattak és a nádor javaslatára elhatározott vagy inkább kimondatott, hogy azokat azonnal ő felsége elé kell terjeszteni és egy küldöttség vigye el azokat Bécsbe stb. A küldöttség, mely mindkét táblának számos tagjából állott és amelynek elnöke maga a nádor volt, haladéktalanul el is indult Bécsbe. A nádor

indolis Imp̄or Ferdinandus illico subscripserit votis deputationis, se offo Palatini illico resignaturum palam edixerit: — ab oppositionalistis (oēs autem deputati tales erant) Princeps levis armaturae, futuror. haud providus, aurae popularis avidus amator, laqueo jam īretitus opponentium, adhuc magis animatus, et incensus, per id erat, qđ si Ferdus tergiversatus fuerit, Ipsum in Regem Hḡriae proclamaturi sint: — terroribus igitur bonum Imp̄rem in eřorem induxerunt, asseverando: — quod in Hḡriā secus revolutio parata sit; — in Campo Rákos 30 mille milites in armis stent; — ex partibus Bihariensibus Eugenius Bőjty aeq. ducat magnum exercitum; — et totum Regnum in motū sit; — cum tñ ne unicum quidem militem habuerint, et omnia in Regno fuerint pacatissima. — imaginario tñ huic terrori cessit meticulosus, et pacis amantissimus Imperans, et, quae voluerunt, verbo regio ratihabuit: — Deputati hi, licet suis mendaciis, et temecariis ausibus, Imperanti teřorem incusserint, ipsimet tñ tanto in tremore fuerunt ut unico serio verbo regio penitus decussi fuissent; — (nam non tam de obtinendo, quod volebant, quam de salvandā, quam amabant, vitā solliciti erant; — pluresq. ex ipsis dispositiones mortis causā faciebant) — Mirabantur Ipsi, se obtinuisse, quod ñ poterant fundate sperare; — ast tanto majore cum jubilo Posonium reversi sunt, ve-

annyira magáévá tette e kérdést, hogy nyilvánosan is kimondotta, hogy azonnal lemond a nádori méltóságról, ha a szelídlelkű Ferdinánd császár rögtön nem írja alá a küldöttség kívánalmait. Az ellenzékiek (már pedig az összes kiküldöttek ilyenek voltak) a könnyű vértezetű főherceget, aki a bekövetkezendő dolgokról mit sem sejtett, a népszerűséget hajhászta és már teljesen az ellenzékiek hálójába került volt, azzal még inkább lelkesítették és feltűztették, hogyha Ferdinánd vonakodni fogna, akkor őt fogják Magyarország királyának kikiáltani. A jó császárt megfélemlítéssel tévedésbe ejtették, azt állítva, hogy különben Magyarországon a forradalom már készen áll, hogy a Rákos-mezején 30.000 katona fegyverben áll, úgyszintén a bihari részekből Beőthy Jenő vezet nagy sereget és az egész ország izgalomban van, — holott egyetlen katonájuk sem volt és az országban a legnagyobb csend és nyugalom uralkodott. Mindazonáltal a félénk és nagyon békeszerető császár engedett e képzelt megfélemlítésnek és amit kívántak, azt királyi szavával jóváhagyta. Ezek a kiküldöttek hazugságaikkal és vakmerőségükkel ráíjesztettek ugyan a császárra, de ők maguk is akkora rettegésben voltak, hogy egyetlen komoly királyi szó teljesen visszaverte volna őket (mert nem annyira azzal törődtek, hogy miképen ériék el, amit akartak, mint inkább azzal, miként ment-

xilla nationalia tricoloria in navibus deferentes, et fascias tricolores in pectoribus gestantes; — atq. illico ex altanâ¹ Diversorii ad viridem arborem per D^{num} Kossuth Comes Ludovicus Battyányi, velut Primarius Minister Congregatae multitudini praesentatus, et quodammodo installatus. — ab hoc t̄pre fasciae nationales, veluti libertatis nationalis indices, a quibusvis defēri coeperunt, ab ipsis adeo Ecclesiasticis et Ep̄is: — a quibusdam Abbatibus, v. Praepositis plane ipsae craces in ligulis tricoloribus deportabantur:

— ego, qui totus animo decusus eram, me seu ad fasciam tricolorem deportandam, seu ad salutandum D^{num} Comitem Batthyányi resolvere non poteram: — cum vero identidem monerer, ut aliquod signum nationalitatis, quemadmodum alii Ep̄i faciunt, ap̄enderem, ne me impetitionibus, aut plane vitam periculo exponerem: frustillum ligulae in zacco habere coepi; — hujus ostensione, me periculo, in quod inciderem, erepturus. — hoc erat initium mear. anxietatum, et afflictionum. Dies hic gaudior. H̄gricor. sollemnis,

sék meg életüket, amelyhez ragaszkodtak és sokan közülök halál esetére intézkedéseket tettek.). Maguk is csodálkoztak rajta, hogy elérték azt, amit alappal nem remélhettek. De annál nagyobb diadallal tértek vissza Pozsonyba, a hajón háromszínű nemzeti zászlókat hozva, mellükön pedig háromszínű szalagot viselve, és Kossuth úr, a Zöldfához címzett szálloda erkélyéről az egybegyűlt² tömegnek rögtön bemutatta, mintegy beiktatta Batthyányi Lajos grófot, mint miniszterelnököt. Ettől az időtől a nemzetiszínű szalagot, mint a nemzeti szabadság jelvényét mindenki viselni kezdte, még az egyháziak és püspökök is; egyes apátok és prépostok még keresztjüket is háromszínű szalagon hordták.

Én, aki szívemben levertem, nem tudtam magam rászárni sem arra, hogy háromszínű szalagot hordjak, sem arra, hogy Batthyányi urat üdvözljem. Mikor pedig ismételten figyelmeztettek, hogy amint a többi püspökök teszik, én is vegyek magamra valamilyen hazafias jelvényt, nehogy magam támadásoknak vagy éppen életemet veszedelemnek kitegyem, egy darabka szalagot kezdtem a zsebemben tartani, hogyha netalán veszedelembe jutnék, annak felmutatásával mentsem magam. Ez volt aggodalmaim és gyötrelmeim

¹ Der Altan = erkély.

² Pontos címe: *Mártius tizenötödike*. — E jelszóval indult meg: «Nem kell táblabíró-politika.» — V. ö. Pesti Hírl. márc. 24. 251. l.

v. potius miseriar. nationalium lugubris dies (si bene meminì) fuit 15^a dies Martii, nam sub hoc titulo «15^{dk} Martius» Pestini novellae Hgricae edi coeperunt.

In nexû ratiabor. punctor. planum suum Kossuth strenue in effectum deducebat; — leges sine ullâ concertatione diciabat, totam constitutionem Hgram, octo et qđ excedit, saeculor. spatio roboratam, uno calami tractû, tumulo inferentes: — rustici a datîs urbarialibus, a robottalibus laboribus, a nonis et decimis liberi declarabantur, et priusquam v. sanctionem regiam obtinerent, jam in parietibus soleñiter añunciabantur, et promulgabantur: — ut sic Rustici, in praeconcepti plani effectuatoribus efformentur; — ac ad arma, dum opus frt, acipienda, velut in defensionem lucris proprii, potenter et animari, et stringi possint.

kezdeté. A magyar örömeknek ez ünnepélyes — vagy helyesebben a nemzeti szerencsétlenségeknek e gyászos — napja (ha jól emlékszem) március 15.-e volt, mert e címen: «15-ik Martius» ujságot indítottak meg Pesten.¹

A jóváhagyott pontokkal kapcsolatban Kossuth serényen megvalósította tervét. Minden vitakozás nélkül diktálta a törvényeket, amelyek az egész magyar alkotmányt, amelyet több mint nyolc századnyi (?) idő megerősített, egy tollvonással eltemették; a jobbágyokat az úrbéri szolgáltatásoktól, robotosmunkától, kilenced- és tizedtől szabadoknak nyilvánították és még mielőtt királyi szentesítést nyertek volna, már falragaszokon tudomásukra adták és kihirdették, hogy így a jobbágyok az előre kigondolt terv végrehajtóiá vá szegődjenek és ha majd szükség lesz rá, hathatósan lehessen őket lelkesíteni, sőt szorítani, hogy mintegy saját előnyük védelmére fegyvert fogjanak.

7. — Hálaadó istentisztelet (márc. 19.). — A papi tizedről való lemondás.

18a Martii in Sabathum ante Dominicam 2^{dam} Quadragesimae incidente, post horam 4^{tam} pomeridianam, mihi quâ seniori Epō intimatur, quod sequenti die Dominico, seu cras, veluti praecipuo festo nationali, sacrum solemne cum Te Deum etc. in signum laetitiae nationalis, et gratiar. actionis celebrare debeam, cui utraq. Tabula intererit. — haec res n̄

Március 18-án, azaz nagybőjt 2-ik vasárnapját megelőző szombaton, délután 4 óra után közlik velem, mint rangidősebb püspökkel, hogy a következő vasárnapon, vagyis holnap, mint kiváló nemzeti ünnep a nemzeti öröm jeléül és hálaadásul ünnepélyes nagymisét kell tartanom Te Deum-mal stb., és ezen mind a két tábla résztvesz. Ez a dolog nem kis aggodalmat

levem mihi causavit scrupulum; conjecitq. in angorem, quid agere debeam? — quomodo possim ego externe laetitiam fingere, qui interne turbatus, tristisq. sum? — quomodo pro eo gratias agere, quod amotum cupio? — quodve, ut Deus clementer avertere dignetur, supplex orare debeo? — in hac perplexitate alior. cōsilia expetere, consultum putavi; — adivi igitur Iudicem Curiae, Georgium Majlath; — ast inde eo Famulitii dicto amandatus sum, qđ Sua Excellentia in tertium jam diem neminem ad se admittat: — quia vō novi, qđ Ep̄us Quinque-Ecclesiensis, velut Ejus Dioecesanus, familiaris cum Eo cōversetur, et vespertinis horis Eum accedere soleat, me ad Eum, in Praepositurali aede hospitantem converti, Ejus proprium sensum perinde ac per intermediationem Judicis Curiae sentimentum exquisiturus; — ad hanc requisitionem Ep̄us, cum et ipse anceps adhaeserit, c̄promisit, qđ Iudicem Curiae aditurus, et mihi, quid agendum judicent, et si serius, iisdem tñ vespertinis horis nuntiaturus sit. — n̄ dispulsis proin scrupulor. angoribus, domum redivi; — dumq. mecum meditarer, circa horam 7^{mam} comparent ad me plures Ep̄i, super negotio decimanum consultaturi, cum jam in Tabulā Statuum Capitulares decimae renunciaverint: — Qualis fuit haec renuntiatio? — Circa

okozott nekem és nyugtalanított: hogy mitevő legyek? hogyan mutathatok én külsőleg örömet, amikor bensőmben zavart és szomorú vagyok? Hogyan adhatok hálát azért, aminek eltávolítását kívánom és aminek eltávolításáért alázattal kérnem kell az Istent? Ebben a lelki zavarban jónak láttam mások tanácsát kikérni. Elmentem tehát Majláth György országbíróhoz. De a személyzete azzal küldött el, hogy őexcellenciája már harmadnapja senkit sem bocsát magához. Mivel pedig tudtam, hogy a pécsi püspök,¹ mint megyéspüspök, bizalmasabb viszonyban van vele és az esti órákban el szokott hozzá látogatni, őhozzá fordultam a préposti házban levő szállásán, hogy megtudjam az ő véleményét is és az ő útján az országbíró nézetét is. Kérdésemre a püspök, aki maga is kétségben volt, megígérte, hogy felkeresi az országbírót és ha későn is, de még aznap az esti órákban megüzeni nekem, hogy ők mit látnak helyesnek. Hazatértem tehát, anélkül, hogy elűztem volna nyomasztó aggályaimat. Amint magamban gondolkodtam, megjelent nálam több püspök, hogy a tized ügyében tanácskozzanak, miután már a rendek tábláján a káptalaniak a tizedről lemondtak. De minő volt ez a lemondás? Délután 5 óra tájban rendi gyűlést tartottak, azon fölszólították a papságot, hogy mondjon le önként a tizedről, hogyha

¹ Scitovszky János, a későbbi prímás.

horam 5^{ta}m pomeridianam celebrata est sessio Statuum, in qua Clerus provocabatur, ut sponte renuntiet decimae, si cupit in aliis suis beneficiis stabiliri, et alior. favor. particeps reddi. — Ablegatus Capituli Poseniensis ex sessione recedit, Capituli sui voluntatem, et inviationem expetiturus; — interea Capituli Quinque-Ecclesiensis Ablegatus surgit, et decimae renunciat: — cum jubilo excepta haec declaratio, et n. rogato reliquo. Capitulo. sufragio, projectum legis formatur, qd Clerus sponte et genere abdicat se decimae: — quia vero Epi metuebant, ne hoc projectum paucos post dies in Tabulâ Procer. in discussionem sumatur, praevis volebant invicem consilia confere: — Consultationi huic aliquam remoram injecit ea quaestio: — Quid de crastinâ solennitate censeant, cum ego dubius haeream? — propendeamq. magis (si indicta devotio jam emanari n. ps.) ad Veni Sancte etc., quam ad Te Deum etc. decantandum: — ut Divinum imploremus auxilium, sine quo nihil boni ps. sperari? — pleriq. contrariae erant opinionis, timentes, ne animi exacerbentur. — motivum, quo me aliquatenus potui quietare, erat illud; quod Deo pro omnibus, quae nobis eveniunt, malis aeq., ac bonis gratias agere debeamus: — nam etiam mala, quae nos premunt, in Dei consiliis pro nobis bona sunt: — nos ad Deum ire compellunt, ad nostramq. tendunt

óhajt egyéb javadalmainak birtokában megmaradni és más kedvezmények részesévé válni. A pozsonyi káptalan követte a gyűlésről eltávozik, hogy káptalanjának akaratát és utasítását kikérje. Azonközben a pécsi káptalan követte feláll és lemond a tizedről. Nyilatkozatát üdvívalgással fogadták és ki sem kérve a többi káptalanok szavazatát, törvényjavaslatot készítenek, hogy a papság önként és nagy-lelkűen lemond a tizedről. Mivel pedig a püspökök tartottak tőle, hogy ez a javaslat néhány nap mulva a főrendek tábláján is tárgyalásra kerül, előre meg akarták vitatni egymás közt. E tanácskozást egy kissé megakasztotta az a kérdés: Mit vélnek a holnapi ünepségről, mivel én kétségben vagyok, és (ha már az elrendelt istentiszteletet elhalasztani sehogysem lehet) én hajlandóbb lennék *Veni Sancte*-t, mint *Te Deum*-ot énekelni, hogy Isten segítségét kérjük, amely nélkül semmi jót sem remélhetünk. Legtöbbször ellenkező véleményen voltak, mert attól tartottak, hogy a kedélyeket elkeserítik. Egy indokkal mégis valamennyire meg tudtam magamat nyugtatni, t. i., hogy Istennek mindenért hálát kell adni, ami velünk történik, jóért és rosszért egyaránt, — mert a bajok is, amelyek sujtanak, Isten szándékaiban jók a mi számunkra, bennünket Istenhez térítenek és javulásunkra szolgálnak; úgyszintén, hogy jelen esetben meg kell köszönni Istennek, hogy ami más

cofectionem, et emendationem : — itemq̄. q̄d in hoc casu Deo gratiae agenda sint propterea, q̄d ea, quae alibi Gentium cum profusione sanguinis acta fuerunt, hic sine eâ eveniant. — Quaestio altera de decimis pro conferentiis Epoř. alterâ die post solenne Sacrum in Domo Praepositurâ celebrandis, transposita est.

Post Sacrum reipsa convenimus apud Eřum Quinque Ecclesiensem ; — et cum stupore intelleximus, quaestionem hanc jam superatam esse : — Sabátho nam horâ noctis 11ma sub Praesidio Palatini habita est Sessio ; — cui aliquot Magnates et 2 ř. 3 Eři : signanter Eřus Quinque Ecclesiensis et Csanadiensis interfuerunt : — et decimae Ecclesiasticae tumulo illatae. — haec est generosa illa Cleri renunciatio decimarum : — quam tabulis legum intulerunt. — cum tñ Clerus nec jus habuerit renunciandi : — nec reipsa renunciaverit.

Rebus tam male constitutis, non expectatâ Comitior. cłusione, quae tñ. brevi post subsecuta est : Szathmarinum redivi.

nemzeteknél vérontással ment végbe, az itt a nélkül folyt le. — A másik kérdést, a tizedekről, a következő napon, az ünnepi szentmise után a préposti lakásban tartandó püspöki tanácskozásra tettük át.

Szentmise után valóban összejöttünk a pécsi püspöknél és ámulva értesültünk róla, hogy ez a kérdés már idejét múlta, mert szombaton éjjel 11 órakor a nádor elnöklete alatt gyűlés volt, amelyen néhány mágnás és két vagy három püspök, nevezetesen a pécsi és a csanádi jelen volt, — és az egyházi tizedeket eltemették. Ez a papságnak az a nagylelkű lemondása a tizedekről, amelyet törvénybeiktattak, — holott a papságnak sem joga nem volt lemondania, sem a valóságban le nem mondott róluk.

Miután a dolgok ilyen rosszul állottak, be sem várva az országgyűlés berekesztését, mely azonban csakhamar bekövetkezett, visszatértem Szatmárra.

8. — Az alsó papság mozgolódása (március—április).

Post Pascha per ministrum Cultūs Baronem Iosephum Eötvös Eři vocati sumus Pestinum pro Conferentiis ; — quarum praecipuum objectum erat, consultare de meliorandâ sorte Cleri inferioris : — tunc enim jam Clerus inferior

Húsvét után báró Eötvös József kultuszminiszter bennünket, püspököket, tanácskozás végett Pestre hívott. E tanácskozás legfőbb tárgya volt az alsó papság anyagi helyzetének jobbítását megtárgyalni. Akkor ugyanis az alsó

contra Superiorem, Epōs et Capitulares velut melius dotatos, concitatus erat, ea Ipsis ingenerata ideâ, quod beneficio. Eſticor. proven-tus, injuste sint distributi; — illi abundant, qui in splendido otio vivunt; — illi vero, qui pondus diei et aestus portent, cum indigentiis colluctentur. — Clerus Pestinensis, potissimum ex Capellanis coadunatus, vocem levavit concitatoriam, et̄m ad alios Eſticos directam: per quam n̄. modo sortis suae meliorationem, sed et a Superioritatis jugo, a Canonicâ obedientiâ, relevationem; legis Coelibatûs sublationem,¹ et plura prorsus insolita et Spiritui Ecſiae adversa, potenter postulabat: — Ipsi Religiosi, praepriis Piaristae Pestinenses, et Budenses, regula. ordinis reformationem; — subordinationis regulationem, verius cassationem praetendebant et facto attentabant. — Ep̄i, utut per inductam novam legem multum damnificati, vix tertiam prior. proven-tuum partem retinuerint, c̄promiserunt tamen, quod velint in meliorandam sortem Parocho. pro ratione circumstantia. c̄curere, dumodo concitatum Clerum sedare, et intra debitos Ecſticae disciplinae limites ad praecavenda majora mala retinere possint.

papság már föl volt izgatva a fő-papság: a püspökök és káptalanaik ellen, mint jobban javadalmazottak ellen. Azt beszélték be nekik, hogy az egyházi javak jövedelme igazságtalanul van megosztva; azok, akik ragyogó tétlenségben élnek, dúskálnak, ellenben azok, akik a nap terhét és hevét viselik, szükséggel küszködnek. — A többnyire káplánokból álló pesti papság fölemelte izgató szavát, amelyt más egyházi férfiakhoz is intézett. Ebben nemcsak saját sorsának javítását, hanem a felsőbbség jármától, a kánoni engedelmességtől való szabadulást, a celibátus törvényének eltörlését és sok más egészen szokatlan s az egyház szellemével ellenkező dolgot is erősen követelt, Maguk a szerzetesek is, főképen a pesti és budai piaristák a szerzetesrendek reformálását, az alárendeltség szabályozását, helyesebben megszüntetését kívánták és tetteleg meg is kísérelték. A püspökök, bár az új törvény bevezetése által nagy kárt szenvedtek és alig tartották meg előbbi jövedelmük egyharmadát, mégis megígérték, hogy a körülményekhez képest hozzájárulnak a plébánosok helyzetének javításához, csak hogy a föllázított papságot lecsillapíthassák és nagyobb bajok elkerülése végett őket az egyházi fegyelem köteles korlátai közt tarthassák.

9. — Készülődés a megüresedett püspöki székek betöltésére.

Cum vō plures AEptūs, et Eptus vacaverint : — utpote : AEp. Strigoniensis, et Agr̄ : — Eptus item Iaurinensis : — Albaregalensis ; — Scepusiensis ; — Vaciensis ; (durantibus Comitibus A¹ 1847—8 a Nov. 1847. usq. Mar. 1848 : mortui Ex. AEp̄. Agr̄. Ioānes Lad. Pirker Vieñae ; — L. B. Ladislaus Barkóczý, Epus Albaregalensis Posonii in loco Comitior̄. ; — Ioānes Sztankovits Ep. Iaurinensis Iaurini) chorus Epōr. c̄gregatōr. Cultūs Ministrum rogavit, ut apud Suam Mjstēm suas interponeret vices pro c̄plendis vacantibus Archi-et Eptibus : — potentius urserunt primatialis dignitatis collationem Epi Quinque Ecsiensis Ioānes Scitovszký, et Ioseph. Lonovits Ep. Csanadiensis : — qui c̄sequendae primatialis Dignitatis spem habuisse videbantur. — priusquam pro Festis Pentecostalibus Pestino discederem ; — nam c̄stitutum habebam et festinabam etiam domum redire : — convenit me D. Ant. Korizmits, Canonicus Veszprimiensis et tunc ex Praelato Tabulae Regiae Factus Consiliarius Ministerialis, referens in rebus Ec̄sticis ; — et posuit mihi quaestionem : — an vacantem AEptum Agr̄. acceptare promptus essem ? — cui directum n̄. dedi responsum ; — id solum indicavi ; — qđ in rebus me c̄cernentibus n̄. debeam interrogari ; — qui in totā vitā nihil pro me elegi, sed Superiorum de me

Mint hogy pedig több érsekség és püspökség üresedésben volt, nevezetesen : az esztergomi és egri érsekség, valamint a győri, székesfehérvári, szepesi és váci püspökség (az 1847—8-i országgyűlés tartama alatt, 1847 novemberétől 1848 márciusáig meghalt : Pirker János László egri érsek Bécsben ; báró Barkóczý László székesfehérvári püspök Pozsonyban, az országgyűlés helyén ; Sztankovits János győri püspök Győrött), az egybegyűlt püspöki kar kérte a kultuszminisztert, járna közben ő felségénél az üresedésben levő érsekségek és püspökségek betöltése érdekében, — különösen a primási méltóság betöltését szorgalmazta Scitovszky János pécsi és Lonovits József csanádi püspök, akiknek, úgy látszik, reményük volt a primási méltóság elnyerésére.

Mielőtt a pünkösdi ünnepekre Pestről távoztam volna, — mert feltett szándékom volt és siettem is hazatérni, — fölkeresett Korizmits Antal veszprémi kanonok úr, aki akkor lett a királyi tábla főpapjából miniszteri tanácsos és az egyházi ügyek előadója, és azt a kérdést intézte hozzám : hajlandó volnék-e elfogadni az üresedésben levő egri érsekséget ? Nem adtam neki egyenes választ ; csak annyit jeleztem, hogy a reám vonatkozó ügyekben nem szükséges engem megkérdezni ; egész életemben semmit sem választottam magamnak,

dispositionem semper sim secutus: — tota haec insinuatío mihi ñ. videbatur aliquâ consideratione digna: — nam ut Ministerium Hgricum, quod me a suis principiis penitus alienum esse noverat, in mei aliquam promotionem cooperari velít, credere ñ. poteram.

Post Festum Theophoriae rursum Pestinum redeundum erat, pro Comitibus in primos dies M. Iulii indictis. — Pestinum pertigi ultimâ Iunii 1848; in Claustro Patrum Servitarum, hospitium praevis expetitur, occupavi, licet cum metu et timore; cum illic officium politicae nationalis illocatum adverterim; — ast Pater Prior Conventus me securum esse iussit, asseverando, quod ad Ejus insinuationem, mihi, velut qui semper apud Illos hospitari solebam, et pro his Comitibus aliquot cubacula expetieram, eaq. c̃promissa habueram, designata cubacula ultro pro me relicta sint.

hanem mindig elöljáróimnak rám vonatkozó rendelkezéseit követtem. Ennek az egész közlésnek nem tulajdonítottam fontosságot, mert nem tudtam elhinni, hogy a magyar minisztérium, amely nagyon jól tudta, hogy elveitől teljesen idegenkedem, az én előléptetésemben közre fogna működni.

Úrnapja után ismét vissza kellett térnem Pestre, a július első napjaira összehívott országgyűlésre. 1848 júniusának utolsó napján értem Pestre. Ott elfoglaltam a szervita atyáknál előre kikért szállásomat, bár nagy félelemmel, mert megtudtam, hogy ott van elhelyezve az államrendőrség hivatala. De a ház perjele azzal nyugtatott meg, hogy számomra, aki mindig önáluk szoktam megszállni és az országgyűlésre is néhány szobát kértem volt és azok már meg is voltak ígérve, a kijelölt szobákat önként hagyták meg.

10. — Hám János prímási kinevezése (június 25). — Aggodalmak.

Vix invicem cum Patre Priore nos salutaveramus, jam aliquid novi interessantis se scire insinuavit, sed ne illud mihi patefaceret, se prohibitum esse: — quia vō per me ad secreti violationem ñ. urgeretur, se continere ñ. poterat, quin mihi diceret, cras mane (erat em̃ vespertinum tempus, quo advení) D. Korizmits solus vult dicere et añunciare, qd DV^a in Primatem Regni clementer denominata sit: —

Alig üdvözlöttük egymást a perjel atyával, már jelezte, hogy valami érdekes újságot tud, de nem szabad elmondania. Mivel pedig a titoktartás megszegésére nem unszoltam, nem bírta magát megtartóztatni, hogy el ne mondja, hogy holnap reggel (mert esti időben érkeztem meg) Korizmits úr maga fogja elmondani és közölni, miszerint uraságod az ország primásává legkegyelmesebben kineveztetett.

cumq. credere nollem; esseq. id possibile negarem: — affirmavit, hodiernâ die hanc denominationem, una cum aliis denominationibus: ut pote Dⁱ Lonovits in AEḡum Agr.: — Dⁱ Karner in Albaregalensem: — Dⁱ Jekelfalussy¹ Canonici Strigoniensis in Scepusiensem: — Dⁱ Michaëles Horváth Praepositi, et Parochi Hatvaniensis in Csanadensem Ep̄os; — in Ministerio esse publicatam.

Haec aṇunciatio non laetitiam, sed anxietatem mihi tantam causavit, ut fere a principio, quod toto vitae meae tempore tenui, acquiescendi nimirum in omni eo, quod per Superiores de me dispositum fuerit, in eoq. Divinam agnoscere, sequi, et adorare voluntatem, propositum habueram, recedendum censuerim: — interim Divinam exquirere voluntatem, pro sancto habui officio; — ideo altera die, seu 1^a Iulii sumo mane Sacrum celebravi, et hoc scopo specialiter obtuli, et Deum sup̄plicibus precibus devote oravi, ut mecum id fiat, quod Ei placitum fuerit: — post Sacrum, dum mecum meditarer, adest D. Consiliarius Ministerialis Korizmits, velut nuncius denominationis: — prima mea quaestio erat: — «an adhuc res mutari possit?» — respondit, «rebus, ut sunt, constitutis, mutationi locum n̄ esse»: — «nec cunctandum; — sed pro hora 11^a ad Archi Ducem

Mivel pedig nem akartam elhinni és lehetetlennek mondtam, azt erősítette, hogy a minisztériumban a mai napon közölték ezt a kinevezést a többiekkel együtt, nevezetesen: Lonovits¹ úrnak egri érsekké, Karner úrnak² székesfehérvári, Jekelfalussy³ esztergomi kanonok úrnak szepesi és Horváth Mihály hatvani prépost-plébános úrnak csanádi püspökké való kinevezésével együtt.

Ez a közlés nem hogy örömet, hanem akkora nyugtalanságot okozott nekem, hogy már-már azon voltam, hogy eltérek attól az elvtől, amelyet egész életemen át tartottam: hogy t. i. mindenben megnyugszom, amiben elüljáróim velem rendelkeznek, és abban Isten szent akaratát látom, követem és imádom. Közben szent kötelességemnek tartottam keresni Isten akaratát. Azért másnap, azaz július 1-én korán reggel szentmisét mondtam és külön arra a szándékra ajánlottam fel és Istent alázatos imámban buzgón kértem, hogy történjék velem, ami Neki tetszik. Szentmise után, amint magamban elmélkedtem, megjelenik Korizmits min. tanácsos úr, mint a kinevezés hírnöke. Első kérdésem az volt: «Lehet-e ezen még változtatni?» Ő azt felelte: hogy a dolgok jelen állása szerint változtatásnak helye nincs; ne is késlekedjem, hanem 11 órára menjek a főherceg

¹ József, azelőtt csanádi püspök.

² Antal, bácsi c. püspök és győri kanonok.

³ Vince, almisi c. püspök.

Palatinum ascendendum esse : — qui praedictâ horâ, praevis de adventû DV^{ae} informatus, audientiam daturus est.» — Post discesum Dⁱ Consiliarii, in meis angoribus, quasi praesagus futuroꝝ. exclamavi : «Domine ! elevans allisisti me, fiat voluntas tua».

Hora 11^a, ut praestitutum erat, stiti me apud Ser. Palatinum ; — qui me benigne excepit ; — eoq me solabatur, erigebatq, quod ad hanc mei in Primatem denominationem Oeniponti, ubi tunc Aula Caesareo-Regia residebat, magnum factum fuerit gaudium : — Qualiter haec denominatio evenerit, mihi genuine n. constat : — namq de me nec sermo unquam habitus est : — tardius ab aliquibus intellexi, me per Ministerium ad inviationem Oeniponto acceptam, fuisse praesentatum. — in hac denominatione jactum est fundamentum mearum tribulationum, anxietatum, infortunior., et miseriarum. — Nam quod mihi metum angoremq. incussit, id in aliquibus invidiam excitavit, quae varias produxit machinationes.

Gratulationes, licet invitus, et in animo tristis, acceptare debui ; — ad nihil tamen me imisi ; et provocatus respondere solebam : — si Dei voluntas fuerit, ut Strigoniam veniam, tunc, dum canonice omnia fuerint facta, agenda agam.

nádorhoz, aki Uraságod jöveteléről előzetesen értesítve, a jelzett órában kihallgatást fog adni. — A tanácsos úr távozása után, aggodalmaim közt, mintegy sejtve a bekövetkezendőket, fölkiáltottam : «Uram, fölemelvén, levetettél engem,¹ legyen meg a Te akarated !»

Tizenegy órákor, ahogy előre meg volt állapítva, megjelentem a nádor ő fensége előtt. Kegyesen fogadott és azzal vigasztalt s bátorított, hogy ez az én primási kinevezésem Innsbruckban, ahol akkor a császári-királyi udvar székel, nagy örömet okozott. — Hogy miképen történt ez a kinevezés, azt hitelesen nem tudom, mert rólam soha szó sem volt. Később hallottam egyesektől, hogy a minisztérium Innsbruckból kapott felszólításra terjesztett elő engem.

Ez a kinevezés lett alapja az én gyötrelmeimnek, aggodalmaimnak, szerencsétlenségem- és nyomorúságomnak. Mert az, ami énbennem félelmet és aggodalmat támasztott, felköltötte egyesekben az irigységet, amely különböző áskálódásokat idézett elő.

A szerencsekívánatokat, bár nem szívesen és szomorú lélekkel, kénytelen voltam elfogadni. De semmibe sem avatkoztam bele és ha kérdeztek, rendesen azt feleltem : Ha Isten akarata lesz, hogy Esztergomba menjek, majd az egész kánoni eljárás befejezése után megteszem, amit tennem kell.

¹ Zsolt. 101, 11.

11. — Júliusi események. — Az innsbrucki küldöttség (augusztus 8). —
A kir. család visszatér Bécsbe.

In Comitibus omnia sic tractantur, ut boni sperari vix aliquid potuerit, mali metui plurimum debuerit. — Religio cum primis Catholica omni ex parte impetebatur; et persecutioni subjicienda videbatur: — quod animum meum non poterat non affligere, ac in metum, maeroremque non conjicere. — Status clericalis omnis auctoritas, et respectus evituit.

Circa finem Julii una deputatio Regnicolaris Oenipontum ordinata est, quae Suam Majestatem Pestinum evocet, eo utique scopo, ut omnia, quae voluerint, licet iniqua, Regibusque juribus adversa, vix saltem praejudiciosa facile extorquere valeant: — in hac deputatione quavis numerosa, unicus Ecclesiasticus accepit locum: — isque fuit benigne nominatus Primas, in deputatione nec dignitati, nec receptae consuetudini competente modo habitus: — nam vel munus oratoris contra, ac semper usu veniebat, ei denegatum, et Vice-Praesidi Tabulae Statuum Domino Almássy delatum.

Ego Pestino movi die 30^a Julii et navali via 31^a Vienne pertigi; — 2^a Augusti in consortio Deputatorum Vienne viam continuavi, et Oenipontum 6ta Augusti horis vespertinis perveni; — sequenti die, seu 7^a Aug. circa horam 10^{am}

Az országgyűlésen minden ügy folyt, hogy alig lehetett valami jót remélni, ellenben annál több rossztól kellett tartani. Elsősorban a katolikus vallást minden oldalról támadták és ügylátszik, üldözésnek akarták kitenni. Lehetetlen volt, hogy ez lelkemet le ne sújtsa és félelemmel, meg szomorúsággal el ne töltsön. A papi rendnek minden tekintélye és becsülete aláhanyatlott.

Július vége felé országos küldöttséget irányítottak Innsbruckba, amely ő felségét Pestre hívja, természetesen abból a célból, hogy így mindent, amit csak akarnak, még ha az helytelen is és a királyi jogokkal ellenkező vagy legalább is hátrányos volna, könnyen kicsikarhassanak. Ebben a küldöttségben, bár nagyszámú volt, egyetlen egyházi férfi kapott helyet, — és ez a kegyesen kinevezett primás volt, akivel szemben a küldöttségben sem méltóságának, sem a bevett szokásnak megfelelő módon nem viseltettek. Ugyanis, a mindenkori szokással ellenkezőleg, még a szónoki tisztet is megtagadták tőle és a rendek táblájának alelnökére, Almássy úrra ruházták.

Én július 30-án indultam el Pestről és hajón 31-én érkeztem Bécsbe. Augusztus 2-án a kiküldöttek társaságában Bécsből folytattam utamat és augusztus 6-án az esti órákban értem Innsbruckba. Másnap, azaz augusztus 7-én 10

apud Mjstes privatam audientiam habui: — in quâ, priusquam ad Suas Mjstes, Regem n̄pe, et Regnam gratitudinis meae verba proferem, Sua Mjstas his verbis me prevaenit: «Salve Dñe Primas». — Gratiam, et clementiam in me indignum, et īmeritum hac occasione manifestatam, gratâ mente debeo recolere. — Publica audientia Deputationi data 8va Aug. circa horam 8^{am}; — quâ Sue Mjstes iter ingressae sunt, Viēnam reversurae; — ita ut dato Deputationi illo responso, quod ut primum adjuncta admiserint, votis Regnicolarum Sua Mjstas satisfacere intendat, illico currum conscenderint.

óra tájban ő felségeknél magánkihallgatáson voltam, amelyben még mielőtt ő felségeikhez, tudniillik a királyhoz és királynéhoz köszönő szavakat intéztem volna, őfelsége e szavakkal előzött meg: «Köszöntöm, primás úr.» Hálás szívvel kell visszagondolnom az ez alkalommal velem, méltatlannal és érdemetlennel szemben tanúsított jóság- és kegyességre. A küldöttség augusztus 8-án 8 óra tájban nyert nyilvános kihallgatást, amikor is ő felségeik elindultak, hogy visszatérjenek Bécsbe, úgyhogy miután a küldöttség azt a választ vette, hogy mihelyt a körülmények megengedik, az ország lakosainak kívánságát őfelsége teljesíteni kívánja, azonnal kocsira szálltak.

12. — Augusztusi forrongó napok. — Hám figyelmezteti az udvart a bekövetkező bajokra.

Oeniponti, licet angustias et timores cordis mei propter īminentia, ut ipse putabam, pericula, manifestare non praesumpserim; — duos tamen Ecclesiasticos, qui ad latus Mjstūm erant, fiduciamq. possidebant, privatim de sitū rerum H̄gricarum informavi, et oravi; ut haec ad notitiam Suār. Mjstūm perferendo, permovere velint, ut pericula tempestive antevertere; — et cum nunc nullum ex H̄gris ad latus habeant; aliquos, v̄. saltem aliquem, quem Sibi, et Augustae Domui ex animo addictum, rerumq. H̄gricar. fundatam notitiam habentem assumere dignentur: — qui

Innsbruckban, bár nem mertem föltárni szívem szorongó félelmét a szerintem bekövetkezendő veszedelmek miatt, mégis két egyházi férfiút, akik a király környezetében voltak és annak bizalmát élvezték, magánúton fölvilágosítottam a magyar ügyek állásáról és arra kértem őket, hogy mindezt ő felségeik tudomására hozva, hasanak oda, hogy a veszélyeket idejében megelőzni és, — mivel most egy magyar ember sincs környezetükben, — néhány vagy legálább egy olyan egyént, aki hozzájuk és a felséges házhoz szívből ragaszkodik és a magyar állapo-

salutaria, et ad avertendā a throno aeq. ac Regno pericula apta consilia sugere valeat. — cumq. in nexu horum provocarer, ad aliquem talem proponendum; — sincere confessus sum, me in politicis non esse versatum, nec sufficientem habere notitiam virorum, pro hoc critico aeq., ac ponderoso munere praeferenter aplicandum; ad ursionem attamen, ex iis, quae nunc in viā expertus sum, praesumpti comendare Excel. Comitem Antonium Majlath comendare (*sic!*); — qui, qua antē Cancellarius, rerum Hungaricarum, omnis proceduræ, ac modernarum etiam circumstantiarum optimam habet cognitionem et Dinastiae ex animo addictus videtur: — nam in hoc itinere frequentius cum Eo habendo discursum, sumam erga Regnantem Domum adhaesionem, magnamq. super eo dolorem manifestavit, quod Monarchiam in periculo versari videat; — et Sua Mjstas quasi sibi relicta sit, absq. viris, qui quoad Hgriam recta consilia praeberere possint; — simulq. haud obscure indicavit, se etiam cum vitae sacrificio paratum esse ad quaevis servitia, quibus Augusta Domus periculo eripiat.

Apud praedictos viros, qui aeq. cum Aula die 12^a Aug. Vienam reversi sunt, die 13^a Aug. eadem, quae Oeniponti comunicavi, repetii, et instantius, ut de tpre

tokat alaposan ismeri, maguk mellé venni kegyeskedjenek, akik üdvös és alkalmas tanácsokat tudnának adni a trónt és a hazát egyaránt fenyegető veszélyek elhárítására. Mikor ezzel kapcsolatban felszólítottak, hogy ajánljak ilyen egyént, őszintén megvallottam, hogy én a politikában nem vagyok járatos és nem ismerem eléggé azokat a férfiakat, akik e nehéz és fontos szerep betöltésére elsősorban volnának alkalmasok. Unszolásukra mégis annak alapján, amit most az úton tapasztaltam, ajánlani bátorítottam Majláth Antal gróf ő excellenciáját, aki mint volt kancellár, legjobban ismeri a magyar dolgokat, minden ügyvitelt és a mai állapotokat is, ezenfelül az uralkodóházhoz — úgy látszik — szívből ragaszkodik. Ugyanis jelen utazás közben gyakrabban beszélgettem vele és ő legnagyobb ragaszkodását nyilvánította az uralkodóház iránt és nagy fájdalmát azon, hogy a birodalmat veszélyben látja és ő felsége mintegy magára hagyatva maradt, olyan férfiak nélkül, akik Magyarországra vonatkozólag helyes tanáccsal szolgálhatnának neki. Egyben eléggé világosan jelezte, hogy ő élete árán is kész volna minden olyan szolgálatra, amellyel a felséges házat a veszélyből kiragadhatná.

Az említett férfiaknál, akik az udvarral együtt augusztus 12-én szintén visszatértek Bécsbe, azt, amit Innsbruckban közöltem, aug. 13-án megismétltem és sürgetve

necessaria agere ñ intermittant, oravi.

14ta Aug. Pestinum reversus, nihil in melius mutatum reperi; — quin imo, quia, in dies mala increscere adverti; — praememoratos viros medio Litterarum (ne attentionem excitent, Litteris Ill. Ep̃i Castrensis Michaëlis Leonhárd inclusarum, per Eum admanuatarum), eorum, quae Oeniponti et Vieniae cōmunicavi; — itemq. quod hic omnis mora noxia sit, memores feci. — effectum insinuationis ex duobus sequelis cognovi: — 1° quod initio Septembris Mag. D. Consiliarius Ladislaus Domokos, horis vespertinis, me apud P. Servitas accesserit, ex jussu ut Ipse ajebat, Serenissimi Archi-Ducis Francisci, ac me nomine ejus securum esse jussit, affidando, quod efficaces factae sint dispositiones, ad omne malum, et periculum antevertendum. — 2da qđ etiam ab uno praememorator. Ecc̃sticor. Virorum absq. nominis subscriptione acceperim responsum in eodem sensu, itemq. qđ per me cōmendatus D. Comes in bonastet existimatione, brevi ordines congruos accepturus. — Litteras has, post aliquod tempus combussi ex metu; — nam politia H̃grica, quae in eodem Patrum Servitar. aedificio, strenuo, et sagaci oculo vigilabat, mihi, ut observavi, meis quibusvis actibus, et gressibus sedulo intendebat; — nam etiam propterea, qđ M. D. Consiliarius

kértem őket, ne mulasszák el idejében megtenni a szükséges lépéseket.

Augusztus 14-én Pestre visszatérve, semmi javulást nem találtam, sőt ellenkezőleg, mivel úgy láttam, hogy a bajok naponként növekednek, az említett férfiakat levél útján (a feltűnés elkerülése végett Leonhard Mihály tábori püspök leveleihez csatolva és ő általa kézbesítve) emlékeztettem arra, amit Innsbruckban és Bécsben közöltem, valamint arra, hogy itt minden halogatás csak ártalmas lehet. Tudósításom eredményét a következő két dologból láttam: 1-ször, hogy szeptember elején nagyságos Domokos László tanácsos úr — amint mondta — ő fensége Ferenc főherceg parancsára az esti órákban a szervita atyáknál felkeresett és megnyugtattott, közölve, hogy minden baj és veszély elhárítására megtörténtek a hathatós intézkedések; 2-szor, hogy a fennebb említett egyházi férfiak egyikétől névaláírás nélkül szintén kaptam hasonló tartalmú választ, egyben azzal, hogy a tőlem ajánlott gróf úr nagy becsben áll és rövidesen megfelelő utasításokat fog kapni. Ezeket a leveleket egy idő múlva félelmemben elégettem; ugyanis a magyar államrendőrség, amely ugyanabban az épületben, a szervita atyáknál gondosan és éber szemmel őrködött, láthatólag szorgosan figyelt engem, minden tette-
met és lépésemet. Azért is, hogy nagyságos Domokos tanácsos úr

Domokos apud me fr̄it, serio me in quaestionem vocabant : — quid apud me quaesierit? — quare venerit? — et quo iverit?

nálam volt, komolyan kérdőre vontak : Mit kerestett nálam? Miért jött és hová ment?

13. — Szeptemberi forrongás. — Gróf Lamberg meggyilkolása (szept. 28).

Pugnâ Croatarum ad Albam Regiam pro parte Caesareorum non bene succedente; — et temerariis ausibus H̄gror. in dies incrementibus : — scripsi altera vice saepe memoratis Dñis, indicando «sum-mum adesse tempus». — Interea missus est Generalis Comes a Lamberg, velut Commissarius : — qui, qua talis, per seditiosos, in ponte Pestano, crudeliter trucidatus est. — Hic sumit initium, jam publice erumpens Rebellio : — Hac occasione Ipse in periculo versabar ; — nam ex sessione domum ad Patres servitas rediturus, penes Domum Invalidorum transeundum habebam, unde magnus clamor, et tumultus provenire audiebatur ; — certus civis, mihi nec de nomine, nec de personâ notus, mihi obvi-us factus, tremebundus sic me alloquebatur : *«Tisztelendő Úr, ne men-nyen āa»*: — *miért?* — *«csak, ké-rem, ne menyen, egy Urat meg-ölve hurczolnak nagy üvéllések kö-zött; — a Papnak, kit e zajongó gyülekezel gyűlöl, nem tanácsos eleikbe menni; — könnyen ama Szerentséllen Úrnak sorsára jut-hatna.»* — boni hujus viri consilium secutus, me ad Patres Franciscanos retraxi — ibiq. mansi ab horâ

Miután a horvátok csatája Szé-kesfehérvárnál a császáriak szá-mára balul ütött ki, és a magyarok vakmerősége napról-napra nőtt, ismét írtam a többször említett uraknak, jelezve, hogy «itt a leg-főbb ideje». Azonközben gróf Lamberg tábornok, mint (császári) meg-bízott kiküldetett, akit azonban e minőségében a pártütők a pesti hi-don kegyetlenül meggyilkoltak. Ez-zel veszi kezdetét a már nyíltan kitörő lázadás. Ez alkalommal ma-gam is életveszélyben forogtam. Ugyanis az országgyűlésről a szer-vita atyákhoz hazamenőben az in-validusok háza előtt¹ kellett el-haladnom, ahonnan nagy láрма és csődület hangjai hallatszottak. Egy polgár, akit sem névről, sem sze-mélyesen nem ismertem, elébem jött és reszketve így szólított meg :

«Tisztelendő Ur, ne menyen āa»: — *miért?* — *«csak, kérem ne menyen, egy Urat meg-ölve hurczolnak nagy üvéllések között, — a Papnak, kit e zajongó gyülekezel gyűlöl, nem tanácsos eleikbe menni, — könnyen ama Szerentséllen Úrnak sorsára jut-hatna.»*

E jó ember tanácsát követve, a ferences atyáknál húzódtam meg és ott maradtam kb. 1 órától majd.

¹ A Károly-kaszárnya, I. Irsík i. m. 194. I.

circiter 1ma usq fere sextam, usquedum affidatus essem, turbas jam sopitas; — et reditum ad quarterium periculosum haud esse: — istud contingit, si memoria n. fallit, circiter 27ma v. 28^a v. 29^a Septembris.

nem 6 óráig, míg meg nem bizonyosodtam, hogy a zavar már lecsillapodott és a szállásomra való visszatérés már nem jár veszedelemmel. Ha emlékezetem nem csal, ez szeptember 27 vagy 28, vagy 29-én történt.¹

14. — A prekonizáció soká késik. — A nemzeti zsinat ügye.

Nunc quid mihi faciendum sit, ignorabam: — nec ab ullo consilium capere poteram. — Qui nunquam in Comitibus adesse volebam, ac non nisi invitus, animo reluctante, et afflicto, manebam; — nunc his maledictis Comitibus interesse cogebam; alii Episcopi sub variis respectibus domum feliciter recesserunt: — nos, quos clementissima denominatio huc ligatos tenebat, abire non potuimus: — expeditio collationum: — juramenti depositio; — fidei professio, ad Processum Rerum necessaria, in infaustos hos dies protrahantur. — Collationales primum Budae expediebantur: — Viennenses protestabantur; — nova expeditio facta est Viennae; — et utrobique solvendum erat: — juramentum fidelitatis postremis Septembris diebus in manus Excl. Iudicis Curiae, Georgii Majláth, eatenus delegati poterat deponi; — professio autem fidei primis m. Octobris diebus aeq. per delegationem Pestini.

Dum mense Augusto cum Deputatione Oenipontana Viennae fuisset,

Most már nem tudtam, mitevő legyek és tanácsot sem kaphattam senkitől. Nekem, aki sohasem akartam az országgyűlésen jelen lenni és csak kényszerből, tusakodó és levert lélekkel maradtam, most ezeken az átkozott gyűléseken részt kellett vennem. A többi püspökök, mindegyik más és más címen szerencsésen hazament. Nekem, akit a legkegyelmesebb kinevezés idekötvé tartott, nem lehetett eltávoznom. A kinevezési okmány kézbesítése, az eskütétel és a római processushoz szükséges hitvallás mindezekre a szerencsétlen napokra halasztódott. A kinevezési okmányt előbb Budán állították ki; a bécsiek ez ellen tiltakoztak és újat állítottak ki Bécsben; mind a két helyen fizetnem kellett. A hűségesküt szeptember utolsó napjaiban tehettem le az erre meghatalmazott Majláth György országbíró ő excellenciájának kezébe; a hitvallást is október első napjaiban, szintén meghatalmazás útján Pesten.

Amikor augusztusban az innsbrucki küldöttséggel Bécsben voltam,

¹ Lamberg meggyilkolása szept. 28-án történt.

sem, ex commissione Ep̄or. in Nunciaturâ eo potissimum motivo praeconizationen Rñam urgere jussus eram, qđ negotia Ecliae Hğricae, ejusq̄ pericula Synodi nationalis celebrationem necessariam reddant: — Nuncio Viennae non existente Auditor se acturum promisit, qđ per adjuncta licebit: — utq. Synodus nationalis, tōpere necessaria celebrari queat, si praeconizatio ad t̄pus ċsvetum differetur, exoperatus est Breve, quo mihi, quâ Ep̄o Szathmariensi, tanquam Delegato Ap̄lico defertur Facultas Synodum nationalem convocandi, eiq. praesidendi; — quod sicut mihi nec optatum, nec gratum fuit; ita etiam AĒp̄um Colocensem offendit, qui hac in re Sedis AĒplis Colocensis juribus praejudicium illatum putavit; ac propterea et mihi, et Romam scripsit: — situm rei genuine perscribendo me excusavi, et pro excusato haberi petii, simul declarando, quod concessâ hac facultate in nullum casum usus sim; is, accipiendo et Roma responsum, quod meam justificavit excusationem, placatus quidem est, ast ego meae declarationi firmiter inhaerere proposui, et identidem, et Ipsi, subin Pestinum venienti (idipsum) palam idipsum edixi.

tam, a püspökök megbízásából a nunciaturán különösen azon okból kellett a római preconizációt megsürgetnem, mert a magyar egyház ügyei és annak veszedelmei nemzeti zsinat tartását tették szükségessé.¹ Mivel a nuncius nem volt Bécsben, az auditor megígérte, hogy mindent megtesz, amit a körülmények megengednek. Hogy pedig az olyannyira szükséges nemzeti zsinatot az esetben is meg lehessen tartani, ha a preconizáció a megszokott időig elhalasztódnék, brevét eszközölt ki, amely engem, mint szatmári püspököt fölhatalmaz arra, hogy mint apostoli követ, a nemzeti zsinatot összehívjam és azon elnököljek.² Ahogy ez nekem nem volt sem kívánatos, sem kellemes, épügy a kalocsai érseket is bántotta; ő ebben a kalocsai érseki székek jogainak sérelmét látta, — és azért nekem is, Rómába is írt. Én a dolog állását híven leírva igazoltam magam és kértem, hogy fogadja el igazolásomat, egyben kijelentettem, hogy a kapott felhatalmazással semmi szín alatt nem fogok élni. Mikor Rómából is kapott választ, amely az én mentégemet igazolta,³ megnyugodott ugyan, de én föltettem, hogy szilárdan ragaszkodni fogok kijelentésemhez és ugyanazt neki Pesten tartózkodása alatt ismét nyíltan megmondtam.

¹ 1848 szept. 24-re tervezve. Közbejött akadályok miatt elmaradt.

² Hám szept. 7-én köszöni meg a Szentszéknek.

³ 1848 szept. 13.

15. — Az országgyűlés feloszlatása. — Hám szerződése öccsével.

Post caedem Lambergianam advenit mandatum Suae Mjstis, quo comitia cassantur: qđ in Tabula Proceř. publicatum haud fuit: — saltem ñ memini promulgatum: — sed Tabula Procerum jam nec considerabatur: — erat Tabula rasa: — Tabula Statuum omnem ad se attraxit, et usurpavit potentiam: — vox Kossuthiana imperabat sola.

In hoc rerum sitű, nimis infausto, et periculoso, omni humano destitutus auxilio et consilio, solum ad Deum meum me converti, quotidie suplici prece praesertim in Missae Sacrificio indesinenter orando, ut et charam Patriam periculo eripere, et me ita dirigere dignetur, ne aliquid comittam, quod obligationibus erga Regem pariter et Patriam, Suaeque sanctae voluntati foret adversum.

Si me in hoc perturbato rerum politicarum statu, ad pauperem egenamque sortem venire contingeret, ne omni caream sustentationis medio, adhuc mense Augusto cum Germano Fratre meo Stephano, Cive Gyöngyösiensi contractum inivi, virtute cujus, ego illi 15 mille Rfños Walutales: — quinque quidem mille in obligatorialibus, active me respicientibus, decem 70 mille in aere parato resig-

Lambergmeggyilkolása után megjött ő felsége rendelkezése, amellyel az országgyűlést feloszlatja. A főrendek tábláján nem hirdették ki, legalább én nem emlékszem kihirdetésére. Különben akkor a főrendek táblája már mit sem számított; igazi *«tabula rasa»* volt.¹ A rendek táblája minden hatalmat magához ragadott és bitorolt; egyedül Kossuth szava parancsolt.

Ebben a nagyon kedvezőtlen és veszedelmes helyzetben, minden emberi támasztól és vigasztalástól megfosztva, egyedül Istenemhez fordultam, és alázatos imámban, főleg a szentmiseáldozatban mindennap szüntelenül arra kértem, ragadná ki szeretett hazámat a veszélyből, engemet pedig kegyeskedjék úgy irányítani, hogy semmi olyat ne tegyek, ami akár a király, akár a haza iránti kötelességekkel, avagy az ő szent akaratával ellenkeznék.

Hogyha netalán ebben a zavaros politikai helyzetben teljes szegénységre és nincstelenségre jutnék, hogy ne legyek minden megélhetési lehetőség híján, még augusztus havában István nevű gyöngyösi polgár édes testvéremmel szerződést kötöttem, amelynek értelmében én 15 ezer rénus forintot, még pedig 5000-et tényleg engem illető kötvényekben, 10.000-et pedig készpénzben átadtam neki; ő

¹ A *Pesti Hírlap* ezidőtájt állandó gúnytárgyává teszi. Egyesek azt ajánlják, oszlassa fel önmagát, nehogy másnonnan jöjjön a feloszlatás.

navi ; ille vero se suosq, successores obligavit ad me in attacto casu condigne providendum, aut si in claustrum Patrum Franciscanorum locum obtinerem, ad annuos sexcentos Rños Walutales mihi accurate dependendos.

pedig arra kötelezte önmagát és utódait, hogy engem az említett esetben illő ellátásban részesít, vagy ha a ferences atyáknál helyet kapnék, évi 600 rénus-forintot pontosan kifizet nekem.

16. — Október végétől november elejéig. — Az olmtüzi folyamodás. — Szemere Bertalan leekéztteti a püspököket.

Circa finem Octobris, Comitibus continuative celebratis, quia se omni studio acturos pollicebantur, ut res tota, viâ Gratiae cum sua Mjste componatur, hic praesentes quoq. Ep̃i provocati fuerunt, ut fine hoc, tanquam intermediatores, sup̃licem forment Recursum ad Suam Mjstem. — in conferentiis Ep̃libus, quas frequentius apud Il. Ep̃um Fogarassy Can. MVar. et scholar. Superiorem Directorem, apud quem Ex. Ios. Lonovits neonomnatus AẼpus Agr. hospitabatur, in rebus Ec̃siam attinentibus, habere solebamus, quadam occasione praeter omnem opinionem, praenominat̃s AẼpus proponit e re futurum, si chorus Ep̃or., ad avertendum a Patriâ impendens malum, pro exorandâ clementiâ, se ad Regem converteret: — et mox jam paratum Recursum neonomnatus Ep̃us Csanadiensis Michaël Horváth protulit et perlegit: — ad acceptandum consilium prouequidem haud fueramus, et eo quidem minus, quod Recursus expressionibus acerbioribus, nostraeq. homagiali devotioni minus respondentibus fuerit

Október vége felé, miután az országgyűlés folytatólagosan ülésezett, mivel azt ígérték, hogy minden erejükkel törekedni fognak az egész ügyet ő felségével kegyelmi úton elintézni, az itt tartózkodó püspököket is felszólították, hogy e célból, mint közbenjárók, alázatos folyamodványt készítsenek ő felségéhez. Fogarassy püspök, nagyváradi kanonok és tanügyi főigazgató ő méltóságánál, ahol az újonnan kinevezett egri érsek, Lonovits József ő excellenciája is megszállott, gyakrabban tartottunk az egyházat érintő kérdésekben püspöki tanácskozást. E tanácskozásokon egy alkalommal a fentnevezett érsek egészen meglepetés-szerűen előterjeszti, hogy helyes volna, ha a püspöki kar a hazát fenyegető veszély elhárítására kegyelem kieszközlése végett a királyhoz fordulna és Horváth Mihály, az újonnan kinevezett csanádi püspök rögtön elő is mutatta a már kész folyamodványt és azt felolvasta.

Ennek a javaslatnak elfogadására ugyan nem voltunk hajlandók, és pedig annyival is kevésbbé,

refertus; — ast, quoniam ultro prolatum ē., q̄d hunc Recursum Comissio, quae interimaliter gubernat, n. modo desideret, sed et deposcat, imo imperiose urgeat: — et in casu denegati hujus obsequii nullus praesentium Praelatorum sit tutus, quod ad sortem Lambergianam non sit devenurus: — pleriq. metu sunt perculsi: c̄promissum v̄o erat per D^m Lonovits, quod Recursum emendaturus et a durioribus expressionibus per-purgaturus sit. — Amor vitae et metus necis plerosq. in consentiendum induxit; — ego, qui a faciendo hoc Recursu alieno prorsus eram animo, in eo ultimo deprompsi opinionem: «quod si inevitabilem formandi Recursus putant adesse necessitatem, in eo n. plus. exponatur, quam quod Chorus Epor., Regnum devastari, sed v. maxime Fidelium religiositatem et moralitatem labefactari, cum animi maerore experiantur, et ideo homagiali cum subjectione de genū suplicant suae Mjsti, ut pro suā altā Sapientiā et animi Benignitate modum adinvenire dignetur, quo malis his finis imponatur». — pro meā perinde ac alior. majori conquietatione additum fuit, quod Recursus hic per D. Ep̄m Fogarassý, qui qua olim aulicus Capellanus, multos habet in aula amicos, insigni pollet activitate, et Gratiā etiam Aug. Aulae gloriari potest, sit Olomu-

mert a folyamodás telve volt keserűbb és a mi jobbágyi hódolatunkkal kevésbbé megegyező kifejezésekkel; de mivel önként kinyilvánították, hogy az ideiglenesen kormányzó bizottság ezt a folyamodást nemcsak óhajtja, hanem követeli, sőt parancsolóan sürgeti is és e szolgálat megtagadása esetén egy főpap sincs biztonságban arról, hogy nem fog-e Lamberg sorsára jutni, legtöbbjét félelem szállotta meg. Lonovits úr pedig megígérte, hogy a folyamodást kijavítja és a keményebb kifejezésektől megtisztítja. Az élethez való ragaszkodás és a haláltól való félelem a legtöbbjét beleegyezésre bírta. Én, aki e folyamodás megszerkesztésétől szívemben teljesen idegenkedtem, legutoljára azon véleményemet fejeztem ki: «ha úgy gondolják, hogy elkerülhetlenül szükséges elkészíteni ezt a folyamodást, ne mondjunk abban többet, mint azt, hogy a püspöki kar fájdalmas szívvel tapasztalja, miszerint az ország pusztul, de még inkább megígnog a hívek vallásossága és erkölce, és azért jobbágyi hódolattal térdenállva könyörögnek ő felségéhez, kegyeskedjék magas bölcsességéhez és szívének jóságához képest módot találni e bajok megszüntetésére.»¹ Magam és mások megnyugtatóására hozzátettük, hogy ezt a folyamodást Fogarassy püspök úr, akinek mint egykori udvari káplánnak sok barátja van az udvarban, aki

¹ «A cath. főpapok irata a királyhoz Pesten oct. 28-án 1848.» — lásd *Pesti Hírlap* nov. 5. sz. (1040—1041. l.) — *Religió és nevelés* 1848. II. 431. l.

czium perferendus, remq. ita dextere acturus, ut quibusvis circumstantiis rite expositis, omnem a choro Epor. subsumptionem et disgratiam sit amoturus. — Priusquam Is discederet, D. AE. Lonovits me accedendo interpellavit, ut Ipse etiam privatim D^m E^pum Fogarassý, ut hanc provinciam, iterq. susciperet, requirerem et rogarem: — quod et feci, nihil moliminis et machinationis subesse suspicatus: — de hominibus bona supponere, non facile sinistri aliquid suspicari consuevi: — ast ex iis, quae postea evenerunt, combinationem faciendo, et hic fraudem latuisse, opinari debeo; — tardiusq. adverti, Dn^m Lonovits cum Jekelfalussý et Horváth b. nominatis E^pis; itemq. cum titularibus E^pis Fogarassý et Bezerédy privatam fovere consociationem et consultationem: — me proin solitarium esse, nec cum ullo fiducialiter loqui aut consultare posse.

D. Fogarassý circa 1^m Novembris cum hoc Recursu abivit via Navali primum Posonium, inde Olomuczium. — interea per Comissionem AE^pus Agr. Lonovits, E^pi Jekelfalussý, Horváth et ego evocati sumus ad cōferentias, in quibus 1° sat moderate ppositum et determinatum, ut Lonovits et ego Olomuczium Recursum per eos probatum ad suam Mjstem perso-

kiváló tekintélynek örvendő és a felséges udvar kegyével is dicsekedhetik, fogja Olmützbe vinni és olyan ügyesen fog eljárni, hogy minden körülményt megfelelően neheztelést és kegyvesztést el fog hárítani. Mielőtt elindult volna, Lonovits érsek úr eljött hozzám és felszólított, keresném meg és kérném fel magánúton is Fogarassý püspök urat, hogy ezt a szerepet és utat vállalja. Meg is tettem a nélkül, hogy valami áskálódást és cselszövést gyanítottam volna a dologban. Az emberekről jót szoktam föltételezni és nem egykönnyen gyanítok valami helytelenséget; de abból, ami később bekövetkezett, azt kell gondolnom, hogy itt is valami csel lappangott és később észrevettem, hogy Lonovits úr Jekelfalussy és Horváth kegyesen kinevezett püspökökkel, valamint Fogarassý és Bezerédy címzetes püspökökkel külön barátkozást és tanácskozást folytat, én pedig teljesen magamra maradtam és senkivel bizalmasan nem beszélhetek vagy tanácskozhatom.

Fogarassý úr november 1.-e körül hajón elindult ezzel a folyamoddással előbb Pozsonyba, innen Olmützbe. Közben a bizottság Lonovits egri érseket, Jekelfalussy, Horváth püspököket és engem tanácskozásra hívott, amelyen először eléggé mérsékelten javasolták és elhatározták, hogy Lonovits és én az általuk jóváhagyott folyamodást személyesen vigyük Olmützbe

naliter perferamus : — quod licet ex parte ingratum, onerosumque erat, eo tñ. ex motivo-, quod preces oretenus homagiali cum pietate et humilitate proponendi, et sentimentis meis adversum Recursum exprimendi praebeatur occasio, libenter acceptavimus : — ast Bartholomaeus Szemere, Exminister acriter in Epos invectus ē-, „d suo n. satisfaciant officio, deberent em, ut is dicebat, per Dioeceses excutere, et populos ad patriotica officia potenter exstimulare : — Cujus dicta cum D° Lonovits refutavimus sufficienter : — ast D. Horváth surexit, et sua obsequia obtulit in sensu Szemereiano : — et cum jam res aliquantum sopita videbatur, D. Jekelfalussy vocem levavit, et in sensu Szemereiano perinde locutus, se ad serviendum promptum obtulit. — super quo stupebam et indignabar : — altera die agendum erat, ut propositum suum n. exequantur — meis consiliis, et argumentis etñ D. Lonovits sufragebatur, an vere? v̄ ad speciem? — n. praesumo definire. — satis, paruerunt suasionibus. — Iter Olomuczense ingressi n. sumus. — D. Lonovits infirmitatem prae-textuando, iter differebat ; — Posonium D° Fogarassy scripsit, ut nos ibi adexspectet : — ille interim, has litteras n. percipiendo, Olomuczium abivit : — delata sibi provincia sic functus est, ut redux securos nos reddiderit, quod Recursus, quamvis praevie, quam Regi exhiberetur, reseratus et per-

ő felségéhez. Noha ez részben hálátlan és terhes szerep volt, mégis szívesen vállaltuk azon okból, mert alkalmunk lesz kérésünket előszóval, alattvalói tisztelettel és alázatossággal előadni és kifejezni a folyamodással szemben táplált érzelmeinket. Azonban Szemere Bertalan, volt miniszter hevesen kifakadt a püspökök ellen, hogy nem tesznek eleget kötelességüknek, mert — ahogy mondotta — egyházmegyéjüket be kellene járniok és a népet hathatósan lelkesíteniök hazafiúi kötelességükre. Állítását Lonovits úrral eléggé megcáfoltuk. De Horváth úr felállott és felajánlotta szolgálatát a Szemere-féle értelemben. Mikor a hangulat már kissé lecsillapodott, Jekelfalussy úr szólalt fel a Szemere fölfogása értelmében és önmagát készségesen szolgálatra följánlotta. Én ámul-tam és bosszankodtam a dolgon. Másnap azon kellett dolgoznom, hogy szándékukat végre ne hajtásák. Lonovits úr is támogatta tanácsaimat és érveimet, — hogy őszintén-e vagy csak úgy színleg, azt nem merem eldönteni. Elég az hozzá, hogy hajlottak a jó szóra. Az olmützi útra nem került a sor. Lonovits úr betegség ürügye alatt halogatta az utat ; írt Pozsonyba Fogarassy úrnak, hogy ott várjon meg bennünket. Ő akközben, nem kapván meg e levelet, elment Olmützbe. A reábízott feladatot úgy végezte el, hogy visszatérve megnyugtatót bennünket, miszerint a folyamodvány, bár mikor a

lectus, aꝓrobationem n̄. meruerit, tñ. ad illius informationem et adjunctorum expositionem, sine displicentiâ fr̄it acceptatus (nicht ungnädig genomen).

királynak való kézbesítés előtt kinyitották és elolvasták, nem nyert jóváhagyást, mégis az ő fölvilágosítása és a körülmények kifejezése után visszatetszés nélkül fogadtatott. («Nicht ungnädig genommen.»)

17. — Az 1848. év utolsó eseményei. — A trónváltozás.

Dies agebam in claustrum Seruitarum, tanquam captivus, amaritudinibus, et anxietatibus plenissimos: — cum eā tamen spe, quod exercitus Caesarus (ut post nuncium Serenissimi Archiducis Francisci sperare poteram) proxime adventurus, et malis finem impositurus sit.

2da Decembris magna in GuBernio facta est mutatio; — Ferdinando Imp̄re et Rege a throno solēnter recedente, et Francisco Carolo Archiduce juri suo aequē renunciantē, thronum conscendit juxta praestabilitum successionis legale ordinem, Franciscus Iosephus Archidux, Filius Francisci Caroli, añum aetatis agens 19um, magnae spei Princeps.

A szerviták zárdájában mint fogoly töltöttem sok keserűséggel és aggodalommal teli napjaimat, — mégis azzal a reménykedéssel, hogy a császári sereg (amint Ferenc főherceg ő fenségének értesítése után várhattam) nemsokára megérkezik és véget vet a bajoknak.

December 2-án nagy változás történt a kormányzatban. Miután Ferdinánd császár és király a trónról ünnepélyesen leköszönt és Ferenc Károly főherceg jogáról szintén lemondott, a trónöröklésnek előre megállapított törvényes rendje szerint a 19-ik évében levő Ferenc József főherceg, Ferenc Károly fia, egy nagyreményű fejedelem lépett trónra.

Anno 1849.

1849-ben.

18. — Január 5: Windischgrätz és Jellasiéh bevonulása. — A főpapok tisztelegése, Te Deum, küldöttség terve és annak lefűvése.

Compositis Viennae motibus, et Hungaris ad Schvechat profligatis, Exercitus Caesarus coepit in Hungariā operari: — dum Budae aꝓpropinquaret, Hḡri jam metū percussi, et necessitate constricti, mise-

Miután a bécsi lázadást lecsillapították és a magyarokat Schwechatnál megverték, a császári sereg magyar földön kezdett működni. Amint Budához közeledett, a magyarok már félelemtől sujtva és

runt obviam Deputationem, potestate per pacificationem rem terminandi instructam; — Deputationis membra erant: Iudex Curiae Georgius Majlath: — Comes Antonius Majlath: — AEp̄us Agr. Iosephus Lonovits: — Comes Ludovicus Battyányi; — Franciscus Deák ExMinister, etc., quae tñ. nihil exoperata ē: — Exercitus Caesareus in Vigilia Festi Epiphaniae in optimo ordine, solemni pompā Budam et Pestinum intravit, sub Supremo Exercitūs Gubernatore Principe Alfrēdo Windischgrätz; — cum alio Exercitus Croatici moderatore et Generali Ios. Iellasicz Bano Croatiae.

Mox post adventum, cum Praelatis et Canonicis Budae et Pestini existentibus, Celsissimo Principi a Windischgrätz, venerationem deferendo, fidelitatis nostrae homagium erga suam Mjstem declaravimus; accessi etiam eodem scopo Exc. Gen. Iellasicz in Domo Karollyianā Pestini hospitantem: — bene et humaniter excepti ab utroq.

Post aliquot dies (ubi jam liberior respirare licuit) Eidem Principi Windischgrätz medio Deputationis, cuius Ipse praeses eram, nomine chori Ep̄or. insinuavimus, quod nos e re esse putemus, si Gratosus suae Celsitudinis accesserit consensus, ut solemne Missae Sacrificium cum Te Deum etc. pro felici et glorioso suae Mjstis Ssae regimine celebretur; — et una nomine cleri Deputatio ex pluribus

kényszertől hajtva, küldöttséget küldöttek elébe azzal a felhatalmazással, hogy a vizályt békés úton elintézzé. A küldöttség tagjai voltak: Majláth György országbíró, gróf Majláth Antal, Lonovits József egri érsek, gróf Batthyányi Lajos, Deák Ferenc volt miniszter és mások. De (e küldöttség) semmit se végzett.¹ A császári sereg Vízkereszt előtti napon a legjobb rendben ünnepélyesen bevonult Budára és Pestre Windischgrätz Alfréd herceg fővezérlete alatt, a másik, t. i. a horvát hadsereg fővezérével, Jellasicz József tábornok, horvát bánnal együtt.

Nem sokkal megérkezése után a Budán és Pesten tartózkodó főpapokkal tisztelegtünk Windischgrätz herceg előtt és kifejeztük őfelsége iránt érzett hűségünket és hódolatunkat. Ugyanazon célból Jellasicz tábornok ő excellenciáját is felkerestem lakásán, a pesti Károlyi-házban. Mindkét helyen jól és emberségesen fogadtak.

Néhány nap múlva, (amikor már szabadabban lehetett lélekzeni), ugyancsak Windischgrätz hercegnek egy küldöttség útján, amelyet én vezettem, jelentettük, hogy helyesnek találónk, ha ő magasságának kegyes jóváhagyásával találkoznék, hogy ő felségének boldog és dicsőséges uralkodásáért ünnepélyes szentmiseáldozatot és Te Deumot stb. tartanánk, és egyszersmind a papság nevében egy több

¹ «Unbedingte Unterwerfung!»

Epis et Praelatis componenda Olomucium fine depromendae homagialis devotionis ascendat: — utrumq. Idem Princeps probavit, et se tum tpus celebrandae solemnitatis defixurum, tum gratiam audientiae impetrandae exoperaturum cpromisit. — tranquillo animo resolutionem exspectavimus: — post plures septimanas intimatur: devotionem omnino esse asservandam, cujus dies etiam determinatus erat, in Ecclesiâ Arcensi; — ast audientiae Gratiam, et Olomucium ascendendi (sic!) facultatem esse denegatam, propter certum Adresse, quod nomine Epör. Olomucium mense novembri erat submissum: — quae res nos contristavit, et prostravit: — licet enim illud, sine displicentiâ acceptatum fuisse, fuit relatum: — nunc tm̄ in nobis, qui maesto e tribulationum statu vix assurgere et recreari coepimus, id in graviolem animi dolorem obvertitur; — ex quo ut eliberemur, nihil intentatum reliquimus, cum consensu et aprobatione Principis Vindischgrätz tam ad Aug. Ferdinandum, quam Franciscum Iosephum Mjstates misimus excusatorias et deprecatorias, per Eundem Ipsum Principem, eatenus interpellatum, Gratiouse expeditas; — ad quas illud responsum est nobis intimatum, qd culpa, si quae in hac re intervenisset, clementer condonetur; — ab obligatione Olomucium ascendendi ex eo releveremur, qd modo domi utilius operari possimus.

püspökből meg főpapokból összeállítandó küldöttség menne Olmützbe, alattvalói hódolatát kifejezni. A herceg mind a két dolgot helyeselte és megígérte, hogy a tartandó ünnepség idejét meg fogja állapítani és egyszersmind ki fogja eszközölni a kihallgatás kegyét. Nyugodt lélekkel vártuk a döntést. Több hét múlva közölte, hogy az ájtatosságot igenis meg kell tartani és annak ideje a vártemplomban már meg is van állapítva, de a kihallgatás kegye és az Olmützbe való menetelre az engedély megtagadtatott egy bizonyos «Adresse» (felirat) miatt, amely a püspöki kar nevében november havában nyújtatott be. Ez a dolog megszorított és levert bennünket; noha azt az értesítést kaptuk volt, hogy a folyamodás visszatetszés nélkül fogadtatott, most szívünk nagyobb fájdalomra rossz néven veszik azt nekünk, akik alig szabadultunk ki a szomorú megpróbáltatások állapotából és alig kezdtünk magunkhoz jönni. Hogy e helyzetből szabaduljunk, mindent megkíséreltünk. Windischgrätz herceg beleegyezésével és jóváhagyásával úgy Ferdinánd császárhoz, mint Ferenc József ő felségéhez kimagyarázó és megkérlelő levelet küldtünk, melyet kérésünkre ugyanaz a herceg volt kegyes elküldeni. Erre azt a választ közltek velünk, hogy ha e dologban valami hibát követtünk volna el, az kegyesen megbocsáttatik, az Olmützbe való utazás kötelessége alól

felmentetünk azon okból, mert jelenleg otthon hasznosabban működhetünk.

19. — A püspöki kar körlevele (jan. 20). — Hámot hazaárulónak nyilvánítják és vagyonát elkobozzák.

Nec operari, quod in nostrâ erat p̄ste, intermisimus. — Quidquid Cels. Princeps Vindischgrätz jussit, v̄. saltem indicavit, promptissime fecimus: — Solemne Missae sacrificium in Ecclesiâ Assumptae in Arce celebravimus: — nomine chori Ēpor. Pastorales ad omnes Didocesanos v̄. Dioeceses dimisimus quibus populum de situ rerum edocuimus, ad fidelitatem Francisco Iosepho, veluti legitimo Regi Āplico exhibendam adhortati sumus; monuimus etiam, ut Exercitum Caesareo Regium n̄. ut hostem, sed ut amicum spectent, qui ideo advenit, ut pacem rectumq. ordinem revehat, et Incolas beatos reddat; — ac ideo, ut erga Milites Caesareos nullo ferantur odio, sed potius ducantur fiducia, et charitate, ac in necessariis prompte praestent succursum. — hae Pastorales, et comitivae ad VADiaconos in pluribus mille exemplaribus sunt typis procusae: — ac etiam plura centena exemplaria Cels. Principi resignata eo scopo, ut quo propter Impeditam cōmunicationem transponi n̄. possunt, per ipsum Exercitum Caesareum secum ferantur, et quo per victricia arma deveniant, concernentibus pro publica-

Nem is szüntünk meg megtenni minden tőlünk telhetőt. Amit csak parancsolt vagy legalább jelzett Windischgrätz herceg ő magassága, azt mind megtettük. A budavári (Mátyás-) templomban ünnepi szentmisét szolgáltunk;¹ a püspöki kar nevében minden egyházmegyei hívőhöz, illetőleg egyházmegyébe pásztorlevelet küldtünk szét,² amelyben a népet oktattuk a helyzetről, hűségre intettük Ferenc József, mint törvényes apostoli király iránt, arra is figyelmeztettük, hogy a császári sereget ne mint ellenséget, hanem mint jóbarátot tekintsek, amely a végett jött be, hogy a békét és rendet helyreállítsa és a lakosságot boldogítsa, éppen azért a császári katonákkal szemben ne viseltesse nek gyűlölettel, hanem inkább bizalommal és szeretettel legyenek és minden szükséges dologban készségesen támogassák. E pásztorlevél és az esperesekhez intézett kísérőlevél több ezer példányban nyomtatott ki és több száz példányt a herceg ő magasságának is átadtunk azzal a céllal, hogy ahová a közlekedési akadályok miatt eljuttatni nem tudjuk, a császári sereg vigye magával és amerre

¹ Február 18-án.

² 1849 január 20-án.

tione tradantur. — Quia vero t̄m (= tantum) in genere nomen chori Ēpor. subscriptum, erat, mihi impositum est, ut nomen meum, quā b. nominatus Primas imprimi curem. — Nihil tergiversatus sum, promptus mandato satisfacere, — et per hanc subscriptionem grande malum in me derivatum est, — nam subin aliqua exemplaria, nomine meo signata, in manus Hungaror. devenerunt: — et ideo Patriae proditor declaratus et proscriptus sum: — ac bona mea cuncta confiscata et direpta: — sign. greg. ovium, ex 10 mille circiter frustis constans; — greges setigeror: — armenta pecorum cornutor. circiter ad 500 frusta: — granaria, quae plena erant, et cellaria tam Agriae, quam in Zsértz evacuata; — et̄m mobilia. cubilium in Tisza-Nána absportata; — verbo quidquid in bonis TNanensibus reperibile erat, est partim venditum vili pretio, partim absportatum: — imo omnia in tantam desolationem reducta, ut nec in futurum possint proventum producere: — Szathmarini aliquantum mitius actum (ubi proprie Ēpus nihil possidet) saltem mobilia n̄ s̄t divendita, sed saltem sequestro affecta; sunt t̄n per inquartizatos milites sic usuata, ut n̄ exiguum in iis sit causatum detrimentum: — hic attamen Szathmarini illa grandis com̄issa injuria, qd non tantum ea, quae me proprie concernebant,

győzelmes fegyverei eljutnak, adja át kihirdetés végett az illetékeseknek. Mivel pedig csak általánosságban volt aláírva a püspöki kar neve, nekem tétetett kötelességemmé, hogy mint kegyesen kinevezett primás a magam nevét nyomassam rá. Minden vonakodás nélkül készségesen teljesítettem e parancsot és az aláírás miatt nagy baj ért. Ugyanis közben néhány példány, az én aláírásommal ellátva, a magyarok kezébe került és azért hazaárulónak nyilvánítottak¹ és vagyronvesztettnek nyilvánítottak, minden vagyonomat elkobozták és szétszedték, névszerint: kb. 10.000 darabból álló juhnyájamat, sertésnyájaimat, kb. 500 darab szarvasjóságomat; tele magtáraitam és pincéimet úgy Egerben, mint Zsercen kiűritettek; Tisza-Nánában a szobák bútorait is elhurcolták, — egyszóval amit csak találtak tiszánánai birtokomon, azt mind részint potomáron eladták, részint elhurcolták, sőt mindent annyira tönkretettek, hogy a jövőben sem hozhatott jövedelmet. Szatmáron, (ahol tulajdonképen a püspököknek semmi vagyona sincsen) valamenynyire enyhébben jártak el, legalább a bútorokat nem adták el, hanem csak zár alá helyezték, de azért a beszállásolt katonák úgy elhasználták, hogy nem csekély kárt okoztak bennük. Azonban itt Szatmáron azt a nagy igazságtalanságot követték el, hogy nemcsak azt vették

¹ Igazságügymin. 1367. sz. a. máj. 17-én. L. Közlöny 110. sz. V. ö. jelen mű 18. l.

furint sequestrata, et quidem cum gravissimâ nominis et honoris prostitutione, sed etiam ea fuerint occupata, quae antecederent per me pro Fundamentalibus Institutis fuerant comparata, ac etiam resignata: — Occasione conscriptionis cogitari potest, quod plura ex vestibus albis, strophiis, aliisque vestibus, et rebus praeda rapacium manuum evaserint. — damnum levi calculo ad tercenta millia Rfnor. W. apponi potest.

zár alá, ami szorosan az én tulajdonom volt, — és pedig nevemnek s becsületemnek legsúlyosabb meggyalázásával, — hanem arra is rá tették a kezüket, amit már előzetesen alapítványi intézményekre vásároltam és már át is adtam. Elképzelhető, hogy az összeírás alkalmával több fehéreneműm, asztalneműm és más ruhám s holmim ragadozó kezek zsákmányává lett. A kár csekély számítással 300.000 rénus-forintra becsülhető.

20. — Windischgrätz követelései a magyar főpapságtól (1 millió forint).

Subin dum in conferentiis nostris, quibus plures ex canonicis etiam intererant, dum varia per varios, a Cel. Principe postulanda proferentur, illam interjici propositionem: quod si nos quosdam pro Ecclsiâ, et clero favores obtinere volumus, et ipsi aliqua oblata faciamus, quibus pacis, et ordinis relectio facilitetur, et nostra erga regnantem Augustam Familiam Caesaream adhaesio, et fidelitas comonstretur: — hoc scopo jam ante etiam Exc. Judicis Curiae Georgii Majlath attentionem, et cooperationem provocavi; reipsa enim oēs status, quasi letho perfusi somno, nihil ad Patriam ab interitû salvandam egerunt. — Nullus equidem adversus propositionem, cuius aequitatem, et necessitatem in his adjunctis vel suo silentio agnoverunt, vocem levavit; — ast super eo, quid? — qualiterve sit offerendum, variabant opiniones, et disputationes fiebant:

Később, mialatt a herceg ő magassága tanácskozásunkon, amelyen több kanonok is résztvett, különböző egyének által különböző követeléseit terjesztette elő, azt az indítványt vetettem közbe: hogyha mi az egyház és a papság számára bizonyos előnyöket akarunk elérni, mi is tegyük meg adományainkat, amelyekkel a béke és rend visszaállítását megkönnyítsük és a felleges uralkodóház iránti ragaszkodásunkat és hűségünket kimutassuk. E célra előzőleg fölhívtam Majláth György országbíró őexcellenciájának figyelmét és közreműködését, mert valóban úgy látszott, mintha mindnyájan mindent elfelejtő álomba merültek volna és semmit sem tettek avégből, hogy a hazát a végveszélyből megmentsék. Senki sem szólott ugyan az indítvány ellen, amelynek méltányosságát és a jelen viszonyok közt szükséges voltát már e hallgatásukkal is elismerték, de arra vonat-

— quarum resultatum illud erat, ut quivis pro suâ facultate, et zelo, quod p̄t, et vult, privatim offerat : atque incipiat b. nominatus Primas, reliqui dein sequentur : — pro meâ fortuna, rebus meis omnibus ablatis, sola lana A¹ 1848^{vi}, in autumnio TNanâ Budam translata remansit, quam in nundinis Josephinis A¹ 1849^{vi} vendidi, et exinde pro Lanâ Eptûs perçepi 11.555 Rfn̄os mon. conv. : — ut proin potuerim oblatum facere : —

obtuli v̄o 8000 Rfmv. Cel. Principi Windischgrätz pro exercitû Caesareo. Regio eo fine, ut alma pax quo meliori modo Patriae restitueretur, rectus ordo stabiliatur : — Sanctissimo v̄o Patri, aeq. in afflictio statu versanti, ad exemplum extraneorum, alios quoq. Praelatos ad charitativum subsidium provocando, ex meâ parte obtuli 2034 Rfn̄os mon. conv. et 46 aureos, ut n̄rus compleatur. — tardius eidem Exercitui Caesareo obtuli 300 urnas vini, sed jam ex bonis Primatialibus : — praeterea Officiales Caesareos, a mense Januario, usq. occupationem arcis Budensis, qui frunt partim stabiles, partim inferioris gradûs, variando, sed semper ad 10 circiter, in Domo primatiali omnimode, n̄ modo hospitio, calefactione, sed et jentaculis, prandiis, et coenis, meis expensis,

közölag : mit és milyen módon történjék az adakozás, eltértek a vélemények és vitatkoztak. A vita eredménye az lett, hogy mindenki tehetségéhez és ügybuzgóságához képest külön-külön ajánljon fel annyit, amennyit tud és akar. Kezdje a kegyesen kinevezett primás, a többiek majd utána jönnek. Az én vagyoni helyzetemhez képest, — miután mindenemet elvették, csak az 1848-iki gyapjûm, amelyet Tiszanánáról Budára szállítottam, maradt meg, amelyet az 1849-iki József-napi vásáron adtam el és abból a püspökség gyapjûjáért 11.555 rénus-forintot kaptam és ily módon tudtam adakozni, — felajánlottam Windischgrätz herceg ő magasságának 8000 rénus-forintot avégett, hogy a boldogító béke a haza javára visszatérjen és az igazi rend minél teljesebben helyreálljon. A Szentséges Atyának pedig, aki szintén szorongatott helyzetben volt, a külföldiek példájára, más főpapokat is szeretetteljes segélyadásra szólítva fel, a magaméból adtam 2034 rénus-forintot és 46 aranyat, hogy a számot kiegészítsem. Később ugyancsak a császári hadsereg számára felajánlottam 300 akó bort, de már a primási javakból ; ezenfelül január havától Budavár elfoglalásáig a tiszteknek, akik részint törzstisztek, részint alsóbbrendűek voltak, de számszerint mindig kb. 10-en, a primási palotában saját költségemen nemcsak szállást és fűtést adtam, hanem reggelin, ebéden és vacsorán szá-

locum pro eis servando, providi : — in lignis, ordinario vino, et aliquibus naturalibus solummodo ex bonis primatialibus adjutus.

Post haec per Cel. Principem mihi nuntiatum ē, id desiderari, ut clerus ad bona Ec̄stica unius millionis Rfnor. solutionem in se assumat, per id securizaturus : — per eundem nuntium, qui f̄t Canonicus MVaradinensis et Professor Theologiae penes Universitatem Pestanam, Emericus Körmöczy, renuntiavi, me quidem quo ad meam personam, ad omnia possibilitia paratum esse, verum quia haec res totum concernit clerum, aliorum quoq̄ consensum necessarium esse : — Eapropter omnes, qui Budae, et Pestini aderant, Ep̄os et Canonicos ad conferentias convocavi : — in quibus hoc postulatam, cum rationibus, ex temporum adjunctis desumptis, com̄uni consultationi substravi : — post disceptationes in eo coalitum est, quod praesentes non dubitent quidem, reliquos etiam absentes, in vota Cels. Principis concessuros, eorum tñ consensum esse requirendum, qui in proximius celebrandâ Synodo nationali congruentissime requireretur ; — et hoc medio Deputationis, seu per exmissos ex conferentiis b. nominatum Primatem, et Archi-Ep̄um Agr. esse añunciandum : — quod et factum ; — et Cel. Princeps, perspectâ aequitate rationum, verbotenus ubertim expositarum, ac-

mukra helyet fenntartva, minden módon elláttam őket, csak a tüzfában, közönséges borban és egyéb természetbeli hozzájárulásban támogatva a primási javakból.

Ezután a herceg ő magassága azt az óhaját üzente meg, hogy a papság az egyházi javak terhére egymillió rénus-forint fizetését vállalja magára és ezáltal biztosítva lesz. Ugyanazzal a hírnökkel, Körmöczy Imre nagyváradi kanonok és a pesti egyetemen a teológia tanárával visszaüzentem, hogy a magam személyét illetőleg minden lehetőre készen vagyok ugyan, de mivel ez a kérdés az egész papságot érinti, mások beleegyezésére is szükség van. Azért a Budán és Pesten tartózkodó összes püspököket és kanonokokat tanácskozássra hívtam, amelyen ezt a követelést a jelen helyzetből vett indokokkal együtt közös tanácskozássra előterjesztetem. A megbeszélés után abban állapodtunk meg, hogy a jelenlevők nem kételkednek ugyan abban, miszerint a többi távollevők is beleegyeznek a herceg ő magasságának kívánságába, de mégis az ő hozzájárulásukat is ki kell kérni, ami legalkalmasabban a legközelebb tartandó nemzeti zsinaton történhetik meg. Ezt egy küldöttség, vagyis a tanácskozás kiküldöttjei : a kegyesen kinevezett primás és egri érsek hozza tudomására. Meg is tettük és a herceg ő magassága, belátva élőszóval bőven kifejtett érveink méltányosságát, megnyugodott. De néhány nap

quievit; — ast post aliquot dies postulavit, ut oblatum hoc unius millionis scripto comprehendatur, et per Primatem, et AEpos Colocensem tunc Pestini commorantem Comitem Nádasdy, et Agriensem subscribatur, et sic exhibeatur: — qui tñ subscribere noluerunt, et suaserunt, ut sicut Litterae Principis ad Primatem directae sunt, ita ille rescribat sub suâ subscriptione, et rationes, cur hoc oblatum sic, prout postulatur, nunc fieri non possit, exponat: — Verum hae Litterae, licet ex cōmuni consultatione confectae, et paratae jam fuerint, exhibitae non fuerunt, ex eo, qđ mutatis adjunctis, Princeps Vindischgrätz revocatus fuerit.

mulva azt követelte, hogy ennek az egymilliónak felajánlását írásba foglaljuk és a primás, az akkor épen Pesten tartózkodó gróf Nádasdy kalocsai érsek s az egi érsek írja alá és így nyujtsuk át neki. Ezek azonban nem akarták aláírni és azt ajánlották, hogy amint a herceg levelét a primáshoz intézte, épúgy a primás írjon vissza saját aláírásával és adja elő az okokat, hogy miért nem történhetik meg ez a megajánlás most, azon a módon, ahogy követeli. De ezt a levelet, bár közös tanácskozással összeállítottuk és már készen is volt, nem küldtük el, mert a körülmények változásával Windischgrätz herceget visszahívták.

21. — Április: A honvédek bevonulnak Pestre. — Hám Bécsbe menekül.

Eo revocato omnia mutata sunt. — Arci Budensi oppugnatio per H̄gros intentata: — die 21^a Aprilis circa horam 12^{am} per D^{um} Korizmits consiliarium, et Canonicum Vesprimiensem mihi sub secreto insinuat, et suadet, ut hac adhuc die sine morâ me itineri accingam, et fugiam: — nam periculum im̄inet; — post aliquot horas idipsum jam publicus clamor aŋnunciavit: — hinc relictis partim Budae, partim Pestini rebus meis, cum aliquot paribus albarum vestium, et duabus reverendis, in consortio Canonici mei Ladislai Biró, die 22da Aprilis, sub protectione militiae, cassam secumferentis, Buda discessi, et per Albam Regiam, Vesprimium, Papam,

Az ő visszahívása után minden megváltozott. A magyarok megkísérelték Budavár ostromát. Április 21-én déli 12 óra körül Korizmits tanácsos és veszprémi kanonok titokban közli velem és ajánlja, hogy még aznap haladéktalanul induljak útnak és meneküljek, mert veszély fenyeget. Néhány óra mulva már a nyilvános láрма is ugyanazt hirdette. Azért, részint Budán, részint Pesten hagyva holmimat, néhány pár fehérneművel és két talárral, Biró László kanonokom kíséretében április 22-én, a kasszát magával vivő katonaság őrizete alatt elindultam Budáról és Székesfehérváron, Veszprémen, Pápán keresztül 28-án Sopronba érkeztem. Sopron rövid ideig lett

die 28va Sopronium perveni: — Sopronium fuisset brevis comorationis locus, usquedum rebelles Hgri, Budam expugnare intendentes repellerentur: — ast nec hic eē remanendum, ibi edictum est: — ultra igitur, extra fines Hgriae eundum erat: — aliis locis, cum multis aliis, Viennam praeeligendam ratus, die 1ma Maji Viēnam veni, et apud Patres Capucinos condescendi. — Rege nondum Viennae residente, aliquas visitas feci; — inter reliquos, Principi Cardinali a Svartzenberg AEpo Salisburgensi, Viennae comoranti, et Congregationi Epōr. provinciar. Austriacarum, hic invicem consultantium praesidenti: — cui post 1^{am} honoris visitam alterā vice, tristes nostras circumstantias comemorando, quasi consilium, quid nobis agendum veniat? expellit: — imo ultro, pastorales, quae jam, aliis quoque id svadentibus, paratae fuerant, ad clerum, et populum Hgriae directae erant, exhibui, rogando, ut, suas, si quas hēt reflexiones, utpote cui adjuncta nō modo Hgriae, sed totius monarchiae, et arcana quoque. Statūs nota essent, mecum communicaret; — et pro re natā cum Celsissimo Principe, Primario ministro, Germano Fratre suo conferret, — et pro me congruas in viationes exoperaretur: — cum nunc ad Eum, plurimis, et momentosissimis negotiis occupatum, non acilis sit accessus; — nec molestus

volna tartózkodásom helye, t. i. amíg a Budát ostromolni szándékozó pártütő magyarokat vissza nem verik; de ott azt mondták, hogy itt sem lehet megmaradni. Tehát tovább, Magyarország határain túl kellett mennem. Sok más emberrel együtt úgy gondoltam, hogy Bécs lesz a legalkalmasabb hely; azért május 1-én Bécsbe érkeztem és a kapucinus atyákhoz szállottam. Míg a király még nem székelte Bécsben, néhány látogatást tettem, a többi közt Schwartzenberg¹ herceg, bíboros- és salzburgi érseknél, aki éppen Bécsben tartózkodott és az osztrák tartományok püspökeinek közös tanácskozásán elnökölt. Az első tisztelgő látogatás után, a második alkalommal, rátérve a mi szomorú viszonyainkra, mintegy tanácsot kértem tőle, mitévők legyünk; sőt magamtól megmutattam neki azt a magyarországi papsághoz és néphez intézett pásztorlevelet is, amelyet mások tanácsára is elkészítettünk, és kértem, hogy közölje velem netaláni észrevételeit, hisz ő nemcsak Magyarországnak, hanem az egész monarchiának a viszonyait és az államtitkokat is ismeri, esetleg beszélje meg a herceg miniszterelnök ő magasságával, aki neki édes testvére² és ő eszközjön ki számomra megfelelő utasításokat, mivel most a miniszterelnök nagyon sok és fontos ügygel van elfoglalva és nem könnyű

¹ Frigyes.² Félix.

Ei esse praesumam. — post aliquot dies, quoniam in his mentio fiat aliar. Pastoralium jam ente in eo merito dimissarum, desideravit et has videre; — quas pro fortunâ in uno exemplari, illico ad Eum tuli, ac ad renovatas preces pollicitus est, se cum Fratre suo, qui reipsa nimis distentus est, oportuno t̃pre rem juxta vota mea terminaturum.

hozzá eljutni és nem merek terhére lenni. Mivel e körlevélben említés van egy másik pásztorlevélről is, amelyet már ugyanabban a tárgyban szétküldöttünk, néhány nap mulva ezt is látni kívánta. Szerencsére egy példányban rögtön elvittem hozzá és ismételt kérésemre megígérte, hogy testvérével, aki valóban nagyon el van foglalva, az ügyet alkalmas időben kívánságom szerint el fogja intézni.

22. — Május : Hám bécsi tartózkodása. — Látogatásai. — Az udvar újból követeli az egymillió forintot.

Primis M. Maji diebus et̃m Imp̃r. Franciscus Iosephus Vieñam venit; — apud quem illico, audientiam obtinui, benigne exceptus, condolentiae declarationem de damnis, quae mihi illata sunt, et eam consolationem, et spem accepi, quod intra paucos dies, rebus omnibus finaliter compositis, omni cum securitate reverti possimus.

In audiendo, quod Aug. Ferdinandus Imp̃r. 22da Maji Praga pro verno, et aestivo t̃pre Praga (sic!) Eonipontum (sic!) concessurus sit: — pro contestando meo homagio, et gratitudinis sensu depromendo 19^a Maji Vieñâ Pragam ascendi; 20^a horâ 12ma audientiam habui, ambae Mj̃stes Imp̃r, et Imperatrix insimul clementer exceperunt; alterâ die seu 21^a speciali gratiâ perfruitus sum: — ut pote ad prandium invitatus: — in reditû, die 22da Maji Olomucium

Május első napjaiban Ferenc József császár is Bécsbe jött. Azonnal kihallgatást nyertem nála. Kegyesen fogadott. Részvétét fejezte ki az engem ért károkért és azzal biztatott, hogy néhány nap mulva minden véglegesen rendben lesz és akkor biztonságban hazamehetünk.

Meghallva, hogy Ferdinánd császár ő felsége Prágából nyári és őszi tartózkodásra Innsbruckba fog menni, hódolatom és hálám kifejezése végett május 19-én Bécsből Prágába utaztam. 20-án 12 órakor kihallgatáson voltam és mind a két felség, a császár és a császárné¹ együttesen kegyesen fogadott. Másnap, vagyis 21-én különös kegyben részesültem, t. i. ebédre voltam hivatalos. Visszautazásomban, május 22-én Olmützbe tértem, hogy Ferenc Károly főherceg ő fenségénél

¹ Mária Anna.

diverti, apud Serenissimum Archi-Ducem Franciscum Carolum, et Familiam Caesareo Regiam reliquam obsequia venerationis prae-stiturus: — ad factam insinuationem \bar{n} modo audientiam accepi, sed et \bar{m} simul pro prandio invitatus sum: — Mag. D. Domokos, qui viae comes erat, et audientiam exoperatus \bar{e} , ab ipso Ser. Archi-Duce eam accepit inviationem, ut me permoveat ad faciendum in statuendis ad Exercitum Caesareo-Regium cohortibus oblatum, et huius in audientiâ, quae ante prandium futura est, faciam mentionem: — Non levem haec res causavit angorem: — quid his in angustiis faciam? — qui rebus omnibus jam spoliatus sum: ac ea etiam, quae per peculiarem parsimoniam ex priorum annor. episcopalibus proventibus seposueram, jam maximâ ex parte expendi: — si inviationi, quae instar mandati spectanda erat, satisfaciendum \bar{e} : — \bar{n} aliud superest, quam debitum contrahere, a quô totâ vitâ meâ abhorrēbam, et liber eram: — atque istud et \bar{m} \bar{p} Ser. Principem meo Agenti svasum fuit. — Similis proinde discursus in audientiâ habitus fuit, debitum nimir. contrahendum esse ad bona primatialia: — die 23ta Maji Viēnam reversus sum. — atque ad id, quod Olomuczii c \bar{p} romisi, sine morâ effectuum, a pluribus, et vehementius adursus sum. — ad statuendos t \bar{n} milites me resolvere \bar{n} potui: — potius obtuli quinquaginta millia R \bar{f} ior.

és a császári ház többi tagjainál tegyem alázatos tiszteletemet. Bejelentetvén, nemcsak kihallgatást kaptam, hanem ebédre is meghívtam. Nagys. Domokos úr, aki útítársam volt és a kihallgatást ki-
eszközölte, a főherceg ő fenségétől utasítást kapott, bírjon rá engem arra, hogy a császári-királyi hadseregnél felállítandó csapatok számára adakozzam és ezt az ebéd előtt nyerendő kihallgatásnál említsem meg. Ez a dolog nem kis aggodalmat okozott: mit tegyek e szorult helyzetben, mikor már mindenből kifosztottak volt és már azt is, amit az előző években a püspöki jövedelemből különleges takarékossgal félretettem, legnagyobbreszt elköltöttem. Ha eleget kell tennem e felszólításnak, amelyet parancsnak kellett tekintenem, nem marad más hátra, mint adósságot csinálni, amitől egész életemben irtóztam és ment is voltam. A főherceg ő fensége is ezt ajánlotta ügynökömnek. A kihallgatáson tehát hasonló értelemben beszéltünk, hogy t. i. a primási javak terhére adósságot vegyek fel. Május 23-án visszatértem Bécsbe és itt sokan és hevesebben sürgettek annak haladéktalan teljesítésére, amit Olmützben megígértem. Azonban katonaság kiállítására nem tudtam magam rászánni, inkább felajánlottam 50.000 rénszforintot azon törekvések támogatására, amelyek célja visszaadni Magyarország békéjét és nyugal-
mát és a lakosok boldogságát.

mon. vonv, in juvamen conatum, ad reddendam H̄griae quietem, et pacem, beandosq regnicolas directorum: — quo fine petii facultatem contrahendi debitum ad bona primatialia, per vices spatio aliquot annor depurandum. — Hunc Recursum Agens meus Sere- nissimo Archi-Duci Francisco Carolo imanuavit, Filio Imp̄ri faventer por̄igendum, ab Eo gratanter acceptum. — Recursus ad ministerium transpositus, ibi adhaesit.

E célból engedélyt kértem arra, hogy a primási javak terhére több évi részletekben törlesztendő adó- ságot vehessenek fel. Ezt a kérelmet ügynököm Ferenc Károly főherceg ő fenségének kézbesítette, hogy kegyesen nyujtsa át fiának, a császárnak, és az kegyesen fogadta. A kérelem a minisztériumhoz tétetett át és ott is rekedt.

23. — Június: Első mesterkedések Hám letételére. — Schwartzberg bíboros és a nunciús látogatásai.

Ministerium Austriacum, erga H̄gros adversum videbatur fovere affectum: — ac ad ea, quae sub ministerio H̄grico evenerant, subvertenda, et añulanda non modo propendere, sed et omne studium, et conatum convertere. — Eo observato (ut ex ardius acceptis notitiis feci combinationem) duplex exsuřexit factio, potissimum ex Ecclesiasticis constans, in id suas convertens machinationes, ut cassatis per Ferdinandum sub Ministerio H̄grico factis denominationibus, nova fiat Primatialis Dignitatis collatio: una pro D° Lono- vits, altera pro D° Scitovszky laboravit: — amborum conatus ad me detrudendum tendebant: — mihi haec prorsus incognita erant, nec nisi tardius aliqua innotuerunt: — nihil proin ad haec molimia retundenda, etsi voluissem, agere potuissem: — ast etsi scivissem, agere non voluissem. — In factione

Ugy látszott, az osztrák minisz- térium a magyarokkal szemben ellenséges érülettel viseltetett és nemcsak hajlott arra, hogy mindent felforgasson és megsemmisítsen, ami a magyar minisztérium alatt történt, hanem minden igyekezete és törekvése is erre irányult. Ezt megjegyezvén, (amint a később nyert értesülések alapján követ- keztettem) két párt keletkezett, fő- képen egyháziakból, amelyeknek mesterkedései oda irányultak, hogy megsemmisítvén a Ferdinándtól a magyar minisztérium alatt eszkö- zölt kinevezéseket, újból töltsessék be a primási méltóság; egyik Lono- vits, a másik Scitovszky úr érde- kében dolgozott. Mind a kettő az én letaszításomra törekedett. Én erről semmit sem tudtam és csak később értesültem egyről-másról. Így hát, ha akartam volna, sem tehettem volna semmit e mester- kedések meghiúsítására. De ha

pro D° Scitovszky principalem Personam agere visus est D. Cardinalis Svartzenberg: — nam Is circiter 10^a Junii visitae honorem mihi dedit: — et praeter omne discursus nexum mihi quaestionem posuit: — an non haberem animum Archi-Ep̄tui Strig. et Primatiali Dignitati renunciandi? — continuando discursum memoravit: — dura, et periculosa ēe moderna t̄pra; a Primate multum desiderari: si quidem desiderarem, possem seu Szathmarini manere, seu alium Eptum, v. AEptuum Agr. pro lubitū eligere: — haec me turbare, et confundere potuissent, et ad responsum in promptu dandum facile inhabilem reddere: — ast, qui in meis negotiis nunquam meam, sed Superiorum voluntatem, ac Dei dispositionem sequi ašvevi, nec humanos honores āpetii, nihil turbatus in hunc sensum respondendi: — propter dura t̄pra, et im̄inentia pericula, multumq̄ im̄inutos primatiales proventus renunciare, n̄ magnae virtutis, potius imbecillitatis foret; — ego hanc dignitatem n̄ modo n̄ quaesivi, aut āpetii, sed nec in mente habui: — ad benignam denominationem animum meum n̄ gaudii, sed timoris, et anxietatis sensus occuparunt: nec alio ductus motivo acceptavi, quam qd hanc dispositionem a Deo, provenisse, atq̄ sancte obtemperandum esse crediderim: — si nunc Deo, per Suam Mjstem et Ex. Ministerium, de me aliter disponere placet, plene resignatus conque-

tudtam volna, sem tettem volna semmit. Ugy látszott, hogy a Scitovszky érdekében dolgozó párt vezető személyisége Schwartzenberg bíboros úr volt. Ugyanis ő június 10-ike táján látogatással tisztelt meg és minden összefüggés nélkül ezt a kérdést vetette fel nekem: hogy nincs-e szándékom az esztergomi érsekségről és a primási méltóságról lemondani? A beszélgetést folytatva megemlítette, hogy a mai idők nagyon nehezek és veszedelmesek; a primástól sokat kívánnak; ha akarnék, maradhatnék Szatmáron, vagy választhatnék tetszés szerint más püspökséget avagy az egri érsekséget. Ez a dolog zavarba hozhatott volna és képtelenné tehetett volna arra, hogy rögtön feleletet adjak, de én, aki ügyeimben sohasem a magam, hanem elüljáróim akaratát és Isten rendelkezését szoktam követni és emberi méltóságokra nem vágytam, minden zavar nélkül ily értelemben feleltem: hogy az idők nehézsége és a fenyegető veszélyek, valamint a primási jövedelem jelentékeny mecsappanása miatt lemondani nem nagy erény, ellenkezőleg inkább gyávaság lenne; hogy én e méltóságot nemcsak hogy nem óhajtottam és nem jártam utána, de még csak nem is gondoltam rá; a kegyes kinevezésre nem hogy öröm, de félelem és szorongás érzelmé fogta el lelkemet és csak azon indok birt rá elfogadására, mert azt hittem, hogy ez az intézkedés Istentől jött és szentül meg

scam, nec unquam querulam vocem levabo. — svasit ultro, ut scripto resignem: — «ab hoc absolvi me petii, — ne positiva meâ actione Divinae voluntati contraire velle videar, et coram Deo responsabilis, reusq evadam: — sine tali resignatione me ñ ē relevandum dixit, — interim addidit, se ñ officiose ea, quae dixit, fuisse prolocutum: svadere tñ, ut dicta recogitem». —

tardius ex Nuncio Apostolico, me invisente, intellexi: quod Nuncium Apostolicum quoq permoveere tentaverit, ut mihi resignationem svadeat: a quo tñ id responsi tulit, qd causa id svadendi ñ adsit, meliorq sit de me informatio, quam ut id suadere possit.

kell hajolnom előtte: ha most az Uristennek ő felsége és a magas minisztérium által másképen tesszik rendelkeznie, teljes megadás-sal megnyugszom és soha egy panaszszt sem fogok ejteni. Önként azt ajánlotta, hogy írásban mondjak le. Én azt kértem, hogy ettől mentsenek fel, nehogy úgy tűnjék fel, mintha pozitív cselekedetemmel akarnék Isten akaratával ellenkezésbe jutni és Isten előtt felelősséget és hibát vonjak magamra. Ő azt válaszolta, hogy ily lemondás nélkül nem fognak felmenteni; egyben hozzátette, hogy ő nem hivatalosan mondta, amit mondott, de ajánlja, hogy gondolkozzam a mondottakon. Később az apostoli nunciustól,¹ aki engem meglátogatott, megtudtam, hogy az apostoli nunciust is rá akarta bírni, hogy nekem a lemondást ajánlja, de azt a választ kapta tőle, hogy nincs ok rá, hogy ezt ajánlja és sokkal jobb értesülése van rólam, semhogy ilyesmit ajánlani tudna.

24. — Június 17—július 14. : Meschutar apát és br. Geringer küldetése. — Hámot lemondattják. — A lemondás okai. — Seitovszky kinevezése.

17^a Iunii, dum ad invitationem in Ecclesiâ Salesianarum, in quâ Sanctissimum Eucharistiae Sacramentum publicae venerationi expositum erat, Sacrum celebrassem, P. Gvardianus Capucinor post Sacrum mihi añunciat, me per Abbatem Meschutar Ministerialem Consiliarium quaesitum fuisse, eumq.

Június 17-én, amikor a szaléziánák felkérésére templomukban, ahol a legméltóságosabb Oltáriszentség nyilvános imádásra volt kitéve, ünnepi misét mondtam, mise után a kapucinusok P. gvardiánja jelenti nekem, hogy Meschutar apát, miniszteri tanácsos keregett és 10 órakor valami fontos ügy

¹ Altieri Lajos herceg.

horâ decimâ momentosi alicujus negotii cōmunicandi causâ reversurum, proin mihi sine morâ domum redeundum esse: — qui et̄m pro dictâ horâ comparuit, et ea, quae per Cardinalem Svartzenberg proposita fr̄t, jam officiose proposuit eo addito, quod hodie et̄m B. Geringer eodem in negotio venturus sit: — non aluid Eidem, quam ante Cardinali Svartzenberg, respondi: — adjeci et̄m, quod si hoc propter aliquam culpam per modum poenae in me desumi intenditur, cum me nullius culpa reum sentiam, aut agnoscere possim, cupiam eam mecum cōmunicari, meamq̄ innocentiam adversus iniquos impetitores tueri; respondit, nul'am mihi obverti posse culpam, meq̄ in optima constitui opinione: — hinc meis principiis, et dictis inhaerendo, discursum eo conclusi dicto: — «per me Excelsum Ministerium agat, quod in Dño optimum judicaverit, meum erit in ōi dispositione acquiescere»: — in simili sensu locutus sum cum Barone Geringer, circa horam primam me ex refectorio evocante, — me plenarie in Dei voluntatem resignavi, quin ex parte mea, v̄ passum fecerim, aut verbum protulerim: — quotidie, in Missae Sacrificio cumprimis Deum deprecando, ut id de me disponat, aut disponi sinat, quod Ejus fr̄it conforme voluntati. — die 14ta Iulii hora nonâ matutinâ rursus me invisit Consiliarius Ministerialis Abbas Meschutár, añunciando, qđ

közlése végett vissza fog jönni, azért nekem haladéktalanul haza kell mennem. Meg is jelent a jelzett órában és azt, amit Schwartzenberg bíboros mondott volt, már hivatalosan közli, hozzáadva, hogy ma ugyanabban az ügyben báró Geringer is fel fog keresni. Neki sem feleltem mást, mint amit Schwartzenberg bíborosnak és hozzátettem, hogyha ezt valami hibámért büntetésképen tesz ik velem, holott lelkiismeretem semmi hibáról nem vádol és nem ismerhetek el semmi hibát, óhajtom, hogy azt velem közöljék és ártatlanságomat a gonosz támadókkal szemben védeni akarom. Ő azt felelte, hogy semmi hibát nem hozhatnak fel ellenem és a legjobb hírben állok. Azért elveimhez és kijelentésemhez híven ezzel fejeztem be a beszédet: «Tegyen velem a minisztérium, amit Isten előtt leghelyesebbnek lát; az én dolgom lesz minden intézkedésben megnyugodni». Hasonló értelemben beszéltem báró Geringerrel is, aki egy óra tájban az ebédlőből hívott ki. Egészen átengedtem magam Isten akaratának, a nélkül, hogy a magam részéről egy lépést is tettem vagy egy szót is szólottam volna, mindennap, főleg a szentmisében kérve a jó Istent, hogy azt tegye vagy engedje történni velem, ami az ő akaratával megegyezik. Július 14-én reggel 9 órakor ismét meglátogatott Meschutar apát, miniszteri tanácsos és közölte, hogy a minisztérium az esztergomi érsekiséget üresedésben levőnek nyilván-

per Ministerium AEptus Strigoniensis pro vacante sit declaratus, et a me, honoris mei coram populo salvandi causâ resignatio scripta deponatur instantanea, pro quâ 10ma horâ famulum suum missurus est: — cui praedicta horâ accurate comparenti, resignationem scriptam consignavi. — Sic est lata in me sententia depositionis: — et qui sine merito elevatus sum, sine demerito aeq dejectus. — Quamvis vero, nullam in me esse culpam, ad meam provocationem, sine ullâ aequivocatione clare enuntiatum sit: — fors quia ñ satis apta verba, et ad placitum Ministerii in resignatorio scripto adhibui, variae tñ causae quaerebantur, et vulgabantur, quae factum Ministerii iustificarent; sed quae mecum ñ comunicabantur, solumq. viis lateralibus pro me affligendo ad me perferebantur: — inter quas erant: a) adresse, Olomucium nomine chori Epor., me sciente expeditum; — de quo jam satis adnotatum; illud fors addendum, qd D. Epus Fogarassy, qui illud Olomucium detulit, Vieñae nunc per id se excusasse mihi relatum fr̄it: — quod per me jussus hac ingrata provinciâ fr̄it perfunctus: — cum econtra ego, qui sume inquietus eram quoad subversans hoc, sentimentis meis prorsus, et sume adversum negotium, eo fuerim tantisper tranquillatus, qd adresse Ille deferat, qui omnem sinistram

nította és hogy tölem, a nép előtti becsületem megóvása végett rög-töni írásbeli lemondást követel, amelyért 10 órakor szolgáját fogja elküldeni. Mikor az 10 órakor megjelent, átadtam neki írásos lemondásomat.¹ Így hozták meg rám a letétel ítéletét és aki érdemem nélkül felemeltettem, épúgy minden érdemetlenségem nélkül letaszítottam. Noha pedig kívánságomra minden félreértés nélkül világosan kijelentették, hogy semmi hibám nincsen, — talán mert nem használtam lemondó nyilatkozatomban eléggé alkalmas és a minisztériumnak tetsző szavakat, mégis különböző okokat kerestek és terjesztettek, amelyek a minisztérium eljárását igazolják, de amelyeket velem nem közöltek és csak kerülő utakon, szomorításomra hozták tudomásomra. Ezek közt volt: a) A püspöki kar nevében az én tudtommal Olmützbe küldött folyamodás, amelyről már eleget jegyeztem fel. Talán még azt kell hozzátennem, hogy amint nekem mondták, Fogarassy püspök úr, aki azt Olmützbe vitte, most Bécsben azzal mentegeti magát, hogy az én parancsomra vállalta ezt a háládatlan szerepet, holott ellenkezőleg, én, aki nagyon nyugtalan voltam e felforgató, az én érzelmeimmel teljesen és legnagyobb fokban ellenkező ügy miatt, épen abban nyugodtam meg némiképen, hogy a folyamodványt ő fogja elvinni, aki ügyességével és

¹ Ezt a lemondólevelet kifogásolták és újat követeltek, amelyet Hám júl. 17-i dátummal írt meg. L. Irsik i. m. 207. l.

opinionem, et disgratiam, sua de-
xteritate, et genuinâ adjunctorum
expositione, sit amoturus; et ad
eum hoc fine rogandum astute sum
inductus. — *b)* quod in loco Comi-
tior, et̄ postquam illa a legali
tramite recesserunt, remanserim :
— et remanserim voluntarie; —
et pertinaciter, respuendo con-
siliū magni nominis Ep̄i, mihi
transitum Pestino Posonium sva-
dentis : «Mihi Pestana haec com̄o-
ratio erat sum̄a crux, et maxima
afflictio : — remansi invitus, quia
adjuncta me abire n̄ siverunt; —
coepe ad hoc recogitare, quis esse
potuerit ille bonus consiliarius,
qui suo consilio me periculo eripere
voluit : — et recordatus sum : —
qd̄ Anni 1848^m mense Novembri
ad finem circiter vergente Excl.
Quinqueecclesiensium magni nomi-
nis Ep̄us Pestinum ascenderit : —
hunc ego apud P. Franciscanos
comorantem visitavi, et Ei amicā
cum fiducia meas afflictiones, et
vere miserabilem situationem expo-
sui; — nimir., qd̄ inter maximos
animi angores, et cordis afflictiones
hic inutilis haerere debeam : — et
quamvis sum̄opere hinc discedere
desiderem, non tamen possim, tum
propter adversarios, me vigili oculo
tenentes, et gressibus meis sedulo
intendentes : — tum etiam ideo,
qd̄ n̄ habeam locum, quo me re-
traham : — Episcopatus Szathmari-
ensis, quem adhuc ut meum spec-
tare possum, jam occupatus, et per
Cameram receptus est : — AEptum
Strigoniensem, licet Ejus bona re-

a körülményeknek hiteles feltárá-
sával minden balvéleményt és
kegyvesztést el fog háritani. És
álnokul vettek rá, hogy őt e célból
felkérjem : *b)* hogy az országgyű-
lés helyén maradtam akkor is,
amikor az már letért a törvényes
útról és készakarva maradtam ott
és makacsul visszautasítottam a
nagynevű püspöknek tanácsát, aki
azt ajánlotta, hogy Pestről Po-
zsonyba menjek át. Számomra ez
a pesti tartózkodás a legnagyobb
kereszt és gyötrellem volt. Szándé-
kom ellenére maradtam ott, mert
a körülmények nem engedték, hogy
távozzam. Aztán gondolkozni kezd-
tem azon, ki is lehetett az a jó ta-
nácsadó, aki tanácsával ki akart
ragadni a veszélyből. És vissza-
emlékeztem, hogy 1848 november
vége felé a nagynevű pécsi püspök
ő excellenciája feljött Pestre. Én
felkerestem őt a ferences atyáknál
levő lakásán és baráti bizalommal
elmondtam neki szorongásaimat
és nyomorúságos helyzetemet :
hogy t. i. nagy lelki gyötrelmek és
szívbéli szorongások közt haszon-
talanul itt kell tartózkodnom és
bár nagyon szeretnék innen elmenni,
mégsem tehettem egyrészt ellen-
ségeim miatt, akik éber szemmel
tartanak és minden lépésemet gon-
dosan lesik, másrészt azért sem,
mivel nincs helyem, ahol meghú-
zhatnám magam. A szatmári püs-
pökséget, amelyet még magaménak
tekinthetek, a kamara már lefog-
lalta és átvette; az esztergomi
érsekséget, bár annak javait már

signentur, nondum praeconizatus pro meo tenere nec possum, nec volo : — et modestia seu Srigonium, seu quocunq, qđ ad AEpt. Strig, pertinet, ire prohibet : — sed et pro meâ indole p̄posui, nihil admittere, qđ v̄ speciem redolere possit desiderii, me in aliquid ante tempus imitendi : — imo in quarterio apud Patres Servitas, quod propter officium policiae valde inquietum, et mihi sume molestum est, non modo turbor, sed jam bis exturbari tentatus sum, spatio 24 horarum pro exitu assignato, et non nisi ex misericordiâ quodammodo toleror : — revera factus sum «Ioannes sine teŕa», qui n̄ habeo, ubi caput quiete reclinem : — ad quod sapide risit, et subin dixit : fors posset ire Posonium, «ast Posonium est quodammodo sedes Primatis, et nunc ē in manibus H̄gror., quorum attentio n̄ ē excitanda, quae facile saeviret cum furore [istud erat meum responsum pro eo, qđ mihi illuc ire, nec tutum, nec conveniens sit] : — et haec est illa voluntaria remansio Pestini, et petinax boni consilii rejectio : — quae sic transvestita, in me arguendum, et gravandum occulte advertitur tunc, dum jam dejectus, et conculcatus sum.

átadták, mivel még nem voltam prekonizálva, nem tekinthettem és nem is akarom magaménak tekinteni ; szerénységem tiltja, hogy akár Esztergomba, akár az esztergomi érsekség más helyére menjek ;¹ természetemhez képest föl is tettem magamban, hogy semmi olyat nem fogok megengedni, ami annak a látszatát kelthetné, hogy idő előtt vágyódom valamibe beleavatkozni. Sőt szállásomon, a szervita atyáknál, amely az államrendőrségi hivatal miatt nagyon nyugtalan és nekem igen terhemre van, nemcsak hogy zavarnak, hanem már kétszer ki akartak lakoltatni, 24 órát engedélyezve kiköltözésemre és csak irgalomból tűrnek úgyahogy ; valóban «Földnélküli János» lettem, akinek nincs, ahol nyugodtan lehajtsam fejemet. Erre ő jóízűen nevetett és aztán hozzátette : «Talán mehetne Pozsonyba». — De Pozsony bizonyos tekintetben a primás székhelye és most a magyarok kezében van, akiknek a figyelmét nem tanácsos felkelteni, mert az vadul dühönghetne ? (Ez volt válaszom arra vonatkozóan, hogy oda mennem se nem biztonságos, se nem megfelelő.) És ez volt az a szántsándékos Pestenmaradás és a jó tanácsnak makacs visszautasítása, amelyet így átalakítva titkon felhasználnak vádlásomra és bántásomra akkor, amikor már lecsaptak és lábbal tapostak.

c) dicebatur etiam pro facilitanda

c) Elmozdításom megkönnyí-

¹ Wéber József nagyszombati vikárius odahívja, de Hám nem megy. — L. itt 14. l.

meâ amotione, qđ pompam exerce-
re n̄ soleam: — quasi vero haec
officiū Eċstici essentiam constitue-
ret: — et proventus Eċstici in
hunc finem dati essent, et epxendi
deberent.

An hae v̄ quales causae Ex.
Ministerium ad me deponendum
permoverint, mihi prorsus igno-
tum: — nam nullae mecum com-
municatae sunt. — Satis, qđ sen-
tentia jn me lata, et executioni
mancipata sit; — nam post aliquot
dies D. Scitovszky Quinquēecle-
siensis Ep̄us in Primatem et Aēp̄um
Strigoniensem denominatus est. —
Ego ex speciali gratiâ ad Ep̄tum
Szathmar. redire permissus sum.

tésére azt is mondták, hogy nem
szoktam pompát kifejteni, mintha
ez volna az egyházi hivatalok lé-
nyege és az egyházi javakat evégből
adták volna és erre kellene for-
dítani.

Hogy ezek vagy más okok bír-
ták-e a magas minisztériumot az
én elmozdításomra, egyáltalában
nem tudom, mert velem semmiféle
okot nem közöltek. Elég az hozzá,
hogy meghozták ellenem az ítéletet
és azt végre is hajtották. Ugyanis
néhány nap mulva¹ Scitovszky
pécsi püspök úr neveztetett ki
primásnak és esztergomi érseknek.
Nekem különös kegyképen meg-
engedték, hogy visszatérhessek a
szatmári püspökségbe.

**25. — Hámot kinézik Bécsből. — Újabb vádak. — «Keressen a vallásban
vigasztalást!»**

Quamvis vero post haec faventia
quaedam de me divulgabantur,
post lapsum tñ aliquot dierum
(duar. circiter septimanar) mihi
vitio vertebatur, qđ Vieñae mo-
rer: — et viâ rursum laterali inti-
mabatur, «ut quid jam non abeam?»
— O quam grata, et amoena fuit
mea Vieñensis comoratio, ubi con-
temptum, et talem confusionem
experiri debui! — vix expectare
potui, ut cum meâ ignominiâ
Vieña excedere, et Szathmarinum
redire valeam, sed de securitate
itinerationis monsum certioratus
eram, — ne tñ oculos meor. perse-
cutor. laedam sub praetextû aquis

Noha ezután kedvezőbb híreket
is terjesztettek rólam, néhány nap
(kb. két hét) mulva bűnül rótták
fel nekem, hogy még Bécsben tar-
tózokodom. És megint kerülő úton
tudtomra adták, hogy miért nem
megyek már el? Ó mily kedves és
kellemes volt számomra a bécsi
tartózkodás, ahol megvetést és
akkora megszégyenülést kellett
megérnem! Alig bírtam bevárni,
hogy szégyenemmel együtt Bécs-
ből eltávozhassam és Szatmárra
visszamehessek; de az utazás biz-
tonságáról még nem bizonyosod-
tam meg. Hogy mégse bántsam
üldözőim szemét, augusztus 7-én

¹ 1849 július 21-én.

mineralibus utendi, ex Civitate ad Landstrasse in domum recon-valescentiae Fratrum Misericordiae die 7ma Augusti excessi: —

Nondum satis; — rursus alio sub obtutū impetitus sum; — ac quodammodo per sparsos sermones minae intentatae, quod actione ad poenam conveniendus sim propterea, quod in Comitibus Pestini remanserim. — Ne haec ignominia etiam mihi superveniat — nam ex iis, quae hucusq. mecum acta sunt, cogitare debui, non esse malum, quod non possit ad cumulum miseriarum mearum accedere, — accessi Baronem Geringer constitutum Supremum Commissarium pro Hgriâ: — et Ei exposui causas, quae me invitum Pestini manere coegerunt: — meosq. angores, et tremores, inter quos dies meos agere Pestini debui, itemq. quid in contestationem meae homagialis adhaesionis erga Regnantem Domum egerim: — quantumq. propter hanc pati, et quantas damnificationes sustinere debuerim: — et nunc his omnibus majorem, acerbioresq. inferet animo maerorem, si fidelitas mea in dubium, et suspicionem vocaretur: — Is mihi svasit, ut scripto haec comprehensa porrigam: — quod et feci: — Is scriptum meum Ministri interior. negotior D^o Ed. Bach tradidit; — a quo illud rescriptum accepi, qd fidelitas mea nulli obnoxietur suspicioni; et ut in tribulationibus meis in Religione consolationem quaeram.

a császárvárosból fürdőzés címén Landstrasseba, az irgalmasrendiek üdülőházába mentem.

De még mindig nem volt elég! Most megint más címen támadtak és valahogy annak a hírnek terjesztésével fenyegettek meg, hogy büntető eljárást indítanak ellenem azért, hogy a pesti országgyűlésen maradtam. Nehogy ráadásul még ez a gyalázat is utóljérjen, — mert abból, ami eddig történt velem, azt kellett gondolnom, hogy nincs az a baj, amely nyomorúságom tetézéséhez hozzá nem járulhatna, — elmentem báró Geringerhez, a Magyarország számára kinevezett legfőbb biztoshoz és kifejtettem okaimat, amelyek miatt akaratom ellenére kénytelen voltam Pesten maradni, továbbá félelmemet és aggodásomat, amely közt Pesten kellett tartózkodnom, úgyszintén hogy mit tettem az uralkodóház iránti hódoló ragaszkodásom bizonyítására és hogy ezért mennyit kellett szenvednem és károsodnom, és hogy most mindennél nagyobb és keserűbb szomorúságot okozna, ha hűségemet kétségbe és gyanuba fognák. Ő azt ajánlotta, hogy ezt írásba foglalva nyújtsam át. Meg is tettem. Ő írásomat Bach belügyminiszter úrnak adta át, akitől azt a választ kaptam, hogy hűségem iránt semmi gyanu nem merült fel és hogy megpróbáltatásaimban a vallásban keressek vigasztalást.

26. — Hám hazatér. — Pesten és a püspöki birtokon mindenét elrabolva látja.

Dum haec ita agerentur, II. D. Epūs Leonhard a D° Abbate Cziegler, Castrensi Superiori Budensi, Budam jam reverso, accepit Litteras, in quibus inter alia notificatur, quod per Hungaros, Mense Majo Budam expugnantes, res meae omnes, uti oīs generis vestes, mensalis aparatus in mappis, et mappulis; argentaria in cochlearibus, cultris pro personis circiter 80; in candelabris etc. sint confiscatae tanquam a tali, qui propter adhaesionem Regi pro patriae proditore est declaratus: — Is pro bonā in me voluntate, me consolando, hoc novum infortunium mihi notum fecit.

Rursus viā consuetā indirectā mihi insinuat, quod collationales Primatiae, et AEptūs Stigoniensis sua formā expeditae, et regia subscriptione munitae per me resignari desiderentur, secus ad id faciendum scripto provocabor, verius, jubebo: «Non opus est illo mandato: — ultro ad nudam insinuationem resignare paratus sum: — et illico medio mei Canonici misi, quin v̄ scire voluerim, quis? quare rehabere velit.

Tandem accepi Litteras, quod quamvis adhuc arx Comaromien-

Mialatt ezek így történtek, Leonhard püspök úr ő méltósága Cziegler apát úrtól, a budai tábori főpaptól, aki már visszatért Budára, levelet kapott, amelyben a többi között közli, hogy a magyarok, akik májusban Budát ostromolták, minden holmimat, úgymint: mindennemű ruhámat, asztalneműmet, abroszaimat és asztalkendőimet, kb. 80 személyre való kanálból, késből, gyertyatartókból álló ezüstműmet stb. elkobozták tőlem, mint olyantól, akit a királyhoz való ragaszkodás miatt hazaárulónak nyilvánítottak. Hozzávaló jóakaratából, engem vigasztalva, hozta tudomásomra ezt az új szerencsétlenséget.

Ismét a megszokott módon, kerülő úton közlik velem azt a kívánságot, hogy az annak rendje és módja szerint kiadott és királyi aláírással ellátott primási- és esztergomi érseki kinevező iratokat szolgáltassam vissza, mert különben írásban fognak erre felszólítani, helyesebben megparancsolni ennek megtételét. Egyszerű értesítésre önként kész voltam visszaadásukra és rögtön elküldöttem kanonokom által¹, a nélkül, hogy kíváncsi lettem volna rá, hogy 'ki és miért kívánja vissza azokat.

Végre levelet kaptam, hogy noha a komáromi és péterváradai vár

¹ Biró László, később (1867—72.) szatmári püspök.

sis, et Petro-Varadinensis nondum se dediderint, tamen jam absq̃ periculo, licet viâ ñ consuetâ, Pestinum, inde ultra etm̃ Szathmarinum iri possit; nullâ igitur interjectâ morâ, die 17ma Septembris Viennâ discessi, viâ navali usq̃ Gönnö: — inde viâ alia in curû, circuitum faciendo, cum Comarium sub opugnatione fuerit, 19ma Sept. perveni Pestinum: — inde, ex Claustro Patrum Servitarum nec exeundo, ex directis sub opugnatione rebus, et argentario nihil recipiendo, die 21^a Sept. abivi: — ac 23ta T. Nánam pertigi, ubi ñ aliud, quam abominationem desolationis reperi; — adeo omnia direpta, ut nec ex pecoribus, et pecudibus, nec in cellariis, et granariis quidquam pro me relictum sit: — adeo proventus etm̃ omnes absumpti, ut ne cruciferum mihi offles praebere valerint: — eos dein provocavi, ut cum modo mihi nihil dare possint, et ego omnibus exhaustus, expensis ad domûs sustentationem egeam, contentur aliquid mihi ad minus pro novo aão subministrare.

még nem adta meg magát, mégis mehetek már veszély nélkül — bár nem a rendes úton — Pestre és onnan tovább Szatmárra. Azért késedelem nélkül szeptember 17-én elindultam Bécsből, Gönnöig hajón, innen mivel Komárom ostrom alatt volt, más, kerülő úton, kocsin szeptember 19-én Pestre értem. Innen a szervita-atyák klostorából ki se téve lábamat és az ostrom alatt elrablott holmimból s ezüstömből mit sem kapva vissza, szeptember 21-én eltávoztam és 23-án Tisza-Nánába jutottam, ahol a pusztulás utálatosságánál egyebet nem találtam. Mindent annyira széthurcoltak, hogy sem nyájaimból, sem jószágomból, sem pincéimben, sem magtáraimban semmit sem hagytak meg nekem. A jövedelem is annyira el volt költve, hogy a tisztek egy krajcárt sem tudtak adni. Azért felszólítottam őket, hogyha már most semmit sem tudnak adni és nekem, aki mindenemből kifogytam, még a háztartás költségeire sincs pénzem, legalább újévre törekedjenek valamit beszolgáltatni.

Anno 1850.

1850-ben.

27. — Hám leírja saját szegénységét.

Praefectus mense Januario añi hujus 1850^{mi} Szathmarini compa-ruit: — ast nec cruciferum tulit, asserendo, se nec famulitium exsolvere potuisse, imo ut nihil habere dici possim, cum modo nihil habeam, a me mille Rfnos N. V.

A jószágigazgató 1850 január havában meg is jelent Szatmáron, de egy krajcárt sem hozott, azt állítván, hogy a szolgaszemélyzetet sem tudta kifizetni. Hogy valóban el lehessen rólam mondani, miszerint semmim sincsen, ahogy

postulavit: — In tam miseram sortem redactus sum; et qui rectâ viâ incedere, et nulli parti nocere studui, Deum indesinenter orando pro Regis, et Augustae regnantis Domus incolumitate, perinde, ac Patriae salute, et pace: — ex utraq parte tñ afflictus sum. — Bone Deus! sine cuius nutû nec capillus quidem de capite nostro perit, nihilq adversi sine tuâ voluntate nobis evenit, — haec, quae me in his tribulationum diebus presserunt, mala, a Te in me imissa credo, et adoro Te, et pro his omnibus gratias ago. — Non mihi quidem conscius sum, quod seu in Regem, seu in Patriam vel cogitatione peccaverim: — sed coram Te, si non in hoc, in aliis peccator sum, juste me plectis;

peccatis meis haec confusio, et humiliatio debebatur: — ideo hanc animo contrito, et humiliato suscipio: — omnia, quae disponis, aut permittis, tuae Justitiae, et Bonitatis sunt documenta: — justus es, Dñe! et rectum iudicium: — et mihi bonum, quia humiliasti me: — et ideo Tibi gratias ago: — etiam dum ex justitiâ punis, misericors esse non desinis: — ego in hac calamitate, dum tuam pronus adoro justitiam, extollo etiam, laudo, et magnifico tuam misericordiam, clamavi ad TE: et exaudisti me: — rogavi Te pro

most valóban semmim sincsen, még ő kért tőlem 1000 új rénus-forintot. Ilyen nyomorúságos helyzetbe jutottam és én, aki arra törekedtem, hogy a helyes úton járjak és egyik félnek se ártsak, állandóan imádkozva az Úristenhez a király és felséges uralkodóház jólétéért épúgy, mint a haza üdvéért és békéjéért, mind a két részről csak megbántásban részesültem. Jóságos Isten, akinek megengedése nélkül egy hajszál sem esik le fejünkről és akaratod nélkül semmi baj sem ér bennünket, hiszem, hogy azokat a bajokat, amelyek e megpróbáltatások napjaiban sújtottak engem, Te bocsátottad rám. Imádlak Téged és mindezekért hálát adok Neked. Lelkiismeretem nem vádol ugyan arról, hogy akár a király, akár a haza ellen egy gondolattal is vétettem volna, de Teelőttem, ha nem is ebben, másban bűnös vagyok, joggal sújtasz engem: kellett az én bűneimnek ez a megszegyenítés és megalázás. Azért töredelmes és alázatos szívvel fogadom azt. Minden, amit rendelsz vagy megengedsz, a Te igazságosságodnak és jóságodnak bizonyítéka. Igazságos vagy, Uram, és helyesek a Te ítéleteid és jó nekem, hogy megaláztál engem. Azért hálát adok Neked. Még ha igazságosságodban büntetsz is, akkor sem szűnsz meg irgalmas lenni. Én, míg ebben a szerencsétlenségben leborulva imádom igazságosságodat, egyben dicsérem, dicsőítem és magasztalom irgal-

gratiâ cuncta patienter perferendi, et hanc mihi ñ denegasti: — nam, licet a natura nimis sensitivus sim, omnia tamen haec adversa, sine ullâ animi perturbatione toleravi:

— sit nomen tuum in saecula benedictum! — Tribue poŕo quoq mihi tuam sanctam gratiam, quâ adjutus, tuam semper valeam adimplere voluntatem: — concede benignus, si mihi adhuc vitam donaveris, ut aliquid adhuc in gloriam tui nominis, et salutem animarum possim operari: — hanc cõnotationem feci mense Feb. A° 1850. J. H. m̄pa. Epus Szathmar.

masságotat is. Hozzád kiáltottam és meghallgattál, kértem kegyelmedet, hogy mindent türelemmel elviselhessek és azt nem tagadtad meg tőlem. Mert bár nagyon érzékeny természetű vagyok, mégis mindezeket a megpróbáltatásokat lelkem megrendülése, egyensúlyom elvesztése nélkül viseltem. Legyen mindörökre áldott a Te neved! Add továbbra is szent kegyelmedet, amelynek segítségével mindenkor teljesíthessem akaratodat. Engedd kegyesen, hogyha még életet ajándékozol, hogy neved dicsőségére és a lelkek üdvére még valamit dolgozhassak. — E feljegyzéseket 1850 február havában tettem, H. J. s. k., szatmári püspök.

II. Rész: Függelék.

28. — Hám János újból Szatmáron. — Szatmár hálátlansága.

Redivi igitur Szathmarium 1^a Octobris A¹ 1849., redivi ad illam civitatem, quae dum illi benefacere studui, plurimos conatibus meis, in ejus bonum directis objecit obices, et causavit molestias, ne dicam (q̄d in veritate dicere possem), intulit injurias: — redivi in illam civitatem, in quâ publici in plateis, et foro contra me, tanquam Patriae proditorem habiti sunt sermones (ut mihi tardius inotuit) et ipsa plebs, quae erga me bonâ semper erat voluntate, ita his, quandoq. e suggestû Domûs Curiae habitis, calumniosis sermonibus, concitata est, ut in necem

1849 október 1-én visszatértem tehát Szatmárra. Visszatértem abba a városba, amely, mialatt jót akartam vele tenni, javára irányuló törekvéseim ellen igen sok akadályt gördített, kellemetlenségeket okozott, hogy ne mondjam (amit joggal elmondhatnék), bántalmakkal illetett. Visszatértem abba a városba, ahol (amint később megtudtam) az utcákon és a piacon nyilvános beszédekkel mondtak ellenem, mint hazaáruló ellen és magát a népet, amely mindig jóakarattal volt irányomban, ezekkel a rágalmazó beszédekkel, amelyeket néha a városházának erkélyéről tartot-

mihi inferendam propensa reddit, ac in furorem acta fuerit: quemadmodum ex quorundam palam in plateâ habitis discursibus, tardius, et tunc manifestatis mihi inotuit, dum jam omnia mutata, et ipsae concitatae hominum passiones sedatae fuerunt. — occasione quadam Graeco-Catholicus Parochus, et Vice-Archi-Diaconus Némethiensis pro suâ sinceritate haec narabat: «dum quadam vice ad forum venerim (npe praenominatus VADiac.) penes confertam multitudinem hominum, cum fervore discurrentium, et Ipse substiti, auditurus, quâ de re tam ferventer disputaretur: — erant autem potissimum A catholici insimul congregati — et Ecclesiam Catholicam, seu Cathedralē considerando, unus ex illis, utiq. Reformatus, proclamavit: — «Mit tsinálljunk evvel a Bálványozók Templomával a melyet az a hazaáruló H. Püspök építtetett: — rontsuk le, követ követön ne hagyunk», illy értelemben tovább folytatott a vita; — némellyek közülök mégis azt mondták: «kár volna lerontani, mert ez a templom a Városnak ékességére szolgál: — hanem, ha megkaphatjuk azt a h—zt hazaárulót, a két torony között huzatunk gendát, és aŋa akasztjuk fel;» — és ebbe lett a meg állapodás: —

Domine Deus! — Tu tamen custodisti, ut mihi redeunti nihil mali

tak, annyira felizgatták, hogy dühbe jött és kész lett volna engem megölni, ahogy egyeseknek nyíltan az utcán tartott beszédeiből később megtudtam, amelyeket akkor hoztak az én tudomásomra, amikor már minden megváltozott és az emberek felizgatott szenvedélye lecsillapodott. — Egy alkalommal a németi görög katolikus plébános és esperes őszinteségében elbeszélte nekem a következőt: Amint egy alkalommal a piachoz értem (t. i. a fent nevezett esperes), magam is megálltam a nagy néptömeg mellett, amely hevesen tárgyalt és hallani akartam, hogy miről vitatkoznak olyan hevesen. Többnyire nem katolikusok voltak egybegyűlve és egy közülök, természetesen egy református, a katolikus templomra, vagyis a székesegyházra tekintve, nagy hangon mondotta: «Mit tsinálljunk evvel a Bálványozók Templomával, a melyet az a hazaáruló H... Püspök építtetett: — rontsuk le, követ követön ne hagyunk», illy értelemben tovább folytatott a vita; — némellyek közülök mégis azt mondták: — «kár volna lerontani, mert ez a templom a Városnak ékességére szolgál: — hanem, ha megkaphatjuk azt a h...zt hazaárulót, a két torony között huzatunk gendát, és aŋa akasztjuk fel;» — és ebbe lett a meg állapodás.¹

Úristen, Te azonban Megvédtél, hogy hazatérésemkor semmi baj

¹ Hám saját eredeti helyesírásával.

evenirit: — et tantum abest, ut Szathmarienses aliquid mali mihi intulerint, ut potius omnem reverentiam, et benevolentiam fuerint contestati: — imo aliqui in illa opinione, nescio quo auctore vulgata, quod Civitas meâ interpositione a plurimis malis fuerit præservata, gratias egerunt. — *imēnas Tibi ago Domine Deus gratias!* — *tuum hoc erat opus!* — *miseri cordia Domini, quod non sim consumptus:* — idem VArchidiaconus et hoc addidit, quod illum suum vicinum Reformatum, qui alias mitis indolis vix est, et tunc potenter, et furibundus perorabat, «a két Torony között akasztasson fel!» allocutus est: «no szomszéd, itthon van már a Püspök, hát miért nem...? — és *sēmī* baja» — feleli: «hadgyon békét a Tiszteendő Ur, akkor bolondok voltunk.»

nem ért, és annyira nem bántottak a szatmáriak, hogy inkább minden tiszteletet és jóakaratot tanusítottak velem szemben. Sőt egyesek abban a — nem tudom ki által terjesztett — véleményben, hogy a város az én közbenjárásomra igen sok bajtól szabadult meg, még köszönetet is mondtak. Uram és Istenem, végtelen hála ezért, a Te műved volt ez! Az Úr irgalma, hogy nem veszttem el. Ugyanaz az esperes azt is hozzátette, hogy azt az ő református szomszédját, akit egyébként alig lehet szelídlelkűnek mondani, és akkoriban nagy hangon és dühöngve hangoztatta: «a két torony között akasztasson fel!» — megszólította: «no szomszéd, itthon van már a Püspök, hát miért nem...? — és *sēmī* baja» — feleli: «hadgyon békét a Tiszteendő Úr, akkor bolondok voltunk.»

29. — Hám elmélkedése élete szakairól.

Annus 1850^m peculiarem jubet me facere observationem, pro vitæ meae decursû memorabilem, pro piæ erga Deum gratitudinis sensû excitando inservientem: — ex Dei misericordia, complevi 69^m ætatis annum, ut pote a-o 1781° 6ta Ian. natus: — transegi itaque (utinam bene!) verum multis *ēoribus*, et delictis refertos 69 *años*: — ex his defluerunt 23 anni, priusquam ad presbyteratum ordinatus essem: — nam anno 1804° 17ma Martii Rosnaviæ (sede Epli Agriensi vacante existente) ab

Az 1850-es év érdekes észrevétel tételére késztet, amely éltem folyásában emlékezetes és alkalmas arra, hogy felkeltse kegyeletes hálámat Isten iránt. Isten kegyelmével betöltöttem éltem 69-ik évét, miután 1781 január 6-án születtem. Eltöltöttem tehát (vajha jól!), de sok tévedéssel és bűnnel teli 69 esztendő. Ebből 23 pappászenteltetésem előtt telt le, ugyanis 1804 március 17-én Rozsnyón, ő méltósága, az igen jámbor Szányi rozsnyói püspöktől vettem fel a papi rendet (miután akkor az egri püs-

Illssmo Szányi piissimo Ẽpo Rosnaviensi suscep̃i ordinem Presbyterat̃us. — 23 annis fui presbyter : — nam a-o 1827° 25^a Maji renuntiatus sum in Epum Szathmariensem. — Anno proin hoc 1850. sum 23 annorum indignus Epus Szathmariensis. — per consequens annus 1850us annos vitae meae 69 ita in tres dividit epochas, ut 23 ani Presbyteratum praecedant, 23 presbyterales maneant : — 23 post presbyteratus sint Episcopales.

In vitae meae decursu, singulus fere annus civilis numero octavo notatus, videtur peculiarem facere epocham, mihi memoriã dignam. — natus a-o 1781 scholas regulariter frequentare coepi 1788. — clero adscriptus sum 1798. — 1808us in eo fecit mihi epocham, quod cum per Exc. AẼpum Franciscum Fuchs, in penuriã Individuorum, penes Professoratum Theologiae, per Eundem mihi collatum, etiam in officium Studiorum Praefecti Theologiae in Seminarium illocatus sim, et quidem cum c̃petenti utriusq. officii salario. Eo A-o 1807. mortuo, ex invidiã, et machinationibus Fratrum, domo pro vacationibus absens, injuriose, et ignominiose ab off̃o Studior. Praefecti amotus exstiterim, per novum AẼpum Exc. D. Baronem Stephanum Fischer brevi post installationem suam a-o 1808° in prius Studior. Praefecti munus honorifice

pöki¹ szék üresedésben volt); —

23 évig voltam áldozópap, ugyanis 1827. május 25-én neveztek ki szatmári püspökké, következésképen az 1850-es év életemnek 69 esztendejét úgy osztja fel 3 korszakra, hogy pappászentelésemet megelőzi 23, marad 23 áldozópapi és az áldozópapi évek után 23 püspöki év.

Életem folyásában, úgy látszik, minden nyolcas számmal végződő polgári év külön és részemre emlékezetes korszakot alkot. 1781-ben születvén, rendesen kezdtem iskolába járni 1788-ban. Papnövendék lettem 1798-ban. Az 1808-iki év annyiban alkot korszakot, hogy amennyiben, miután Fuchs Ferenc érsek ő excellenciája alkalmas egyéneknél szűkölködve, az általa reám bízott teológiai tanárság mellett a teológiai tanulmányi felügyelői hivatalt is reám ruházta a szemináriumban, és pedig mind a két hivatal után járó megfelelő fizetéssel, az ő 1807-ben bekövetkezett halálával, a testvérek irigysége és áskálódása folytán, mialatt szünidőben távol voltam, igazságtalanul és szégyenletesen elmozdítottak volt a tanulmányi felügyelői állástól, az új érsek, báró Fischer István úr ő excellenciája nem sokkal beiktatása után, 1808-ban tisztességgel

¹ Tudvalevőleg csak 1804-ben lett Eger érsekség.

repositus sim. — anno 1818. prae-ter opinionem, et expectationem, me nihil prorsus agente, imo de canonicatû nec cogitare ausô, in Metropolitanae Ecclesiae Âgriensis Canonicum actualement denominatus, et Theologus canonicus constitutus sum. — Anno 1828. 16ta Martii consecratus Agriae in Ep̃um. — Anno 1838. potissimum est eo ventum in gravissimo negotio introductionis Sororum charitatis, ut illud pro Szathmarino stabiliretur, et fundamenta claustris depo-nerentur: — itemq. anno hoc 1838° claustrum Fratrum Misericordiae ad eum statum collocatum, ut anno sequente 1839° mense circiter Majo Fratres Misericordiae una infirmis solemniter in illud introducti fuerint. — Anno 1848° in Aepum Srigoniensem, et Prima-tem Regni per Augustissimum Imperatorem, et Regem Ferdinan-dum 5-tum clementer denominatus sum. — Hic fuit supremus promo-tionum gradus: in eo jacta sunt calamitatum et miseriarum funda-menta. — sine meritis ad tam sublimem dignitatis Ecclesiasticae gradum elevatus sum: — sed et sine demeritis ex eo dejectus sum A-o 1849°.: — ast ideo non conqueror: — imo Deo gratias ago: — quia ut sunt adjuncta: — etiã tardius, et majori cum confusione, ad resignationem deve-niendum erat: — neque enim om-nibus, quae pro temporum iniqui-tate, aut quorundam erga Eccle-siam frigiditate (ne dicam impie-

visszahelyezett tanulmányi fel-ügyelői állásomban. 1818-ban min-den gondolatom és várakozásom ellenére, sőt a nélkül, hogy kanonok-ságra még csak gondolni is mertem volna, az egri főszékesegyház kano-nokjává neveztek és mester-kanonok lettem. 1828 március 16-án Egerben püspökké szenteltek. 1838-ban jutottunk főkép odáig az irgal-mas nővérek behozatalának igen nehéz kérdésében, hogy Szatmár-ban állapodtunk meg és a zárda alapjait letehettük. Úgyszintén eb-ben az 1838-ban került az irgalmas barátok kolostora olyan állapotba, hogy a rákövetkező 1839-iki évben, kb. májusban az irgalmas barátok a betegekkel együtt ünnepélyesen bevonulhattak abba. 1848-ban ő fel-sége V. Ferdinánd császár és király kegyesen kinevezett esztergomi ér-sekké és az ország primásává. Ez volt előléptetéseimnek legmagasabb foka és ebben volt lefektetve sze-rencsétlenségeim és nyomorúsá-gaim alapja. Érdemem nélkül emel-tek az egyházi méltóságnak ily ma-gas fokára, de hibámon kívül is taszítottak le arról 1849-ben. De azért nem panaszkodom, sőt meg-köszönöm az Istennek, mert ami-lyenek a viszonyok, később úgy is, és pedig még nagyobb megszegye-nüléssel, lemondásra kellett volna a sornak kerülnie. Ugyanis én nem tudtam volna mindazt aláírni, amit az idők mostohasága és egyeseknek az egyházzal szemben érzett hideg-sége (hogy ne mondjam gonosz-sága) megkövetel és a velejáró ter-

tate), postulatur, subscribere, aut imposita onera suffere potuissem. — Post ascensum sequitur jam descensus: — Ex Archi-Eptû (pro quo Cameraliter installatus eram quidem, sed nec Romae praeconizatus, sequaciter nec ritu Eſtico introductus), post unius anni evolutionem, descendi ad priorem locum, npe Eptum Szathmariensem. — nunc cum timore expectandum, an non et hinc migrandum sit. — plene me comitto DEI dispositioni: — fiat sancta Ejus voluntas, quam de genu adorare nunquam desinam, quamcunque in me imittat calamitatem. — Domine Deus, Unica spes mea! largire mihi adjutricem tuam sanctam gratiam.

heket nem tudtam volna elviselni. A felemelkedés után immár a leszállás következik. Az érsekségből (amelyre a kamara által be voltam iktatva, de nem voltam Rómában prekonizálva és következésképen egyházi szertartás szerint bevezetve) egy évi vajudás után leszállottam előbbi helyemre, t. i. a szatmári püspökségre. Most félelemmel kell várnom, hogy vajjon nem kell-e innen is kiköltöznöm. Teljesen *Isten* rendelkezésére bízom magam. Legyen meg az ő szent akarata, amelyet nem szűnök meg térdenállva imádni, bármily csapást is bocsát reám. Uram, Istenem, én egyetlen reményem, add nekem a Te szent segítő kegyelmedet!

30. — Egy epizód az 1849. áprilisi menekülésből.

Anno 1854to dum quadam die Frater Achatius Ságghi, ex ordine Fratrum Misericordiae Chyrurgus, apud me in prandio fuisset, quâ hujjatis Conventûs nunc membrum, qui tunc, dum A-o 1849no ante oppugnationem arcis Budensis, Viēnam Budâ discesseram, Papae priorem agebat, et unam noctem apud Fratres Misericordiae Papae egeram, occasionaliter enābat, qualiter mox post discessum meum inde, pro me intércipiando Honvédones comparuerint; — et intellecto meo Viēnam versus sumpto itinere, me persecuturi discesserint: — verum aliam, quam quâ ego pergebam, viam tenendo, et alterius redam circumdando, scopum suum

1854-ben, amikor egy alkalommal Fráter Ságghi Ákos, sebész az irgalmasok rendjében, mint jelenleg az itteni zárdának tagja, ebéden volt nálam, aki akkor, amikor 1849-ben Budavár ostroma előtt, Budáról Bécsbe mentem, Pápán prior volt és én egy éjszakát Pápán, az irgalmasrendieknél töltöttem, alkalmilag elbeszélte, hogyan jellek meg az én onnan való távozásom után a honvédek az én elfogásom végett és megtudván, hogy én Bécs felé vettem utamat, üldözésemre indultak. De mivel nem azt az utat vették, amelyen én haladtam és egy más ember kocsiját kerítették körül, nem érték el céljukat. Az isteni gondviselés itt is meg-

assecuti non sint. — Divina Providentia et hic me e manifesto, sed mihi ignoto periculo, liberavit. — Bone Deus! — quomodo agam Tibi gratias!

Anno 1855.

mentett a nyilvánvaló, de előttem ismeretlen veszélyből. — Jó Istenem, hogyan köszönjem meg Neked?!

1855-ben.

31. — Hám János újabb aggodalmai.

Annus 1855-tus prioribus nihilo fuit mihi faventior, imo multis ex respectibus evasit mihi gravior, multisq me oneravit curis, et sollicitudinibus: — nam onera mea omni ex parte augebantur, dum e contra proventus mei minuebantur, tamq exigui administrabantur, ut vel partem ex oblato mutuo regnicolari in 30 millibus deponere potuerim, ex cassâ Fundationali mutuo levare debuerim: — ex his 30 millibus restant adhuc 15 mille Rfñi mon. conv. in futurum solvendi. — hujus proventuum imminutionis parte ex unâ causa est, quod urbarialitates, decimae, et nonae (quae potissimum proventuum fons erant) sublatae sint, nec hucusq ulla compensatio, vel in aliqua parte, licet cōpromissa, ab a-o 1848° subsecuta sit, contributiones vero multiplices, sub variis titulis, et nimis magnae impositae sint: — parte autem ex altera, etiam officialium incuria, et negligentia, esse potest causa, quod pro sup̄portandis hujjatis oneribus tam parcâ manû aliquid mihi supeditetur: — Ipse am̄ a bonis Ep̄libus tantopere remotus, nec oecomiae (sic!) intendere, nec

Az 1855-ik év semmivel sem volt jobb számomra, mint az előbbie, sőt sok tekintetben súlyosabbá vált és sok gonddal és aggodalommal terhelt meg. Ugyanis egyrésről terheim növekedtek, míg ellenben jövedelmeim csökkentek és olyan keveset szolgáltatnak, hogy ha a felajánlott államkölcsönnek csak egy részét is 30 ezret le akartam tenni, az alapítványi pénztárból kölcsönt kellett felvennem. Ebből a 30.000-ból még most is fennáll 15.000 rénus-forint, amelyet azután kell még törlesztenem. Ennek a jövedelemcsökkenésnek egyik oka, hogy az úrbéri szolgáltatások: a tizedik és kilencedik, (amelyek legfőbb jövedelmi forrásaim voltak), eltöröltettek és eddig 1848-tól semmiféle megváltás, még részleges sem, következett be, holott meg volt ígérve; adót pedig igen sokfélé, különböző címen és igen nagyot vetettek rám; másrésről gazdatisztjeim gondatlansága és hanyagsága is oka lehet, hogy e terhek viselésére oly szűkmarkúan szolgáltatnak be valamit. Magam pedig, olyan távol a püspöki birtoktól, sem fel nem ügyelhetek a gazdálkodásra, sem hatha-

officialium industrias efficaciter excitare possim. — Est aliquid his majus, quod cor meum acerbius afficere potest.

Et istud videtur esse sequela eorum, quae in mei afflictionem jam praecesserunt. — Ministerium (quibus ex causis? v̄ quorum ad susurationes? ignotum) videtur malam de me fovere opinionem, et meum erga regnantem Domum Austriacam fidelitatem in suspicionem vocare, v̄ suspectam tenere, quin mihi aliquid dicatur, et meam innocentiam tuendi, et demonstrandi ansa, facultasq̄ praebeatur: — viis saltem indirectis, et lateralibus, duobus anni hujus 1855 mensibus, n̄pe octobri, et novembri talia mihi relata sunt, ex quibus conclusio, v̄ saltem suspicio formanda est, intentiones Exc. Ministerii eo directas esse, ut ego, jam etiam ab Ep̄tū amovear: — titulosq̄ quaeri, sub quorum praetextū id effectuetur: — quidam occasione visitae mihi praestitae retulit, nomine reticito quemdam Ep̄m senem ab Ep̄tū recedere debere, cum senes jam pro offiis Ep̄libus habiles haud sint: — et haec ita dicebantur, ut me in quaestione versari, intelligere et potuerim, et debuerim. — Verum quidem est, quod jam insenuerim, agamq̄, ac proximius completurus sim aetatis septuagesimum quintum annum, aſt ex gratiā Dei tam firmis valeo corporis viribus, ut nihil impediar quascunq̄ muneris Ep̄lis functiones exercere, easq̄ exerceam non minus,

tósan nem ösztönözhetem tisztjeim szorgalmát. Van ennél nagyobb dolog is, ami szívemet keservebben sújthatja.

És úgy látszik, ez csak következménye annak, ami lelkem gyötrelmére már előbb történt. Úgy látszik, a minisztérium, (hogy mi okból és kiknek besugására? nem tudom), rossz véleménynel van rólam és kétségbevonja vagy gyanúnak tartja az én hűségemet az uralkodó ausztriai házzal szemben, a nélkül, hogy nekem egy szót is szólana és ártatlanságom védelmére és bizonyítására módot és alkalmat nyujtana. Legalább közvetett és kerülő utakon ennek az 1855-i esztendőnek két hónapjában is, t. i. októberben és novemberben olyan dolgok jutottak tudomásomra, amelyekből arra kell következtetnem vagy legalább is azt kell gyanítanom, hogy a minisztériumnak szándéka engem még a püspökségtől is elmozdítani és jogcímeiket keres, amelyek ürügye alatt e szándékát megvalósíthatja. Valaki egy nálam tett látogatás alkalmával elmondotta, nevének elhallgatásával, hogy egy öreg püspöknek a püspökségből távoznia kell, mert az öregek már nem képesek a püspöki teendőket elvégezni. És ezt olyképen mondotta, hogy úgy lehetett és kellett értenem, hogy rólam van szó. Igaz ugyan, hogy már megöregedtem és 75-ik évemet töltöm és azt legközelebb be is töltöm, de hála Istennek, olyan jó testi erőben vagyok, hogy semmi

quam dum ante 28 aṅos grave hoc munus adorsus sum. — Alter post evolutum circiter a priori duarum septimanarum spatium dicta alicujus magni Viri (Cl.-tus M-th) qui ante prima tenuit sub-sellia, et ad latus SS-mae Majestatis gessit officia, qui etiam cum modernis ministris fovet amicitiam, v̄ notitiam, hujus magni viri secum habitum discursum, mihi enāavit, in eo consistentem, quod quadam vice cum uno ministrorum habendo sermonem, de me formatae fuerint quaestiones, et Is ministro (probabiliter mei ab Eptū amotionem enuntianti) haec verba protulerit :

«Quare non desinitis jam miserum Szathmariensem Epum persequi, tamen nec aula habet fidelio rem subditum, nec vos erga vestras dispositiones promptiori obsequio obedientem, ac ille sit :» — ad quae minister reposuit : «sed non scit germanice :» sed partes officii sui (replicat) accurate adimplet, et proventus suos ad optimos fines expendit :» — est quidem verum, quod germanice expedite non loquar, eam tñ linguae hujus cognitionem mihi comparavi, ut librorum germanicorum usum faciam, imo jam aliquot vicibus apud sorores misericordiae sermones germanicos e memoriā, licet n̄ sine difficultate et magno labore habuerim.

sem akadályoz a püspöki ténykedések végzésében és azokat nem kevésbbé bírom, mint amikor 28 évvel ezelőtt ezt a nehéz hivatalt megkezdttem. Egy más valaki kb. az előbbi beszéd-től számított két hétnek leforgása után elmondta nekem egy nagy embernek (M-th b. titkos tanácsos), aki azelőtt az első állásokat töltötte be és ő felsége oldala mellett viselt hivatalt, aki a jelenlegi miniszterekkel is jóbarátságban vagy ismeretségben van, a vele való beszélgetését, amely abból állott, hogy egy alkalommal egyik miniszterrel tárgyalva, az rólam kérdezősködött és ő a miniszternek (aki valószínűleg a püspökségtől való elmozdításomról tett említést), ezt mondotta: «Miért nem szüntök már meg a szegény szatmári püspököt üldözni, amikor sem az udvarnak hűségesebb alattvalója, sem a ti rendelkezéseiteknek készségesebb engedelmeskedéssel végrehajtója nincsen, mint ő». — Erre a miniszter azt felelte : «De nem tud németül» — «Azonban (válaszolja ez) hivatának kötelességeit pontosan teljesíti és jóvedelmét a legjobb célokra fordítja». Igaz ugyan, hogy nem beszélék folyékonyan németül, de elsajátítottam ennek a nyelvnek olyfokú ismeretét, hogy német könyveket olvasok, sőt már néhány alkalommal az irgalmas nővéreknél emlékezetből is tartottam német beszédeket, bár nem minden nehézség nélkül és nagy fáradtsággal.

Haec quidem nunc adhuc inter
 arcana susp.-ionis recluduntur,
 instar tamen praemonitionis, et
 praeparationis reputari queunt: —
 nam officiose nihil adhuc intima-
 tum. — ad acerba quaevis paratus
 esse debeo: — haec degradatio,
 morte quidam ipsâ amarior mihi
 erit: — si tñ, Deo ita placet, fiat
 sancta Ejus voluntas: «Domine!
 hic ure, hic seca! dummodo in
 aeternum parcas!» 20-a Nov. 1855.

Mindezt ugyan még mint gya-
 nakvást szívembe zárva tartom,
 de előre való figyelmeztetésnek és
 előkészületnek tekinthetem, mert
 hivatalosan még nem közöltek ve-
 lem semmit. Minden keserűségre
 készen kell lennem. Ez a letétel
 ugyan magánál a halálnál is kese-
 rűbb lesz számomra, de ha Isten-
 nek úgy tetszik, legyen meg az ő
 szent akarata. Uram, itt égess, itt
 vágj, csak az örökkévalóságban
 kegyelmezz! 1855 nov. 20-án.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Bevezető... ..	3
Hám János emlékiratának rövid leírása	5
Hám János mint Magyarország hercegprímása	8
Hám János emlékiratai	28
Függelék... ..	84